

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

JUSTINA ŠIMELEVIČIŪTĖ
TEISĖS PROGRAMA, CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA
KODAS – 62401S111

**TARIAMIEJI IR APSIMESTINIAI SANDORIAI – LIETUVOS IR PASIRINKTŲ
UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖS LYGINAMOJI ANALIZĖ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. A. Dambrauskaitė

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS	3
I DALIS. TARIAMŪJŲ SANDORIŲ SAMPRATA	8
1.1. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių teisinio reglamentavimo istorinė raida	8
1.1.1. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių ištakos romėnų teisėje	8
1.1.2. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių teisinio reglamentavimo modeliai	11
1.2. Tariamųjų sandorių negaliojimas	14
1.2.1. Sandorio fiktyvumą patvirtinančios aplinkybės	18
1.2.2. Šalių valios ydingumas sudarant tariamuosius sandorius	20
1.2.3. Sutarčių aiškinimo institutas – instrumentas tikrajai šalių valiai nustatyti	24
1.2.4. Tariamojo sandorio šalių elgesio tikslas ir motyvai	26
1.2.5. Tariamųjų sandorių forma	27
1.3. Tariamieji sandoriai, kaip niekiniai sandoriai	28
1.4. Tariamųjų ir dėl suklydimo sudarytų sandorių atribojimo problema	30
II DALIS. APSIMESTINIŲ SANDORIŲ SAMPRATA	32
2.1. Apsimestinių sandorių negaliojimas	32
2.2. Šalių valia sudaryti apsimestinį sandorį	36
2.2.1. Valios susiformavimo motyvai	36
2.2.2. Valios susiformavimo momentas	38
2.2.3. Abiejų šalių valios suderinimas, siekiant apsimestiniu sandoriu dengiamų pasekmių ..	39
2.3. Apsimestiniai sandoriai, kaip niekiniai sandoriai	41
2.4. Iš dalies apsimestiniai sandoriai	47
2.5. Sandorio pripažinimas apsimestiniu dėl jo sudarymo su netikrąja šalimi (jos statytiniu)	48
2.6. Apsimestinių ir tariamųjų sandorių santykis	54
III DALIS. TARIAMŪJŲ IR APSIMESTINIŲ SANDORIŲ PASEKMĖS	57
3.1. Teisinės pasekmės šalims, kylančios sandorį pripažinus tariamuoju ar apsimestiniu	57
3.1.1. Restitucijos taikymo praktika tariamąjį sandorį pripažinus negaliojančiu	58
3.1.2. Dengiamojo sandorio galiojimas dengiantį sandorį pripažinus apsimestiniu	66
3.2. Tariamojo ir apsimestinio sandorio įtaka tretiesiems asmenims	71
3.2.1. Teisė panaudoti apsimetimo faktą prieš apsimestinio sandorio šalis	71
3.2.2. Draudimas panaudoti apsimetimo faktą prieš sąžiningus trečiuosius asmenis	74
3.2.3. Tariamojo sandorio įtaka tretiesiems asmenims	77
IŠVADOS	80
LITERATŪROS SĄRAŠAS	82
SANTRAUKA	91
SUMMARY	93

Problemos aktualumas ir mokslinis naujumas. Teisių ir pareigų įgyvendinimas civilinėje teisėje paremtas dispozityvumo principu, kuris suteikia civilinių teisinių santykių dalyviams plačią savo veiksmų pasirinkimo laisvę, apribodamas ją tik išimtiniais atvejais, siekiant apsaugoti visuomenės ir atskirų individų interesus. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹ įtvirtinta principinė nuostata dėl asmens ūkinės veiklos laisvės kartu su pamatiniais civilinės teisės principais įgalina asmenis įgyvendinti savo teises naudojant priimtinausius ir palankiausius teisinius instrumentus, vykdyti pareigas mažiausiai sąnaudų reikalaujančiais būdais. Vis dėlto, turėdami daug veikimo galimybių, teisės subjektai gali ne tik būti visateisiais civilinės apyvartos dalyviais, bet ir neteisėtai peržengti dispozityvumo principo ribas, įgyvendinti savo teises teisės normoms, viešajai tvarkai, gerai moralei, trečiųjų asmenų teisėtiems interesams, teisingumo, protingumo ar sąžiningumo principams prieštaraujančiais būdais ar tvarka. Jau romėnų teisėje, Digestuose, randama nuostata, jog civilinė teisė sukurta sąžiningiems ir rūpestingiems². Todėl sandoriai, kurių tikslas ir sudarymo aplinkybės nurodytų principų akivaizdžiai neatitinka, negali būti pripažinti teisėtais ir dėl to – galiojančiais. Siekiant užtikrinti teisėtumą civilinėje apyvartoje, apginti teisėtus trečiųjų asmenų interesus bei lūkesčius ir sudrausminti sutarties laisvės ar subjektų lygiateisiškumo principais piktnaudžiaujančias sandorio šalis Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse³ (toliau vadinama – CK) įtvirtintas sandorių negaliojimo institutas.

Civilinės teisės doktrinoje sandoris apibūdinamas kaip vieno ar kelių teisės subjektų laisvas, teisėtas valios pareiškimo aktas, išreikštas įstatymams neprieštaraujančiu būdu ir forma, kuriuo siekiama sukurti, pakeisti ar panaikinti civilines teises ir pareigas⁴. Pagrindinis sandorio požymis, skiriantis jį nuo kitų teisinių veiksmų, yra jo subjektų valia, nukreipta sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ar pareigas (CK 1.63 straipsnio 1 dalis). Neturintys esminio valios elemento – siekio sukurti tam tikras civilines teises ir pareigas – veiksmai nėra sandoriai. Praktikoje būna situacijų, kai vedini vienų ar kitų tikslų asmenys simuliuoja sandorio sudarymą, t. y. atlieka veiksmus, formaliai atitinkančius sandorio formą, realiai nesiekdami sandorio prigimtį atitinkančio teisinio tikslo⁵. Tokioms faktinėms situacijoms reguliuoti CK 1.86 straipsnyje įtvirtinta, jog tik dėl akių (neketinant sukurti teisinių pasekmių) sudarytas sandoris negalioja. Toks subjektų valios trūkumų turintis sandoris vadinamas tariamuoju ir pripažįstamas

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30)

² Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2005. P. 33.

³ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁴ Sandoriai. V. Pakalniškio paskaitų medžiaga. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-05-09]. <<http://www3.mruni.eu/~vypaka/>>.

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 25 d. nutartis c.b A. G. v. D. G., A. G., Nr. 3K-3-337/2008, kat. 21.4.1.3,114.8.2 (S)

negaliojančiu *ab initio* (nuo sudarymo momento). Ir nors tokie susitarimai laikomi fiktyviais, realiai nevykdomais (o įvykdyti jau negali būti pripažįstami tariamais⁶), įstatymų leidėjas antroje minėto straipsnio dalyje įtvirtina taisyklę, jog tariamiesiems sandoriams taikomos CK 1.80 straipsnio 2 dalies nuostatos (t.y. restitucijos taisyklės). Tokia pozicija kvestionuotina, kyla klausimas dėl galimai atsiradusios prieštaros – jei tariamuojų sandoriu šalys siekia sukurti tik išorinį tam tikrų santykių sukūrimo, pakeitimo ar pasibaigimo vaizdą, o jokie tokio sandorio vykdymo veiksmai negali būti atliekami, kodėl tuomet CK pateikiamas kilusių pasekmių išsprendimo būdas, nukreipiamas į restitucijos taikymą? Ar ši aplinkybė turėtų būti vertinama kaip įstatymo leidėjo „neapsižiūrėjimas“, o gal vis dėlto problema slypi pačioje tariamojo sandorio sampratoje?

Sandorio šalių valios trūkumai gali pasireikšti ne tik simuliuojant patį sandorio sudarymo faktą, bet ir nuslepiant tikrąsias juo siekiamas pasekmes, imituojant kitokio pobūdžio susitarimo sudarymą. Tokių situacijų sprendimui CK 1.87 straipsnyje įtvirtintas apsimestinių sandorių negaliojimo institutas, jo nuostatas taikant atvejams, kai sandoris sudaromas kitam sandoriui pridengti. Šiuo atveju susiklosto „dvigubi“ teisiniai santykiai, iš esmės sudaromi du sandoriai – apsimestinis ir tikrasis⁷. Siekiant užtikrinti teisinį tikrumą, teisėtus trečiųjų asmenų lūkesčius, tokie apsimestiniai sandoriai turi būti eliminuojami iš civilinės apyvartos sprendžiant dėl tikrojo (pridengiamą) sandorio likimo. Jeigu pridengiamą sandorio turinys atitinka įstatymo reikalavimus, taikomos susiklosčiusią faktinę situaciją reglamentuojančios taisyklės – teismas *ex officio* ar šalių prašymu pripažįsta sandorį apsimestiniu (kas pagal esamą Lietuvos teisinį reguliavimą reiškia jį esant niekinį ir negaliojantį *ab initio*), o susiklostę teisiniai santykiai egzistuoja toliau, jiems taikant kitokius elgesio standartus nustatančias teisės normas. Kai sandoris pripažįstamas apsimestiniu kaip sudarytas ne su tikrąja sandorio šalimi, bet su jos statytiniu, susidaro įdomi teisinė situacija – tokiu atveju teismas tik konstatuoja atitinkamą asmenį buvusį sandorio šalimi (pavyzdžiui pripažįstant pirkimo–pardavimo sutarties dalį negaliojančia ir pirkėjo teises perkeliant kitam asmeniui⁸), patį sandorį palikdamas galioti tokiomis pat sąlygomis. Todėl gali kilti klausimas, ar teisingai pasirinkta įstatymo leidėjo pozicija apsimestinį sandorį priskirti niekiniams sandoriams.

Pakanka vien trumpos išvalgos, kad pastebėtume, jog tiek tariamojo, tiek apsimestinio sandorio šalių valia turi trūkumų, abiem atvejais imituojamas skirtingos, nei iš tiesų siekiama, teisių ir pareigų apimtys tarp šalių atsiradimas. Autorės nuomone, turėtų būti analizuojama šių iš pirmo žvilgsnio giminingų sandorių negaliojimo pagrindų prigimtis ir vertinama galimybė juos

⁶ Vileita A., et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius : Justitia, 2009. P. 354.

⁷ Vitkevičius P., et al. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 203

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 15 d. nutartis c.b V. R. v. M. B., A. C., Nr. 3K-3-228/2009, kat. 21.4.1.4; 21.6; 114.11.

įtvirtinti vienoje teisės normoje, nustatant išbaigtą dėl šalių valios trūkumų, kuomet sudarant sandorį nuslepiami tikrieji jo šalių ketinimai, negaliojančių sandorių pasekmių išsprendimo sistemą.

Analizuojant iškeltus klausimus, pravartu nagrinėti užsienio valstybių teisę įtvirtinant tariamus ir apsimestinius sandorius – kitų šalių teisės praktikos ir doktrinos analizė gali padėti ne tik visapusiškai atskleisti nagrinėjamą temą, bet ir leisti pasinaudoti sukaupta gerąja patirtimi. Atsižvelgiant į tai, kad analizės metu pravartu palyginti nacionaliniam reguliavimui giminingas teisinės sistemas, taip pat įvertinti kitokio pobūdžio ar apimties taisykles nustačiusių valstybių praktiką, didžiausias dėmesys kreiptinas galias sandorių negaliojimo instituto tradicijas turinčiai Italijos, Vokietijos ir Rusijos teisės doktrinai bei teismų praktikai.

Kadangi CK 1.86 ir 1.87 straipsnių nuostatos, priėmus 2000 m. CK, išliko nepasikeitę, manytina, kad Rusijos Federacijos teisės ir doktrinos analizė gali padėti geriau suvokti šiuo metu galiojančių tariamųjų ir apsimestinių sandorių institutą. Italijos ir Vokietijos sandorių negaliojimo teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga pasirinkta siekiant pristatyti ir išanalizuoti kitokią dėl valios trūkumų negaliojančių sandorių modelį pasirinkusių valstybių patirtį, įvertinant galimybę tam tikra apimtimi pritaikyti ją Lietuvos atvejui. Kartu darbe neapsiribojama vien nurodytų valstybių patirtimi, pateikiant teisinio reguliavimo bei teisės taikymo pavyzdžių iš kitų teisinių sistemų.

Ištirtumo laipsnis. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių negaliojimo pagrindai CK reglamentuoti pakankamai glaustai ir lakoniškai, todėl teismams kyla pareiga aiškinti šių normų esmę ir prasmę, negaliojimo sąlygas, taip pat spręsti jų taikymo bei interpretavimo problemas. Teisės doktrina nepateikia atsakymų į iškylančius klausimus. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių sampratą galima rasti CK komentare, civilinės teisės vadovėliuose, tačiau, nepaisant aktualumo ir svarbos šiuolaikinėje civilinėje apyvartoje, nebuvo atliktų atskirų tyrimų, skirtų būtent šiems negaliojimo pagrindams. Pavienius straipsnius dėl sandorių negaliojimo rašė V. Mikelėnas⁹, A. Prancevičius, R. Pumputienė¹⁰. Sandorių negaliojimo pasekmes analizavo A. Dambrauskaitė¹¹. Tačiau šiuose darbuose nebuvo koncentruotasi į tariamuosius ir apsimestinius sandorius.

Tariamieji ir apsimestiniai sandoriai nagrinėti Rusijos teisės doktrinoje – šių sandorių negaliojimą analizavo Rusijos Federacijos civilinio kodekso komentarų¹² autoriai, savo darbuose plačiau nagrinėjo A. N. Gujevas¹³, O.V. Gutnikovas¹⁴, A. G. Kalpina¹⁵, E. A. Suchanovas¹⁶.

⁹ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia, 2006, Nr. 4 (62).

¹⁰ Prancevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // Juristas, 2005, Nr. 4.

¹¹ Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006.

¹² Комментарий к гражданскому кодексу части первой. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-05]. <<http://www.gk-rf.ru/>>, Комментарий к Гражданскому кодексу РФ: В 3 т. Т. 1. 3-е изд. / Т.Е. Абовой, А.Ю. Кабалкина. Юрайт-Издат, 2006. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-15]. <<http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=1271>>.

¹³ Гувев А. Н. Гражданское право: учебник, Ч. 1. Москва : ИНФРА-М, 2003.

Italijoje sandorių negaliojimo institutą, o kartu ir simuliacijos modelį, PECL principų kontekste analizavo L. Antonioli ir A. Veneziano¹⁷, išsamius mokslo darbus simuliacijos tema rašė F. Di Marzio¹⁸, F. Pittaluga¹⁹.

Atsižvelgiant į tai, kas nurodyta, manytina esant reikalinga plačiau išnagrinėti tariamųjų ir apsimestinių sandorių negaliojimą, apžvelgti pagrindines praktikoje kylančias problemas bei pateikti galimus jų sprendimo būdus. Siekiant visapusiškai atskleisti apsimestinių bei tariamųjų sandorių mechanizmą, darbe bus analizuojamas Lietuvos teisinis reguliavimas, nagrinėjama teismų praktika, remiamasi panašius institutus savo teisės sistemose įtvirtinusių užsienio valstybių teise, doktrina bei teismų precedentais, atliekama lyginamoji analizė.

Darbe nagrinėjama **mokslinė problema**, kaip turėtų būti reglamentuojamas tariamųjų ir apsimestinių sandorių negaliojimas, kad teismams taikant šiuos negaliojimo pagrindus praktikoje, būtų išvengiama dažnai kylančių teisės principams ir įtvirtintų normų sistemai prieštaraujančių situacijų sukūrimo, o šių sandorių pasekmių išsprendimas garantuotų ne tik teisėtumo ir stabilumo civilinėje apyvartoje užtikrinimą, bet ir šalių bei trečiųjų asmenų teisių apsaugą.

Darbo tyrimo objektas – tariamųjų sandorių negaliojimas bei apsimestinių sandorių negaliojimas Lietuvoje ir pasirinktose užsienio valstybėse.

Darbo tyrimo tikslas – atskleisti tariamųjų bei apsimestinių sandorių esmę, išanalizuojant šių negaliojimo pagrindų apimtį, taikymo sąlygas, pasinaudojant užsienio šalių gerąja patirtimi, siūlyti teorijoje ir praktikoje kylančių problemų sprendimo variantus.

Darbo tyrimo tikslui pasiekti numatyti šie **uždaviniai**:

1. Išsamiai išnagrinėti tariamųjų bei apsimestinių sandorių sampratas;
2. Doktrinos ir teismų praktikos analizės pagrindu nustatyti CK 1.86 ir 1.87 straipsniuose įtvirtintų negaliojimo pagrindų tarpusavio santykį;
3. Nustatyti, kuriai negaliojančių sandorių kategorijai – niekiniams ar nuginkėjamiems – priskirtini tariamieji ir apsimestiniai sandoriai;
4. Išanalizuoti teisinės pasekmės sandorio šalims, tariamąjį sandorį pripažinus negaliojančiu;

¹⁴ Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика. Москва: Бератор-Пресс, 2003.

¹⁵ Калпина А. Г., Масляева А. И. Гражданское право : учебник, Ч. 1. Москва: Юристъ, 1997.

¹⁶ Суханов Е. А. Гражданское право : учебник. Т. 1. Москва : Волтерс Клувер, 2004.

¹⁷ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005.

¹⁸ Di Marzio F. La nullità del contratto. Padova: Wolters Kluwer Italia, 2008.

¹⁹ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23].

<<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

5. Išanalizuoti problemas, kurios kyla sandorio šalims dėl dengiamojo sandorio galiojimo apsimestinių (dengiantį) sandorį pripažinus negaliojančiu;

6. Nustatyti tariamųjų bei apsimestinių sandorių įtaką trečiųjų asmenų teisėms ir pareigoms.

Hipotezės:

1. Tariamus ir apsimestinius sandorius vienija sąmoningai šalių sukurtas išoriškai išreikštosios ir vidinės jų valios neatitikimas, istoriškai šie negaliojimo pagrindai kyla iš to paties reiškinio, todėl Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktas šių negaliojimo pagrindų įtvirtinimas skirtingose teisės normose yra nepagrįstas ir neatitinka galias tradicijas turinčių valstybių bei modernių nevalstybinių kodifikacijų siūlomų teisinio reguliavimo modelių.

2. Tariamieji ir apsimestiniai sandoriai, laikomi negaliojančiais dėl šalių valios ydingumo juos sudarant, yra niekiniai ir negaliojantys nuo pat sudarymo momento.

Darbe naudojami mokslinio tyrimo metodai:

1. *Lingvistinis*, kuris padėjo atskleisti teisės normų konstrukcijoms, sąvokoms nusakyti vartojamų žodžių prasmę, jų reikšmę kontekste, palyginti įvairiose šalyse skirtingomis kalbomis vartojamus terminus;

2. *Teleologinis metodas*, įgalinęs nustatyti tikruosius teisiniu reguliavimu siekiamus tikslus bei įstatymų leidėjo ketinimus įtvirtinant atitinkamas teisės normas;

3. *Sisteminės analizės metodas* leido išnagrinėti tariamųjų ir apsimestinių sandorių vietą bei atliekamas funkcijas negaliojančių sandorių institute ir civilinės teisės sistemoje, tam pasitelkiant Lietuvos bei užsienio valstybių teisės normų aktus, teismų praktikos suformuluotas taisykles ir kitus šaltinius, padėjusius visapusiškai išanalizuoti tyrimo objektą;

4. *Lyginamasis metodas* padėjo kompleksiškai išanalizuoti tariamųjų ir apsimestinių sandorių negaliojimą, gretinant Lietuvos ir užsienio valstybių teisinį reguliavimą, darbą iliustruojant užsienio valstybių praktikos pavyzdžiais;

5. *Genetinis metodas* padėjo atskleisti nagrinėjamų sandorių negaliojimo pagrindų istorinę raidą, priežastis, lėmusias dabartinės jų išraiškos įgavimą;

6. *Loginis ir apibendrinimo metodai* buvo naudojami tyrimo rezultatams apibendrinti bei išvadoms suformuluoti.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalies skyriai, išvados ir literatūros sąrašas.

I DALIS

TARIAMŪJŲ SANDORIŲ SAMPRATA

Kaip jau minėta, civilinė apyvarta sukonstruota ir egzistuoja tam, kad jos dalyviai galėtų disponuoti savo teisėmis ir pareigomis, paskirstyti turimus išteklius bei būti tikri, jog pagrįsti jų teisėti lūkesčiai teisinėje valstybėje bus užtikrinami. Situacijoms, kuomet asmenys, suderinę savo valią, veikia priešingai civilinės apyvartos principams, pažeidžia trečiųjų asmenų teises ar sudaro prielaidas jų pažeidimui, civilinėje teisėje tarp sandorių negaliojimo pagrindų įtvirtinti tariamieji ir apsimestiniai sandoriai.

Pradedant analizuoti bet kokios teisinės konstrukcijos turinį visada pravartu pasidomėti jos ištakomis – tokiu būdu galima lengviau suprasti jos paskirtį bei tikslus, kurių siekiama įtvirtinant minimą teisinį reguliavimą. Visiems žinoma, jog civilinės teisės tradicijai didžiausios įtakos turėjo romėnų teisės doktrina. Ši prieš kelis tūkstantmečius sukurta teisės sistema padėjo tvirtus pamatus daugeliui šiuolaikinės civilinės teisės institutų, todėl lieka aktuali ir aptariant mūsų nagrinėjamos temos ypatumus. Romėnų teisės įtaka šiuolaikinei civilinės teisės sistemai itin plačiai pasireiškia sandorių galiojimo klausimuose. Daug dėmesio skyrę valios raiškai, romėnų juristai savo darbuose suformulavo pagrindinius sandorių negaliojimo dėl valios trūkumų pagrindus²⁰.

1.1. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių teisinio reglamentavimo istorinė raida

1.1.2. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių ištakos romėnų teisėje

Sandoris yra vienas pagrindinių šiuolaikinės civilinės teisinės apyvartos instrumentų, asmens autonomijos principo raiškos forma, kurio pagalba sukuriama, pakeičiama arba panaikinamos civilinės teisės ir pareigos. Susitardamos dėl esminių sandorio turinio elementų, šalys kartu suformuoja ir būsimo civilinio teisinio santykio turinį, apibrėžia jas saistysiančių prievolių įsipareigojimų ribas. Jau romėnų teisėje sandoris buvo vertinamas kaip vienas svarbiausių prievolių atsiradimo šaltinių (romėnai labiausiai išplėtojo bei didžiausią dėmesį skyrė dvišalių ir daugiašalių sandorių – sutarčių – teisės institutui).

Tam, kad susitarimą būtų galima vadinti sutartimi, buvo reikalaujama trijų esminių elementų – iš sutarties kilusios prievolės objekto, pagrindo, atskleidžiančio dėl ko buvo sudaroma sutartis ir šalių valios suderinimo, kurį galėjo duoti tik tinkami (*capabiles*) subjektai ir kuris negalėjo būti ydingas²¹. Šalių valia visais atvejais turėjo žymėti bendrą susitarimą siekti

²⁰ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2005.

²¹ Girard P. F. Romėnų teisė, II tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1932. P. 73.

abiem kontrahentams priimtino teisiškai reikšmingo tikslo. Priešingu atveju kildavo valios ydos problema. Kalbėdami apie sandoriu išreiškiamos asmenų valios ydingumus, romėnų teisininkai skyrė kelias situacijas, kurioms susiklosčius, sutartis negaliodavo – esant vien debitoriaus įsipareigojimui, bet nesant kreditoriaus sutikimo, nesutampant šalių valios išreiškimo laikui ar susitarus juokais, be rimto ketinimo sudaryti sandorį (lot. *iocandi causa*)²². Egzistuojant tokioms aplinkybėms buvo laikoma, jog šalys nesuderino savo tikrosios valios, todėl susitarimas negalėjo būti laikomas teisiškai įpareigojančiu ir kvalifikuojamas kaip sutartis.

Kalbant apie šalių valią sudarant sutartis, ypač aptariant *iocandi causa* atvejį, teisinėje literatūroje aptinkamas šio instituto atskyrimas nuo apsimestinių sutarčių²³. Tokių sutarčių klausimus sprendavo Romoje žinomas bei taikomas simuliacijos institutas (lot. *simulare* – apsimesti, imituoti, dėtis²⁴). Nuo *iocandi causa* simuliacija skyrėsi tuo, jog pastaruoju atveju šalių valios pareiškimas yra rimtas, suderintas, išreikšta šalių valia sutampa. Simuliuojamo sandorio ydingumas pasireiškė šalių vidinės ir išorinės valios neatitikimu – abipusiu susitarimu sudaryta ir viešai išreikšta sutarties forma iš tikrųjų slėpdavo kitokios sutarties turinį atitinkančių veiksmų atlikimą arba neveikimą (tarsi sutarties iš viso nebūtų).

Galima išskirti kelias tokių fiktyvių sandorių sudarymo priežasčių grupes. Viena iš aplinkybių, lėmusių simuliacijos paplitimą, buvo siekis sukurti sudaromo sandorio teisėtumo imitaciją, kuomet teisės uždrausto tipo susitarimas buvo paslepiamas po leidžiamos formos sutartimi. Tokie sandoriai klestėjo Romos Respublikos laikotarpiu, išleidus plebiscitą žinomą kaip *Lex Cincia de donationibus*²⁵. Šis dovanojimo teisinius santykius reguliuojantis įstatymas numatė subjektų, galinčių būti dovanų gavėjais, rato ribojimus bei numatė maksimalias pačių dovanų dydžių ribas. Pavyzdžiui, buvo numatytas draudimas apdovanoti teisininką, gynusį asmenį teisme. Todėl, siekdami išvengti už įstatymo pažeidimą numatytos baudos, asmenys sudarydavo apsimestines pirkimo–pardavimo sutartis, kuriose pardavėjas nereikalaudavo iš pirkėjo sumokėti pinigų ir kurios iš tikrųjų slėpė dovanojimo sandorį. Simuliacija taip pat būdavo pripažįstami atvejai, kai sudarydamos pirkimo–pardavimo ar nuomos sutartis šalys numatydavo, jog sutarties kaina bus lygi vienai monetai. Kalbėdami apie atlygintinius sandorius romėnų teisininkai teigė kainą turinčią būti realią ir nustatytą nedviprasmiškai. Ji turėtų atspindėti tikrąją daikto vertę, nebūti išgalvota. Todėl simbolinis vienos monetos dydžio atlygis nebuvo laikomas tinkama kaina (lot. *pretium verum*²⁶) ir lėmė sutarties negaliojimą.

²² Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007. P. 218.

²³ Vitkevičius P. S. Romėnų privatinės teisės sutartys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2002. P. 14.

²⁴ Berger A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. The American Philosophical Society, 1991. P. 708.

²⁵ Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. New York: Oxford University Press, 1996. P. 646-647.

²⁶ Berger A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991. P. 452.

Kita priešastis, sąlygojusi tariamųjų sandorių sudarinėjimą, buvo siekis sukurti teisinių santykių egzistavimo iliuziją, nors iš tikrųjų šalių nesiedavo tarpusavio teisiniai įsipareigojimai. Pavyzdžiui, asmenys sudarydavo tariamą santuoką (lot. *nuptiae simulatae*), taip siekdami išvengti draudimų ar papildomų reikalavimų, kuriuos nevedusiems asmenims numatė Santuokų akto reikalavimai (*Lex Julia et Papie Poppaea*)²⁷.

Sutarčių sudarymo praktikai pasukus minėta linkme, teisei kilo pareiga reaguoti į naujas aplinkybes, spręsti susidariusius kazusus ir kurti instrumentus, kurie leistų naikinti tik dėl akių sudarytas ar skirtingas pasekmes, nei deklaruojama susitarime, siekiančias sukurti sutartis. Dėl valios trūkumų sudarytų sandorių negaliojimo pagrindų grupę (dėl suklydimo (*error*), apgaulės (*dolus*), baimės (*metus*) ar prievartos (*vis*) negaliojantys sandoriai²⁸) papildė simuliacijos institutas, įsitvirtinęs bei tobulinamas nuo senovės Romos laikų.

Apsimestinių sandorių negaliojimo klausimo plėtojimui didelės įtakos turėjo konsensualinių sutarčių paplitimas²⁹. Šalių valia tapo pagrindiniu faktoriumi sprendžiant, kas slypi po asmenų veiksmais (lot. *id quod actum est*), kokie tikrieji jų ketinimai ir kokios teisinės pasekmės turėtų kilti. Teisiniu visų diskusijų pagrindu tapo Justiniano kodekso nuostata, jog didesnės reikšmės turi tai, kas padaryta, negu tai, kas išreikšta tik „dėl akių“ (lot. *Plus valere quod agitur quamquod simulate concipitur*)³⁰. Remiantis šia nuostata, simuliacinės sutarties galiojimo klausimas spręstas griežtai – ji visais atvejais buvo laikoma negaliojančia dėl šalių sudaryto susitarimo turinio ir tikrųjų ketinimų neatitikimo. Dengiamasis sandoris galėjo likti galioti, jei atitikdavo atskiriems sandoriams nustatytus turinio ir formos reikalavimus. Vadovaujantis Justiniano kodekso norma, pratęsiant aukščiau pateiktą pavyzdį dėl kliento atsiskaitymo su teisininku už teisminę gynybą, prieiname prie išvados, kad pirkimo–pardavimo sutartys, slepiančios dovanojimo teisinius santykius, negaliojant kaip apsimestinis sandoris, o dovanojimo sutartis negalėtų būti galiojanti dėl prieštaravimo *Lex Cincia* imperatyvioms normoms. Tačiau jei toks sandoris būtų sudaromas tarp įstatyme minimų subjektų, neviršijant leistinos dovanos vertės, teisiniai santykiai būtų perkvalifikuojami ir toliau galiojant dovanojimo sandoris.

Pateiktas pavyzdys leidžia teigti, jog romėnų teisė vienareikšmiškai vertino apsimestinius (simuliacinius) sandorius kaip negaliojančius, tuo pačiu jais dengiamų sandorių galiojimą

²⁷ Berger A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991. P. 708.

²⁸ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2005.

²⁹ Zimmermann R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. New York: Oxford University Press, 1996. P. 647.

³⁰ Berger A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991. P. 708.

palikdama atvirą, kiekvienu atveju priklausomą nuo aplinkybių, vertinamą kazuistiškai sprendžiant ginčą³¹.

Svarbu nustatyti, koks santykis sieja Lietuvos civilinėje teisėje įtvirtintus atskirus sandorių negaliojimo pagrindus (tariamus ir apsimestinius sandorius) su nagrinėtu senovės Romos simuliacijos institutu. Remdamasis Digestų ištraukomis, savo tyrime apie romėnų teisės įtaką šiuolaikinei civilinei teisei ir civilinio proceso teisei, M. Jonaitis daro išvadą, kad nagrinėdami sandorių negaliojimo klausimus romėnų juristai tariamąjį sandorį skyrė nuo apsimestinio³². Autoritetingi romėnų teisininkai Digestuose pateikia pavyzdžius, kokiais atvejais ir kokiomis aplinkybėmis sandoriai pripažintini negaliojančiais. Pavyzdžiui, Gajus teigia – santuoka, sudaryta dėl akių, yra negaliojanti. Toks teiginys atitinka galiojančiame CK įtvirtinto tariamojo sandorio turinį, jog dėl akių (neketinant sukurti teisinių pasekmių) sudarytas sandoris negalioja. Ulpianas nurodo, kad jeigu kas nors pardavimo atveju, turėdamas tikslą padovanoti, nustato atitinkamą kainą, tai nelaikoma pardavimu. Minėta taisyklė išreiškia apsimestinio sandorio esmę – sandoris, sudarytas kitam sandoriui pridengti, yra niekinis ir negalioja.

Nors atskirų terminų, tokių kaip tariamasis, apsimestinis sandoris ar panašių, romėnų juristų darbuose neaptinkama, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.86 ir 1.87 straipsniuose įtvirtinti sandorių negaliojimo pagrindai savo esme atitinka simuliacijos institutą, todėl dar Senovės Romos teisėje susiformavę taisyklės padeda atskleisti tariamųjų ir apsimestinių sandorių turinį, vienydamos šiuos susitarimus kaip padarytus su valios trūkumais, bei per atskirus kazusus apibrėždamos tokių sandorių negaliojimo ypatumus bei teises pasekmes. Nepaisant minėtų skirtumų, akivaizdu, kad simuliacijos susiformavimas senovės Romoje padėjo tvirtus pamatus bei sąlygojo šio instituto įsitvirtinimą bei išplitimą į daugelį vėlesnių teisinių sistemų. Nors ir įgavusi įvairias teises formas, simuliacija išlaikė pamatines dar romėnų teisėje suformuluotas nuostatas bei kertinius principus.

1.1.2. Tariamųjų ir apsimestinių sandorių teisinio reglamentavimo modeliai

Užsienio valstybių įstatymų leidėjai pasirinko įvairius teisinio reglamentavimo modelius įtvirtindami šį sandorių negaliojimo pagrindą, savo turiniu artimus institutus galima rasti daugelyje valstybių. Vienose šalyse civiliniuose kodeksuose, kaip ir Senovės Romos teisėje, įtvirtintas būtent simuliacijos mechanizmas (pvz. Italijos civilinio kodekso (toliau vadinama – Italijos CK)³³ 1414 str. *Simulazione*, Filipinų civilinio kodekso (toliau vadinama – Filipinų CK)³⁴

³¹ Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. New York: Oxford University Press, 1996. P. 647.

³² Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2005.

³³ Italijos Civilinis kodeksas (Il Codice Civile Italiano, Gazzetta Ufficiale, n. 79 del 4 aprile 1942). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-07]. <http://www.jus.unitn.it/cardoza/Obiter_Dictum/codciv/home.html>.

1345 str.), kitose – nustatytos atskiros teisės normos, nors ir atskleidžiančios simuliacijos turinį, tačiau nacionalinėje teisėje sudarančios atskirus sandorių negaliojimo pagrindus (pvz. Rusijos Federacijos civilinio kodekso (toliau vadinama – Rusijos CK)³⁵ 170 str. *Недействительность мнимой и притворной сделок*, Vokietijos civilinio kodekso (BGB) (toliau vadinama – Vokietijos CK)³⁶ 117 str. *Scheingeschäft*, Austrijos civilinio kodekso (toliau vadinama – Austrijos CK)³⁷ 916 str. įtvirtinantis, kad nesiekiant teisinių padarinių sudarytas sandoris negalioja, Ispanijos civilinio kodekso (toliau vadinama – Ispanijos CK)³⁸ 1275 ir 1276 straipsniai, nustatantys atitinkamai teisinių pasekmių nesiekiančio ir tikrosios šalių valios neatitinkančio sandorių negaliojimą). Galima išskirti ir dar vieną valstybių grupę – tai šalys, kuriose nei simuliacijos mechanizmo, nei jo turinį atspindinčių atskirų sandorių negaliojimo pagrindų nėra, tačiau specialiuose, įvairias teisinių santykių grupes reguliuojančiuose, teisės aktuose galima aptikti nuostatų, aptariančių savo esme tapačias situacijas (pvz. Didžiosios Britanijos Prekybos akto *Sale of Goods Act*³⁹ 62 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta išlyga, jog Aktas netaikomas sandoriams, kurie formaliai atitinka pirkimo–pardavimo sutartį, tačiau iš tikrųjų dengia įkeitimą, garantiją, laidavimą ar kitą užtikrinimo priemonę).

Simuliacijos institutas šiuolaikinėje teisėje plėtojamas ne tik įstatymų leidėjų lygmeniu priimant teisiškai įpareigojančias normas, tačiau taip pat analizuojamas rengiant „privačias“ (nevalstybines) kodifikacijas, vadinamąją *soft law*, kurios vienas iš ryškiausių pavyzdžių – Europos sutarčių teisės principai⁴⁰ (toliau vadinama – PECL). PECL 6:103 straipsnis *Simuliacija*, kartu su komentaru, pateikia modernų šio instituto modelį, aptariant ne tik sampratą, rūšis, bet ir pasekmes tokio sandorio šalims (trečiųjų asmenų teisių ir interesų apsauga palikti nacionalinės teisės dispozicijai). PECL 6:103 straipsnis numato, kad „šalims sudarius menamą susitarimą, kuriuo nesiekama atskleisti tikrųjų jų ketinimų, šalis įpareigoja tikrasis susitarimas“. Tokia ganėtinai glausta ir iš pirmo žvilgsnio paprasta formuluotė principų komentatorių išskaidoma į trijų rūšių sandorius – tokius, kuomet sudarydamos apsimestinius sandorius šalys nuslepia tikruosius ketinimus (santykinė simuliacija), tokius, kuomet sudarydamos tariamus sandorius šalys apskritai nesiekia teisių ir pareigų sukūrimo (absoliuti simuliacija) ir tokius,

³⁴ Filipinų civilinis kodeksas (The Civil Code of the Philippines, Republic Act No. 386, June 18, 1949).

[interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-20]. <<http://www.chanrobles.com/civilcodeofthephilippines.htm>>.

³⁵ Rusijos Civilinis kodeksas (Гражданский Кодекс Российской Федерации (ГК РФ), от 30.11.1994 N 51-ФЗ - Часть 1). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-05]. <<http://zakon.kuban.ru/gk/gk%60sod.htm>>.

³⁶ Vokietijos Civilinis kodeksas (BGB, Federal Law Gazette [*Bundesgesetzblatt*] I p. 42, 2909; 2003 I p. 738). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-05]. <<http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>>.

³⁷ Austrijos Civilinis kodeksas (ABGB Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, JGS Nr. 946/1811, BGBI. I Nr. 135/2009 (30. Dezember 2009). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-06]. <<http://www.ibiblio.org/ais/abgb3.htm>>.

³⁸ Ispanijos civilinis kodeksas (Código Civil Español, aprobado por R.D. del 24 de Julio de 1889). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-06]. <<http://www.ucm.es/info/civil/jgstorch/leyes/ccivil.htm#%C3%8Dndice>>.

³⁹ United Kingdom Sale of Goods Act 1979, United Kingdom Statute 1979 c 54 (Refs & Annos). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-07]. <http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1979/cukpga_19790054_en_1>.

⁴⁰ Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 306.

kuomet sandoris sudaromas ne su tikroju naudos gavėju, bet su jo agentu (subjektyvioji simuliacija). PECL numato tik šių sandorių pasekmes šalims – principuose nustatytos taisyklės pripažįstamos ir įtvirtintos daugelio šalių teisėje. Klausimai, susiję su tokių sandorių negaliojimo pasekmėmis trečiųjų asmenų teisėms ir interesams, principuose nebuvo įtvirtinti – atsižvelgiant į nacionalinės teisės nuostatų įvairovę valstybėse narėse, šio klausimo sprendimas paliktas šalių nacionalinės teisės kompetencijai.

Kartu su PECL analize svarbu panagrinėti ir naujausią teisės mokslininkų darbą – Bendros pagrindų sistemos projektą (angl. *Draft Common Frame of Reference*) (toliau vadinama – DCFR). Ši Europos Civilinio Kodekso kūrimo grupės (angl. *Study Group on a European Civil Code*) ir Acquis grupės (angl. *European Research Group on Existing EC Private Law (Acquis Group)*) iniciatyva įtvirtina ne tik bendras nuostatas dėl sutarčių sudarymo, sutarčių turinio ir vykdymo, sutarčių pažeidimo ir nuostolių atlyginimo (kas iš esmės buvo PECL reguliavimo sritis), bet apima ir atskirų sutarčių reguliavimą, nesutartines prievoles, deliktų teisę bei nepagrįsto praturtėjimo taisyklės. Tikimasi, kad tokia privalomosios teisinės galios neturinti sistema, kaip ir PECL principai (kuriais pagrįstos II ir III DCFR knygos), bus plačiai pripažinta ir naudojama teisės praktikų ir teoretikų. Autoriai nurodo, kad DCFR, suformuluota kaip modernus kodeksas, ne griežtai įtvirtinanti taisyklės, tačiau suteikianti plačia interpretacijos laisvę jas taikant, turėtų tapti patogiu įrankiu ne tik akademinėi bendruomenei, bet ir ginčus sprendžiantiems teisėjams⁴¹.

DCFR, kaip ir PECL principuose, įtvirtintas ir simuliacijos institutas. II knygos 9:201 straipsnis „Simuliacijos padariniai“ numato simuliuojamo sandorio pasekmes jo šalims (1 dalyje) bei tretiesiems asmenims (2 dalyje)⁴². Nuo PECL 6:103 straipsnio DCFR nuostatos skiriasi savo aprėptimi bei taisyklių konkretumu. DCFR 9:201 straipsnio 1 dalyje deklaratyviai nurodoma, kad taisyklės taikomos absoliučios ir santykinės simuliacijos atvejams („Kai šalys sudaro sandorį ar tariamą sandorį <...>“), taip pat išskiriama šalių valios kryptingumo svarba („<...> sandorį sąmoningai sudarė tokiu būdu, kurio sukeliama padariniai skiriasi nuo padarinių, kurių iš tikrųjų siekia sandorio šalys“). Esminis aspektas – padariniai sandorio šalims nesikeičia – kaip ir buvo nurodyta PECL principuose, šalis įpareigos tikrasis susitarimas.

Atkreiptinas dėmesys į simuliacijos normos pokyčius revizuojant PECL 6:103 straipsnį – manytina, kad tokio sandorio šalių skirtingų padarinių siekimo sąmoningumas (angl. *deliberately done so*) papildomai įtvirtintas ne tik siekiant atriboti simuliaciją nuo klaidos atvejų, bet ir pažymėti sandorio šalių valios ir jos kryptingumo elemento svarbą sandorių sudaryme.

⁴¹ Jansen N. The Authority of the Draft Common Frame of Reference // After the Common Frame of Reference – What Future for European Private Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009. P. 160.

⁴² Draft Common Frame of Reference (2008). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-12-02]. <<http://www.trans-lex.org/400270>>.

Negalima nesutikti su T. Žuko nuomone, jog PECL kartu su UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principais⁴³ (o ateityje, manytina, ir su DCFR – *aut. pastaba*) yra vieni iš moderniausių sutarčių teisės bendrosios dalies reguliavimo modelių, tad be jų analizės šiais laikais vargu ar apsieitų kiekvienos valstybės įstatymų leidėjas⁴⁴. Ši teiginį akivaizdžiai pagrindžia minėtų kodifikacijų įtaka Lietuvos civilinio kodekso tekstui – CK šeštosios knygos II dalis parengta pagal UNIDROIT ir PECL principus, dalis normų tiesiog pakartoja jų nuostatas⁴⁵. Taip pat nereikia užmiršti Europos Sąjungos ambicijų ne tik suderinti, bet ir vienodinti privatinę teisę (pvz. priimant Europos civilinį kodeksą)⁴⁶, kas, atsižvelgiant į narystę ES, turėtų didelės įtakos Lietuvos privatinei teisei.

LAT savo praktikoje⁴⁷ pripažįsta ne tik pačių UNIDROIT ar PECL principų kaip teisės šaltinio svarbą, tačiau, nagrinėdamas institutą (preliminariąją sutartį), kuris nėra tiesiogiai įtvirtintas nei Tarptautiniuose komercinių sutarčių principuose, nei Europos sutarčių teisės principuose, ir siekdamas pagrįsti formuojamą poziciją, remiasi teisės mokslininkų darbu – UNIDROIT principų komentaru.

Būtent dėl šių priežasčių nagrinėjant tariamų ir apsimestinių sandorių teises konstrukcijas būtina analizuoti ne tik jas įtvirtinančias įvairių šalių teisės normas, tačiau pravartu apžvelgti ir tarptautinių iniciatyvų rezultatus.

1.2. Tariamųjų sandorių negaliojimas

Tariamojo sandorio negaliojimas, kaip vienas iš sandorių negaliojimo pagrindų, įtvirtintas CK 1.86 straipsnyje. Šio glaustai ir lakoniškai suformuluoto straipsnio pirmoje dalyje nustatyta, jog tik dėl akių (neketinant sukurti teisinių pasekmių) sudarytas sandoris negalioja. Tokia, iš pirmo žvilgsnio paprasta ir aiški, samprata savyje talpina aibę įvairiausių situacijų, kuriose nesutampanti išreikšta ir vidinė sandorio šalių valia sukuria fiktyvius teisinius santykius.

Tariamieji sandoriai nebuvo naujiena, į Lietuvos civilinę teisę įvesta su naujuoju CK⁴⁸ – toks sandorių negaliojimo pagrindas buvo įtvirtintas ir 1964 m. Civiliniame kodekse⁴⁹ (toliau vadinama – 1964 m. CK). Šio kodekso 51 straipsnis, skirtas tariamiesiems sandoriams, nustatė

⁴³ UNIDROIT Principles of International Commercial Contract (2004). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-07]. <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=14311>>.

⁴⁴ Žukas T. UNIDROIT tarptautinių komercinių principų ir Europos sutarčių teisės principų recepcija Lietuvoje: trečiasis recepcijos etapas ir Šveicarijos patirtis // Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Vilnius: Justitia, 2007. P. 112.

⁴⁵ Ten pat, P. 122-125.

⁴⁶ Baranauskas E., Zapolskis P. Europos sutarčių derinimas: Europos Komisijos iniciatyvos // Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Vilnius: Justitia, 2007. P. 7-8.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas c.b.V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4; 45.6; 45.1; Teismų praktika 26.

⁴⁸ Kalbama apie 2000 m. liepos 18 d. priimtą ir nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą.

⁴⁹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 1964, Nr.19-138 (negalioja).

analogišką taisyklę – negalioja sandoris, sudarytas tik dėl akių, neketinant sukurti teisinių pasekmių. Šią normą savo praktikoje aiškino bei jos taikymą ne vienoje byloje plėtojo LAT, taip papildydamas įstatymų leidėjo priimtas nuostatas bei siekdamas kompensuoti teisės doktrinos stoką. Kaip konstatavo LAT⁵⁰, 1964 m. CK 51 straipsnis nustato, kad negalioja sandoris, sudarytas tik dėl akių, neketinant sukurti teisinių pasekmių, t.y. kai sutarties šalys dėl vienu ar kitu priežasčių nori sudaryti tik išorinę teisinio santykio tarp jų atsiradimo regimybę, tačiau faktiškai sukurti viena kitai sandoryje numatytas teises ir pareigas nesiekia ir nenori. Taigi, tariamieji sandoriai negalioja dėl sandorio šalių valios išraiškos ydingumo, kadangi tariamame sandoryje išreikštoji valia neatitinka tikrosios sandorio šalių valios. Asmens valia išoriškai klaidingai išreiškiama siekiant tam tikrų teisinių tikslų santykiuose su kitais asmenimis. Tokie tikslai paprastai yra slepiami ir maskuojami, norint sudaryti aplinkiniams išpūdį, jog sandoryje išreikšta asmens valia atitinka tikruosius ketinimus.

Cituota LAT pozicija aktuali ir šiandien, teismas yra pasisakęs, jog naujas teisinis reguliavimas šio instituto esmės nekeičia, todėl gali būti užtikrinamas teismų praktikos tęstinumas – „tariamieji sandoriai yra ydingi, civilinio kodekso atitinkamų normų kaita jų ydingumo (fiktyvumo) nepakeičia, todėl, teismui nustatčius, kad dovanojimo sutartis buvo tariamasis sandoris, teismai jam davė tinkamą teisinį įvertinimą ir pagrįstai pripažino tokį sandorį negaliojančiu“⁵¹.

Į Lietuvos teisinį reguliavimą panaši Rusijos CK 170 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisyklė, jog tariamas sandoris (rus. *Мнимая сделка*), t.y. sandoris sudarytas tik dėl vaizdo, neturint ketinimų sukurti jam būdingų teisinių pasekmių, yra niekinis. Kaip teigia civilinio kodekso komentatoriai, jei sandoriu nesiekama sukurti jame numatytų teisinių įsipareigojimų, jis yra tariamas, nes toks sandoris neatitinka Rusijos CK 153 straipsnyje įtvirtintos sandorio sampratos⁵² (sandoris Rusijoje suprantamas kaip fizinių ir juridinių asmenų veiksmai, kuriais siekiama sukurti, pakeisti ar panaikinti civilines teises ir pareigas).

Tuo tarpu Italijos civiliniame kodekse, nustatant būtinus sutarties elementus, nėra aiškiai išreikšto reikalavimo šalims siekti abipusių teisinių įsipareigojimų (teisių ir pareigų sukūrimo)⁵³. Italijos CK 1325 straipsnyje nurodyti privalomi kiekvienos sutarties elementai – šalių susitarimas (tinkamai pateikta oferta bei akceptas), teisėtas tikslas, sutarties dalykas bei tinkama sutarties forma (kai to reikalauja imperatyvios įstatymo normos). Vis dėlto, siekis sukurti

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. V. L. v. V. V., V. Z ir O. V., Nr. 3K-3-970/2000, kat. 42.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 15 d. nutartis c.b. A. P. v. R. J. P., Klaipėdos rajono savivaldybės valdyba, Nr. 3K-3-34/2005, kat. 45.6; 30.5.

⁵² Комментарий к гражданскому кодексу части первой. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-05]. <<http://www.gk-rf.ru/>>.

⁵³ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005. P. 94.

teisinius padarinius, privalomu Italijos sutarčių teisės elementu pripažįstamas kaip nerašyta taisyklė, todėl iš mandagumo, juokais ar kitokiu būdu, rodančiu rimtų ketinimų sudaryti sandorį nebuvimą, sudarytas sandoris negali būti pripažįstamas įpareigojančiu bei sukeliančiu teises pasekmes⁵⁴.

Vienas iš tokių sandorių negaliojimo pagrindų, nagrinėjamai temai artima Italijos CK 1414 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisyklė – simuliuojamas sandoris nesukelia imituojamų pasekmių jo šalims. Šiame straipsnyje reglamentuojamas simuliacijos institutas, kaip vienas iš sandorių negaliojimo pagrindų, bei jo pasekmės simuliuojamo sandorio šalims ir tretiesiems asmenims.

Simuliacija, nors ir žinoma nuo senovės Romos laikų, ypač paplito bei dabartinį savo turinį įgavo XIV amžiaus Italijoje. Suklestėjus prekybai ir amatams, ji tapo patogiu instrumentu išvengti „griozdiškų“ (angl. *cumbrous*) vietinių statutų ir nepatogių bažnytinių dekretų reikalavimų, ypač numatančių lupikavimo draudimą⁵⁵. Tokie sandoriai paprastai atitikdavo teisės raidę, tačiau savo esme buvo priešingi teisės dvasiai, todėl, kaip teigia R. Zimmermann, būdavo sudaromi *in fraudem legis* (lot. apeinant įstatymą). Teoretikai skiria *simulatio* kaip tariamą sandorį, sudarytą nesiekiant jam būdingų teisinių pasekmių, ir *agere in fraudem* – sandorį, kai šalys atlieka realius veiksmus, kurie, nors ir vykdomi siekiant apeiti teisę, paprastai atitinka kitokio, dengiamojo, sandorio turinį. Kadangi praktikoje sudėtinga nustatyti, ar sandorio sudarymas buvo imituojamas, ar jis sudarytas *in fraudem legis*, ilgainiui ši romėnų teisėje atskiru negaliojimo pagrindu pripažįstama konstrukcija persipynė su simuliacijos institutu, praplėsdama jo sampratą – simuliacija imta laikyti visas situacijas, kuriose sandorio šalys ketino apeiti teisę⁵⁶. Kanonų teisininkai pažengė dar toliau – jie žvelgė į simuliaciją ir iš moralės pusės, teigdami, kad simuliacija gali būti teisėtas kelias pasiekti kilnų tikslą – „vis dėlto, juk Dievas taip pat apsimetė mirtinguoju“⁵⁷. Tačiau tokia pozicija civilinėje teisėje neįsitvirtino, priešingų teisei tikslų siekiantis sandoris visais atvejais buvo ir iki naujausiųjų laikų vis dar yra smerktinas.

Aprašyta simuliacijos instituto samprata ne itin pasikeitė – dabartiniame Italijos CK 1414 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtintos taisyklės savo esme atitinka *simulatio* ir *agere in fraudem* turinį, teisės doktrinoje atitinkamai įvardijamos kaip absoliuti bei santykinė simuliacija. Simuliacija vadinami atvejai, kuomet šalys sudaro sandorius iš tikrųjų turėdamos omenyje kitokio turinio teises ir pareigas sukuriantį sandorį arba apskritai neketindamos sukurti tiesinių įsipareigojimų. Iš kitų sandorių negaliojimo pagrindų, tokių kaip sandorių sudarytų dėl apgaulės

⁵⁴ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005., P. 94.

⁵⁵ Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. New York: Oxford University Press, 1996. P. 648.

⁵⁶ Ten pat, P. 648.

⁵⁷ Ten pat, P. 649.

ar suklydimo, simuliacijos institutas išsiskiria abiejų sandorio šalių valia ir susitarimu nuo trečiųjų asmenų nuslėptais tikraisiais savo ketinimais.

Absoliučia simuliacija laikomos situacijos, kai sudarydamos sandorį šalys iš tikrųjų jokių sutartinių teisinių santykių apskritai neketina sukurti⁵⁸. Ir nors sutarties tekstas deklaruoja viena, viešai neišreikštu nebyliu sutarimu sandorio šalys nusprendžia dėl sudaromos sutarties realaus nevykdymo. Tokiais atvejais laikoma, kad šalys sudarė fiktyvią sutartį, kuri jokių teisinių padarinių nesukuria (Italijos CK 1414 str.).

Vokietijos CK 117 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta *Scheingeschäft* samprata – jei šalių suderinta valia išreiškiama tik dėl akių, toks sandoris laikomas niekiniu. Tokiu sandoriu nesiekama juo numatomų teisių ir pareigų – sandorio sudarymo regimybe, kuri atskleidžiama tretiesiems asmenims, siekiama tik šalims žinomų neviešinamų suderintų tikslų.

Bendrosios teisės tradicijos šalių teisėje, kaip jau buvo minėta, nėra tiesiogiai įtvirtinto simuliacijos instituto, jose nėra įprasta reglamentuoti šio instituto esmę atskleidžiančius atskirus sandorių negaliojimo pagrindus. Vis dėlto, negalima teigti, jog Didžiosios Britanijos ar Jungtinių Amerikos Valstijų (kalbėsime apie ryškiausias šios teisės sistemos atstoves) teisė nesusiduria su situacijomis, kuomet reikėtų spręsti dėl sudarytų sandorių ir jų šalių paskesnio elgesio atitikimo teisės principų ar aktų reikalavimams. Šiose šalyse egzistuoja simuliacijos ekvivalentas – *sham* (Didžiojoje Britanijoje) ir *sham in fact* (JAV) sandorių doktrina⁵⁹. Savo esme šie tariamieji sandoriai artimi kontinentinės teisės tradicijos šalyse paplitusiai simuliacijos doktrinai. Tariamųjų sandorių sampratą Didžiojoje Britanijoje *W. T. Ramsay Ltd. v. Inland Revenue Commissioners* byloje suformulavo Lordų Rūmai. Sprendžiant ginčą byloje, kurioje įmonė, siekdama maksimaliai sumažinti lėšų, gautų už nuosavybės teise turimos fermos pardavimą, apmokestinimą, sukūrė ir dalyvavo „kapitalo praradimo scheme“, Lordų Rūmai nustatė, kad dalis sudarytų sandorių buvo „popieriniai“, t.y. nesiekiantys sukurti jokios objektyvios ekonominės realybės⁶⁰. Konstatuota, jog „tariamaisiais pripažintini tokie sandoriai (šalių aktai ar dokumentai), kuriais siekiama teismui ar tretiesiems asmenims sudaryti tarp šalių tariamai sukurtamų teisių ir pareigų regimybę, nors realiai jokių teisinių įsipareigojimų tarp šalių neatsiranda (arbe jie yra kitokio pobūdžio nei pareiškiami)“.

Atkreiptinas dėmesys, kad tariamųjų sandorių negaliojimo doktrina bendrosios teisės šalyse plačiausiai taikoma mokesčių teisės srityje⁶¹. Doktrinos atstovai daro išvadą, kad tariamai

⁵⁸ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996. P. 387.

⁵⁹ Thuronyi V. Comparative Tax law. Kluwer Law International, 2003. P. 157.

⁶⁰ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *W. T. Ramsay Ltd. v. Inland Revenue Commissioners* [1982] A.C. 300.

⁶¹ Žodynuose sąvokos „*sham transaction*“ apibrėžimas pateikiamas per mokesstinę prizmę, nurodant kad toks sandoris sudarytas siekiant išvengti mokesčių ar gauti kitokios mokesstinės naudos. (Black's Law Dictionary. Eight Edition / B. A. Garner. Thomson West, 2004. P. 1408; A Dictionary of Law. Sixth Edition / E.A. Martin, J. Law. Oxford University Press, 2006. P. 496).

sudarytų sandorių negaliojimo institutas padeda nubrėžti skiriamąją liniją tarp teisėto mokesčių sumos sumažinimo (angl. *Tax avoidance*) ir mokesčių vengimo (angl. *Tax evasion*)⁶². Ypač aiškiai tariamųjų sandorių instituto taikymo mokestiniuose ginčiuose tikslas atsiskleidžia pažvelgus į JAV teismų sprendimuose pagal konkrečias bylų aplinkybes suformuluotas tariamųjų sandorių sąvokas. Teismai šiuos sandorius apibūdina kaip „sandorius, kurie niekuomet nebuvo vykdomi“, „sandorius, kurie neturi ekonominio turinio“ ar „sandorius, kurie sudaryti nesiekiant komercinių tikslų“⁶³. Kadangi mokestinės lengvatos teisės aktuose nustatomos už tam tikrų sandorių sudarymą, teisė negali leisti joms atsirasti, jei jokie veiksmai pagal sudarytą sandorį nėra atliekami. Todėl kiekvienu atveju nustatinėjama, ar sandoris turėjo kokių nors kitų ekonominių pasekmių, išskyrus mokėtinų mokesčių sumažėjimą⁶⁴.

Nepaisant plataus paplitimo būtent mokesčių teisėje, atsiranda ir daugiau sričių, kuriose pritaikoma ši konstrukcija (pavyzdžiui sprendžiant patikėjimo teisės klausimus, savininko ir nuomininko teisiniuose santykiuose, darbo teisėje)⁶⁵.

1.2.1. Sandorio fiktyvumą patvirtinančios aplinkybės

Praktikoje dažni atvejai, kuomet asmenys pasinaudoja žodine ar rašytine savo valios išraiškos forma, siekdami išviešinti savo veiksmus ir ketinimus, deklaruodami neegzistuojančių, imituojamų santykių sukūrimą, pakeitimą ar panaikinimą. Tokio elgesio priežastys gali būti pačios įvairiausios – siekis išvengti teisės aktuose numatytų pareigų ar sutartinių įsipareigojimų, taip pat siekis gauti naudos ar praturtėti kitų asmenų sąskaita. Teisės atžvilgiu tokios situacijos yra netoleruotinos, todėl teismai, nagrinėdami bylas, iš kurių medžiagos galima daryti prielaidą apie sudaryto sandorio fiktyvumą, turi aiškintis dviejų rūšių aplinkybes. Pirma, teismai turi nustatyti, ar atsirado sandorio teisinę prigimtį atitinkančios teisinės pasekmės – ar sandorio dalyviai realiai įgijo atitinkamas civilines teises ir pareigas. Kadangi sandoriai yra viena svarbiausių priemonių asmens privačios autonomijos įgyvendinimui⁶⁶, visi jie turi būti sudaromi siekiant sukurti ar modifikuoti jau esančius teisinius santykius, sukurti teises ar pareigas. Teisinės logikos požiūriu neleistina situacija, kai asmenys imituoja sutarties sudarymą ir nesiima jos turinio įgyvendinimo. Todėl teismas, nagrinėdamas bylą dėl tokio sandorio pripažinimo negaliojančiu, turi vertinti, kaip keitėsi susitariančiųjų teisinė padėtis, kokias pasekmes sandoris

⁶² Thuronyi V. *Comparative Tax law*. Kluwer Law International, 2003. P. 157.

⁶³ Graber B. D. *Can the Battle Be Won? Compaq, the Sham Transaction Doctrine, and a Critique of Proposals to Combat the Corporate Tax Shelter Dragon*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-09]. <<http://www.jstor.org/stable/3312852?seq=8>>.

⁶⁴ Ten pat..

⁶⁵ Davies A. C. L.. *Sensible thinking about sham transactions*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-09]. <<http://ilj.oxfordjournals.org/content/38/3/318.full>>.

⁶⁶ Dambrauskaitė A. *Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006.

sukėlė šalims ir tretiesiems asmenims, ar pasiektas jame numatytas teisinis tikslas (o jei nepasiektas – kodėl taip atsitiko, ar buvo įdėtos maksimalios pastangos). LAT ne vienoje savo byloje yra pasisakęs, kokiais atvejais gali būti pripažįstama, jog tarp sandorio šalių neatsirado jame numatytų turėjusių kilti teisių ir pareigų. Pavyzdžiui, nagrinėdamas buvusių sutuoktinių ginčus dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu ir santuokoje įgyto turto padalinimo, teismas nustatė, jog ginčijama dovanojimo sutartimi tarp atsakovų nebuvo siekiama sukurti teisinių pasekmių, nes ieškovė su atsakovu, buvusiu sutuoktiniu, A. S. po dovanojimo sutarties ir toliau gyveno ginčo bute, atsakovė (dovanos gavėja) B. S. juo nesinaudojo⁶⁷. Kitoje byloje teismas konstatavo⁶⁸, jog J. B. jam padovanoto turto nevaldo, jis ir toliau gyvena Prienų mieste, asmeninės nuosavybės teise valdomame pastate, padovanotą turtą toliau valdo ir jame dirba A. B. (padovanotas nekilnojamas turtas yra veikiantis prekybos objektas – baras). Tai reiškia, kad šiuo sandoriu atsakovai nesiekė sukurti teisinių pasekmių ir šis sandoris jų faktiškai nesukūrė.

Ginčiuose dėl tariamo sandorio teisinių pasekmių taikymo galioja bendrosios civilinės procesinės įrodinėjimo taisyklės, pareiga įrodyti, kad sandoris buvo realiai vykdomas, tenka atsakovams⁶⁹, kurie paprastai yra suinteresuoti, jog ginčijami sandoriai toliau liktų galioti.

Antra, teismai turi aiškintis, kokia buvo tikroji sandorio šalių valia, jų elgesio motyvai ir tikslai. L. V. Papirtis nurodo, kad tik sąmoningas veiksmas bei aiškiai suvokiamas teisinis siekis leidžia sandorį vertinti kaip išskirtinai tikslingą valinį aktą⁷⁰. Žmogaus valia – tai jo vidinis psichikos aktas, o ją išreiškiantis veiksmas – tai objektyviai suvokiamas žmogaus elgesys⁷¹. Tikrąją valią paprastai žino tik sandorio šalys, o sudarydamos tariamuosius sandorius, jos deda visas pastangas stengdamosi viešai imituoti teisinių santykių egzistavimą, tam tikro tikslo siekimą teisės normų numatytomis priemonėmis. Minėtos aplinkybės lemia, jog tikrosios valios nustatymas yra sudėtingesnis ir ne taip lengvai įrodomas, kaip objektyviai kilę ar kylančios sandorio teisinės pasekmės.

Prieš pradėdant analizuoti tariamųjų sandorių šalių valios ypatumus, reikia paminėti, kad nagrinėtas tariamojo sandorio fiktyvumą įrodančias aplinkybes teismas turi pareigą aiškintis *ex officio* – tokią pareigą teismams nustato CK 1.78 straipsnio 5 dalis, nes teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad tariamasis sandoris yra niekinis. Šią pareigą praktikoje teismai įvykdo retais atvejais, visų pirma dėl to, kad kasacinis teismas yra suformulavęs taisyklę, jog teismas *ex*

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 25 d. nutartis c.b. L. S. v. A. S., B.S., 3K-3-514/2002, kat. 25.6.2; 44.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 21 d. nutartis c.b. B. B. v. A. B., J.B., 3K-3-47/2004, kat. 15.2.2.7., 69.7.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c.b. P. R., M. B., S. V., A. K. v. J. T. ir UAB „Teisita“, 3K-3-191/2006, kat. 21.4.1.3; 35.6.1.

⁷⁰ Baranauskas E., et al. Civilinė teisė, bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 320.

⁷¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 158.

officio taiko niekinio sandorio teisinės pasekmės tik tada, kai nagrinėjant bylą pagrindas pripažinti sandorį niekiniu tampa akivaizdus⁷². Kadangi tariamųjų sandorių atveju šalių valia paprastai turi nuo trečiųjų asmenų (taip pat ir teismo) paslėptą išlygą teisinių pasekmių nesukurti, tačiau deda pastangas imituoti sandorio sudarymą ar vykdymą (sudaro notarinės formos sandorį ar registruoja jį viešame registre ir pan.) CK 1.78 straipsnio 5 dalies praktinis taikymas tariamiesiems sandoriams daugeliu atvejų tampa neįmanomas.

1.2.2. Šalių valios ydingumas sudarant tariamuosius sandorius

CK įtvirtina sandorį kaip valinį jo šalių aktą siekiant tam tikrų teisių ir pareigų sukūrimo, pakeitimo ar pasibaigimo. Todėl šalių valia tampa vienu iš esminių elementų nagrinėjant tarp teisės subjektų susiklosčiusius teisinius santykius. Kaip žinome, be suderintos šalių valios sandorio galiojimui reikšmingos aplinkybės yra juos sudarančių asmenų veiksnumas (arba teisnumas, jei kalbėsime apie juridinius asmenis), sandorio turinio atitikimas teisės aktų reikalavimams bei įstatyme nustatytos formos sandorio išraiška⁷³. Doktrinoje galima rasti nuomonių, kad valios išreiškimas yra svarbiausia kiekvieno sandorio sąlyga⁷⁴. Kuomet šis elementas neatitinka nustatytų reikalavimų, gali būti keliamas klausimas dėl sandorio galiojimo.

LAT išaiškino⁷⁵, jog sandoris yra asmens vidinės valios išorinė išraiška. Tai reiškia ir tai, kad sandoris yra asmens valios ir jos išorinės išraiškos būdo vienovė. Dėl to tam, kad galiotų tam tikras sandoris, jį sudariusių asmenų valia, išreikšta išorine išraiškos forma, turi atitikti jų vidinės valios turinį. Panašios nuomonės laikosi ir V. Mikelėnas, jis teigia, jog asmens vidinės valios ir jos išorinės išraiškos būdo vienovė, kaip sandorio požymis, atspindi, kodėl negalioja sandoriai, turintys valios defektų: tokiais atvejais asmens išorinis valios išreiškimas neatitinka jo vidinės valios turinio⁷⁶.

Užsienio šalių teisėje tinkamai suderinta sandorio šalių valia taip pat turi esminės įtakos jo galiojimui. Pavyzdžiui, Vokietijos teisėje skiriami du šalių valios aspektai – vidinis ir išorinis. Tik palyginus išoriškai išreikštą valią su tikraisiais ketinimais, galima nustatyti, ar buvo sandorio šalies valios yda⁷⁷.

Lietuvos CK 1.64 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad sandorį sudarančio asmens laisva valia gali būti išreikšta žodžiu, raštu, veiksmu ar kitokia išraiškos forma. Minėtais būdais pareikšta

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. K.K. v. A. M., G. V., R. M., *Vilniaus miesto savivaldybės taryba*, 3K-3-365/2009, kat. 21.4.1.1; 93.2.4.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. R.T. v. M.T., S.S., J.V.S., Nr. 3K-3-1532/2002, kat. 15.2.1.1.; 25.6.2.; 27.6.; 69.5.

⁷⁴ Žeruolis J. Tarybinė civilinė teisė. Vilnius: Mintis, 1975. P.129.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. E. G. v. R. G., Nr. 3K-3-243/2008, kat. 75.8.

⁷⁶ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62). P. 3.

⁷⁷ Youngs R. *English, French and German comparative law*. Routledge, 1998. P. 390-391.

asmenų valia vieša, ją gali matyti, žinoti, įvertinti ir atitinkamai reaguoti kiti teisinių santykių subjektai. Todėl labai svarbu, kad sandorio šalys reikštų savo valią tiesiogiai ir nedviprasmiškai, valios išraiškos forma tiksliai atspindėtų susitariančiųjų ketinimus bei siekiamą teisinį tikslą. Kaip konstatavo LAT⁷⁸, sandorio sudarymo priešastimi paprastai yra sandorį sudarančių asmenų poreikiai (interesai), kurie formuoja vidinę sandorio dalyvių valią ir nulemia sandorio pagrindą (teisinį tikslą). Nuo sandorio tiesioginio tikslo priklauso jo teisinis kvalifikavimas, t.y. tai, kokie materialiniai įstatymai yra taikomi sandoriui. Neturintys esminio valios elemento – siekio sukurti tam tikras civilines teises ir pareigas – veiksmai nėra sandoriai.

Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys į CK 1.86 straipsnio 1 dalyje suformuluotą tariamojo sandorio sampratą, kur įstatymų leidėjas nurodo, kad tariamasis sandoris sudaromas „neketinant sukurti teisinių pasekmių“. Išryškėja prieštara tarp įstatyminio reguliavimo ir aukščiau nurodytų teismų praktikoje, o taip pat ir teisės doktrinoje, suformuluotų taisyklių. Susiklostę situacija, kad neturint siekio sukurti civilinių teisių ir pareigų atlikti veiksmai CK įvardijami kaip tariamieji *sandoriai*, nors vien tokios konstrukcijos priskyrimas sandorių institutui jau galėtų būti kvestionuotinas. Per daug neišsiplėtojant į teorinę sandorio sampratos analizę (kuri nėra šio darbo dalykas), reikia pripažinti, kad nors tariamasis sandoris sudaromas neketinant sukurti tokiam sandoriui būdingų teisinių pasekmių, juo vis dėlto siekiama sukurti teises pasekmes, t.y. siekiama tam tikrų teisinės padėties pasikeitimų arba vengiama pokyčių, kurie turėtų tiesiogiai išplaukti iš tokį sandorį sudarančio subjekto teisinės padėties (pavyzdžiui, yra vengiama asmeniui baudžiamajame procese paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės – turto konfiskavimo, arba vengiama skolų išieškojimo nukreipimo į turtą⁷⁹).

Pažymėtina, kad užsienio valstybių teisės doktrinoje bei praktikoje taip pat laikomasi nuomonės, jog tariamuoju sandoriu siekiama sukurti teises pasekmes, tiesa, tai nėra iš sudaromo sandorio esmės tiesiogiai išplaukiantys padariniai, dažnai juo tik „pridengiamas“ siekiamas kitokio pobūdžio tikslas. Pavyzdžiui, Rusijos CK 170 straipsnio 1 dalyje nurodoma, jog „tariamasis sandoris, t.y. sandoris sudarytas tik dėl vaizdo, neturint ketinimų sukurti *jam būdingų* teisinių pasekmių, yra niekinis“ (*paryškinta aut.*). Doktrinoje teigiama, kad tariamuoju sandoriu šalys siekia kitokių tikslų, nei nurodoma sandoryje (pavyzdžiui, sudarydamos tariamą santuoką šalys siekia gauti valstybinį būstą)⁸⁰. Kiti autoriai papildo mintį nurodydami, kad sudarydamos tariamąjį sandorį, šalys nesiekia jame nustatytų tarpusavio teisių ir pareigų atsiradimo, priešingai, tariamai iš sandorio kilę įsipareigojimai dažniausiai panaudojami

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 25 d. nutartis c.b. A. G. v. D. G., A.G., 3K-3-337/2008, kat. 114.8.2.; 21.4.1.3.

⁷⁹ Papirtis L.V., et al. Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 43.

⁸⁰ Гув А. Н. Гражданское право: учебник, Ч. 1. Москва : ИНФРА-М, 2003. P. 208.

santykiuose su trečiaisiais asmenimis (pavyzdžiui, dovanojant turtą siekiama išvengt šio turto arešto ar inventorizacijos)⁸¹.

Vadovaujantis nurodytu, galima daryti pagrįstą išvadą, kad tariamuoju sandoriu nėra siekiama tik *jam būdingų* teisinių padarinių, tačiau norima sukurti tam tikras teises pasekmes (arba jų išvengt). Būsimos pasekmės neatitinka teisės normose numatyto sudaromo imituojamo sandorio turinio, dažnai gali turėti tik faktinę reikšmę. Būtent tokį, tikslesnį, šios normos aiškinimą iliustruoja Lietuvos apeliacinio teismo nutartis civilinėje byloje sprendžiant klausimą dėl pirkimo–pardavimo sandorių pripažinimo negaliojančiais. Teismas konstatavo, kad nagrinėjant ginčą dėl sandorio pripažinimo tariamuoju reikia aiškintis, ar šalių veiksmus yra pagrindas teisiškai vertinti kaip tariamuosius sandorius, kuriais nesiekiama sukurti *įprastų tokiems sandoriams teisinių pasekmių*⁸² (*paryškinta aut.*). Teismas nurodė, kad tariamųjų sandorių atveju asmens valia išoriškai klaidingai išreiškiama siekiant tam tikrų teisinių tikslų santykiuose su kitais asmenimis.

Autorė laikosi pozicijos, kad, siekiant sudaryti prielaidas tinkamam tariamojo sandorio negaliojimą įtvirtinančios teisės normos taikymui ir palengvinti teismų darbą *ex officio* tariamuosius sandorius pripažįstant negaliojančiais, CK 1.86 straipsnio 1 dalies nuostata keistina, įstatymų leidėjui siūlant ją išdėstyti taip: „Tik dėl akių (nesiekiant sukurti jam būdingų teisinių pasekmių) sudarytas sandoris negalioja“.

Analizuojant tariamojo sandorio šalių valią, teismų praktikoje galima rasti įvairių išvadų, kurias teismas daro sprenddamas dėl šio sandorio elemento. Vienose bylose teismas nurodo, kad tariamiesiems sandoriams būdinga tai, jog „išreikšta sandorio šalių valia nėra tikra ir ji neatitinka tikrųjų sandorio šalių ketinimų“⁸³, kitose teigiama, kad tariamieji sandoriai „negalioja dėl sandorio šalių valios išraiškos ydingumo, nes tokia sandoryje išreikštoji valia neatitinka tikrosios sandorio šalių valios. Asmens valia išoriškai klaidingai išreiškiama siekiant tam tikrų teisinių tikslų santykiuose su kitais asmenimis“⁸⁴. Šiai teismų praktikos kryptiai būdingas valios defektų konstatavimas – LAT aiškinasi tikrosios ir viešai išreikštos valios turinį, o nustatęs jų neatitikimus, pripažįsta buvus valios trūkumą.

Tačiau galima rasti ir kitokio pobūdžio teismo išaiškinimų, kur LAT formuluoja taisyklę, kad „tariamo sandorio (simuliacijos) šalių valia neturi defektų, nes sandorio šalys, sudarydamos

⁸¹ Калпина А. Г., Масляева А. И. Гражданское право : учебник, Ч. 1. Москва : Юристъ, 1997. Р. 180-181.

⁸² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis c.b. K.V. v. A.Z.B., L.S. *agroserviso įmonė, A.S., AB bankas „Hansabankas“*, V.Š., R.Š., Nr. 2A-276/2008, kat. 21.1; 30.10.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. UAB „Stateta“ v. R. A., Nr. 3K-3-418/2008, kat. 21.4.1.3; 114.11.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 25 d. nutartis c.b. A. F. v. J. Č., R. G. ir K. Ž., Nr. 3K-3-68/2005, kat. 21.4.1.3; 35.6.1.

sandorį, nesiekia sukurti jokių teisinių padarinių ir tą puikiai žino⁸⁵. Tokia praktikos kryptis galėtų būti aiškinama subjektyviai vertinant šalių ketinimus – jei abi šalys suderina savo valią turėdamos tikslą tik imituoti sandorio sudarymą, tačiau nesiekti jam būdingų teisinių pasekmių ir šiuo tikslu sudaro tariamą sandorį – jų valia galėtų būti vertinama kaip suderintas kryptingas siekis imituoti tam tikrą sandorį. Tiek vidinė, tiek išreikšta valia yra tikra, nėra klaidinga vertinant ją šalių požiūriu (šalys tikrai nesiekia padarinių, kurie turėtų iš jo kilti, ir tokį sandorį sudaro gerai žinodamos apie jo nevykdymą, todėl išorinė valios išraiška tampa tik priemone tikslui pasiekti).

Visgi, turėtume sugrįžti prie paties sandorio apibrėžimo ir jo elementų. Sandoris yra valinis aktas, kuriuo jo šalys siekia jų teisinės padėties pasikeitimų (arba siekia jų išvengti). Kadangi savaime asmenų valia nesukelia jokių teisinių padarinių, norėdami įteisinti savo siekius, asmenys turi išviešinti savo ketinimus. Tam, kad sandoris galėtų, jo šalių valios išraiškos forma turi sutapti su šalių ketinamais sukurti įsipareigojimais. Todėl vertinant šalių valią tariamo sandorio aspektu, susiklosto situacija, kuomet šalių valia yra suderinta priešingam tikslui, negu nurodoma pačiame sandoryje, siekti. Teisė negali pripažinti tokių klaidinančių konstrukcijų teisėtumo. Pasiremiant aukščiau darbe minėta dar senovės Romoje suformuluota taisykle „didesnės reikšmės turi tai, kas padaryta, negu tai, kas išreikšta tik dėl akių“, turėtų būti konstatuojamas valios ydingumas bei pritaikomos šalių siektos pasekmės (iš tiesų pasekmių nesukurti), t.y. sandoris laikomas negaliojančiu.

Panašios pozicijos laikosi ir Italijos teisininkai, kurie savo darbuose analizuodami absoliučios simuliacijos atvejus, prieina prie išvados, kad, sudarant tokio pobūdžio sandorius, atsiranda absoliutus nesutapimas tarp šalių susitarimo ir realių jas saistančių teisių ir pareigų – simuliuojama sutartimi ne tik nesiekama sukurti naujų įsipareigojimų, bet ir dedamos visos pastangos, kad jau egzistuojantys santykiai nebūtų modifikuojami⁸⁶.

Apibendrinant reikia pabrėžti, kad šalių valia yra vienas svarbiausių sandorio elementų. Tik be šalių valios defektų sudarytas sandoris gali būti pripažįstamas galiojančiu ir toliau kurti teises bei pareigas civilinėje apyvartoje. Todėl nagrinėjant ginčus dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, visuomet turi būti analizuojamas jo šalių valios kryptingumas ir vertinami tikrieji šalių ketinimai, lyginama vidinė valia su viešai išreikštąja. Siekdamas atlikti išsamią šalių valios analizę, teismas paprastai pasitelkia sutarčių aiškinimo taisykles.

Kartu pripažintina, kad, priešingai nei nurodyta CK 1.86 straipsnio 1 dalyje, tariamojo sandorio šalių valia visuomet nukreipiama į tam tikrų teisinių pasekmių sukūrimą. Todėl

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. *L.L. v. V. L., D. B. L., I. B.*, Nr. 3K-3-974/2000, kat. 42.

⁸⁶ Dott. Pittaluga F. *La simulazione negoziale*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23]. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

galiojantis teisinis reglamentavimas keistinas, tokiu būdu palengvinant nurodytos teisės normos praktinį taikymą.

1.2.3. Sutarčių aiškinimo institutas – instrumentas tikrajai šalių valiai nustatyti

Teismas, būdamas nešališkas arbitras, remdamasis ginčo šalių pateikiama bei įrodymais byloje pripažinta informacija, turi objektyviai vertinti susiklosčiusią situaciją, atskirti tikruosius šalių ketinimus nuo reiškiamų viešai. Tikrąją sandorio šalių valią nustatyti padeda sutarčių aiškinimo institutas. Teisinėje literatūroje aptinkami du labiausiai visame pasaulyje paplitę sutarčių aiškinimo metodai – objektyvusis ir subjektyvusis⁸⁷. Pirmasis istoriškai susiformavo anksčiau ir reiškė aiškintojo dėmesio koncentravimą į sutarties tekstą bei kitais būdais išreikštus kontrahentų ketinimus. Ilgainiui atsirado teisinių konstrukcijų, kurių praktiniam pritaikymui nepakako tokio formalus vertinimo, todėl pradėta gilintis į subjektyvius šalių ketinimus (tikrąją šalių valią). Tačiau nėra ir negali būti vienintelio teisingo metodo, abu aiškinimo būdai turi būti derinami – pastebima ir tarptautinės praktikos kaita šia kryptimi. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 4.1 straipsnis numato pagrindinę taisyklę – „Sutartis turi būti aiškinama pagal bendrą šalių valią“⁸⁸. Jei šalių tikrųjų ketinimų negalima nustatyti, sutartis turi būti aiškinama atsižvelgiant į tai, kokią prasmę jai tokiomis pat aplinkybėmis būtų suteikę analogiški šalims protingi asmenys. Europos sutarčių teisės principų 5:101 straipsnio taisyklė iš esmės analogiška – „Sutartis turi būti aiškinama pagal bendrą šalių valią, net jei ji skiriasi nuo pažodinio sutarties teksto“. Tik jei tikroji valia objektyviai negali būti nustatyta, tuomet žiūrima kokią prasmę jai tokiomis pat aplinkybėmis būtų suteikę analogiški šalims protingi asmenys⁸⁹. Šios nuostatos praktiškai naudojamos ir Lietuvos teismų praktikoje, LAT savo nutartyse⁹⁰ pažodžiui atkartoja ir taiko minėtą taisyklę.

CK 6.193–6.195 straipsniuose yra reglamentuotos, taip pat LAT precedentuose konkrečiose bylose suformuotos sutartinių santykių teisinio kvalifikavimo ir sutarčių aiškinimo taisyklės. Jose pabrėžiama, kad sutartis turi būti aiškinama, nustatant tikruosius sutarties dalyvių ketinimus, atsižvelgiant į sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes, į šalių derybas dėl sutarties sudarymo, šalių elgesį po sutarties sudarymo ir į kitas reikšmingas aplinkybes⁹¹. Taigi, Lietuvos teisėje taip pat laikomasi pozicijos, kad abu aiškinimo

⁸⁷ Ambrasienė D., et al. *Civilinė teisė, prievolių teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 155-157.

⁸⁸ UNIDROIT Principles of International Commercial Contract (2004). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-02-07]. <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=14311>>.

⁸⁹ Hesselink M. W., de Vries G. J. *Principles of European Contract Law*. Kluwer, 2001. P. 114.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 13 d. nutartis c.b. *UAB „Vigysta“ v. V. L.*, Nr. 3K-3-502/2009, kat. 42.3; 42.8; 121.11; 36.1.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis c.b. *J. S v. S. K., V. L., S. L., S. L., M. A.*, 3K-3-351/2009, kat. 21.4.2.6; 21.4.2.7; 22.3; 45.6; 63.1.

metodai turi būti derinami, nėra pripažįstama absoliučiai teisingo tik vieno metodo taikymo, tačiau galima išvelgti tendenciją didesnę dėmesį skirti subjektyviajam aiškinimui. Tą pripažįsta ir LAT: „Neabejotina, kad CK 6.193 straipsnio 1 dalies, taip pat pirmiau nurodytų tarptautinių kodifikacijų nuostatose įtvirtintas subjektyvaus sutarties aiškinimo, t.y. sutarties šalių valios nustatymo, prioritetas. Tačiau šis principas negali būti absoliutinamas, ypač tada, kai šalys skirtingai argumentuoja savo tikruosius ketinimus dėl sutarties ar atskiros jos sąlygos“⁹². Tokią išvadą iliustruoja teismų praktikos pavyzdys teismui nagrinėjant dovanojimo sutarties negaliojimo klausimą – „sutarties šalių valia buvo nukreipta ne į nuosavybės teisių į butą perleidimą, o kitam tikslui; ginčijamu dovanojimo sandoriu nebuvo siekiama sukurti kokių nors teisinių padarinių, jis buvo sudarytas dukters su motina, neketinant sukurti teisinių pasekmių, todėl atsakovė ir toliau laikė save šio buto savininke ir juo rūpinosi kaip savo turtu, o ieškovė jai jokių pretenzijų dėl to neturėjo“⁹³.

Panašios sutarčių aiškinimo taisyklės numatytos ir kitose šalyse – Prancūzijos CK⁹⁴ 1156 straipsnio taisyklė pagrindinį dėmesį skiria, ne sutarties tekstui, o bendrai šalių valiai. Kartu reikia paminėti, kad Prancūzijos teismai išplėtojo „aiškių ir tikslų terminų“ taisyklę, pagal kurią vienareikšmiškai nustatytos sutarties sąlygos turi sukelti jose numatytas pasekmes⁹⁵ – taigi galima daryti išvadą, kad Prancūzijos teisė ir teismų praktika bando derinti objektyvųjį ir subjektyvųjį sutarčių aiškinimo metodus. Ispanijos CK sutarčių aiškinimo taisyklės pradeda nuostata – jei sutarties sąlygos yra aiškios ir nesukelia abejonių dėl šalių valios, jų žodinė išraiška pripažįstama teisiškai reikšminga (Ispanijos CK 1281 str.). Vėliau patikslinama, kad esant akivaizdžiam prieštaravimui tarp sutarties teksto ir šalių valios, turi būti remiamasi tikraisiais šalių ketinimais.

Italijos CK numato savo esme lietuviškajam reguliavimui artimas taisykles – aiškinant sutartį, reikia nustatyti, kokie buvo bendri šalių ketinimai, neapsiribojant vien pažodiniu sutarties sąlygų vertinimu (Italijos CK 1362 str.). Šalių ketinimai nustatomi pagal jų elgesį iki sutarties sudarymo, sutarties sudarymo metu ir po jo (Italijos CK 1362 str. 2 d.).

Didžiosios Britanijos teismai šalių valią nustatinėja atlikdami objektyvią sutarties teksto ir jos sudarymo aplinkybių analizę. Bendrosios teisės sutarčių aiškinimui naudojama metodologija siekiama ne iširti tikruosius šalių ketinimus, tačiau nustatyti sutartyje naudojamos teisinės kalbos tikrąją reikšmę (priešingai nei daugelyje kontinentinės teisės tradicijos valstybių, čia šalių

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 30 d. nutartis c.b. *J. B. v. UAB „NEO GROUP“*, Nr. 3K-3-157/2010, kat. 11.9.6; 42.8.

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. *T. L. v. S. I., A. A.*, Nr. 3K-3-61/2005, kat. 30.10; 21.4.1.3.

⁹⁴ Prancūzijos civilinis kodeksas (*Le code civil des Français*). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-01-05]. <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.

⁹⁵ MacQueen H., Zimmermann R. *European contract law: Scots and South African perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. P. 184.

ketinimais laikoma ne tai, ką jie turėjo galvoje, tačiau tai, ką jie išreiškė sutartyje)⁹⁶. Tokia pozicija galėtų būti identifikuojama kaip viena iš priežasčių, kodėl Didžiosios Britanijos teisėje nėra išplėtos simuliacijos teorijos. Į kontinentinės teisės tradicijos simuliacija pripažįstamas panašios situacijos bendrosios teisės šalyse sprendžiamos pasitelkiant tikrojo sandorio turinio įrodinėjimo, neteisėtumo ar estoppelio instrumentus⁹⁷.

1.2.4. Tariamąjį sandorio šalių elgesio tikslas ir motyvai

Sprendžiant klausimą dėl sandorio pripažinimo tariamu bei aiškinantis tikrąją šalių valią, teismas kartu turėtų analizuoti ginčo sandorio šalių elgesio tikslą ir motyvus. Nors teismų praktikoje pripažinta⁹⁸, kad teisinės reikšmės turi tik tokie sandorio sudarymo motyvai, kurie buvo inkorporuoti į sandorį kaip esminės jo sąlygos arba kurie nurodomi kaip sąlyginio sandorio elementas ir apie juos žino abi šalys, nustačius veiksnius, skatinančius sudaryti sandorį (ar imituoti jo sudarymą), lengviau pastebimas šalių valios vystymasis, išryškėja siekiamas tikslas bei galima teisingai kvalifikuoti priemones, pasirinktas tikslo siekimui.

Sandorio šalių motyvai ypač aktualūs sprendžiant, ar šalys siekė dovanojimo teisinių santykių padarinių. Nagrinėdamas kasacinį skundą byloje pagal ieškovės ieškinį buvusio sutuoktinio mamai dėl santuokos metu įgyto buto dovanojimo sutarties pripažinimo negaliojančia, LAT nurodė⁹⁹, kad byloje teismai išaiškino ir nustatė, jog faktinių civilinių teisių pasikeitimo sudarius ginčo sutartį neįvyko: faktiškai dovanotojas neperdavė savo buto neatlygintinai dovanos gavėjai, o ši neperėmė jo neatlygintinai nuosavybėn. Bylos aplinkybės rodo, kad po dovanojimo sutarties sudarymo ginčo bute toliau gyveno ir jo išlaikymo išlaidas mokėjo ieškovės šeima. Atsakovė turėjo savo butą ir liko jame gyventi toliau, o ieškinį dėl ieškovės iškeldinimo pareiškė tik po to, kai ieškovė išsiskyrė su jos sūnumi. Įvertinęs byloje surinktus įrodymus teismas padarė pagrįstą išvadą, kad tikroji ginčo dovanojimo sutarties šalių valia buvo nukreipta į tai, kad formaliai perregistravus butą atsakovės A. G. vardu būtų apsaugotas šeimos turtas nuo galimų išieškojimų, kilusių iš rizikingo atsakovo D. G. verslo.

Kitoje byloje teismas konstatavo, kad „vertinant, ar tikroji sandorio šalies valia buvo būtent neatlygintinai suteikti turtą ar turtinę teisę, svarbu nustatyti dovanojimo motyvus, nes dovanojimo veiksmas, kaip ir bet kuris teisinis veiksmas, paprastai yra motyvuotas, taigi aplinkybės, atskleidžiančios dovanos suteikimo motyvus, gali būti įrodomieji faktai dovanojimo

⁹⁶ McKendrick Ewan. Contract law. Palgrave Macmillan, 2009. P. 156.

⁹⁷ Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 307.

⁹⁸ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis c.b. J.Z. v. S.V., Nr. 3K-3-745/2001, kat. 15.2.2.6; 44; 46.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 25 d. nutartis c.b. A. G. v. D. G., A. G., Nr. 3K-3-337/2008, kat. 114.8.2; 21.4.1.3.

sutartį sudariusios šalies tikrajai valiai patvirtinti. Dovanojama gali būti siekiant padėkoti ar padėti ir pan., be to, paprastai dovanojimo sutartys sudaromos artimų žmonių. Nenustačius jokių dovanojimo priežasčių (motyvų), gali kilti pagrįstų abejonių dėl dovanojimo sutartį sudariusios šalies tikrosios valios turinio¹⁰⁰.

1.2.5. Tariamųjų sandorių forma

CK numato, kad sandoriai gali būti sudaromi žodžiu, raštu (paprasta ar notarine forma) arba konkliudentiniais veiksmais (CK 1.71 str.). Ši norma įtvirtinta CK pirmojoje knygoje „Bendrosios nuostatos“, todėl turi būti taikoma visiems sandoriams, jei specialiosios normos nenumato tokios taisyklės išimčių. Vis dėlto, nagrinėjant tariamuosius sandorius, atsižvelgiant į jų sampratą, darytina išvada, jog tariamųjų sandorių negalima sudaryti konkliudentiniais veiksmais. Tokią išvadą galima pagrįsti keletu argumentų.

Pirma, CK įtvirtina, kad šalys sudaro tariamąjį sandorį „tik dėl akių“ – ši įstatymo formuluotė reiškia, jog toks faktas (neva buvo sudarytas sandoris) turi tapti žinomu tretiesiems asmenims. Viena iš išviešinimo formų galėtų būti konkliudentiniai veiksmai. Tačiau jei asmenys tariamą sandorį „sudarytų“ konkliudentiniais veiksmais, t.y. iš asmens elgesio matytųsi jo valia sudaryti sandorį (CK 1.71 straipsnio 2 dalis), nebūtų tenkinama sąlyga, jog sandoris sudaromas „neketinant sukurti teisinių pasekmių“, nes sandorio turinį atspindinčių veiksmų atlikimas kartu reikštų civilinių teisių ir pareigų sukūrimą, pakeitimą ar panaikinimą ir būtų kvalifikuojamas kaip sandorio sudarymas ar vykdymas pagal CK 1.63 straipsnį arba leistų kelti klausimą dėl sandorio pripažinimo apsimestiniu, jei konkliudentiniai veiksmai dengtų kitokio pobūdžio sandorį.

Antra, reikia atkreipti dėmesį į teismų praktikos suformuluotą taisyklę, jog įvykdytas sandoris negali būti laikomas tariamuju¹⁰¹ (kuri tik patvirtina aukščiau išdėstytus argumentus). Pavyzdžiui, nagrinėdamas civilinę bylą dėl paskolos raštelio pripažinimo negaliojančiu, Vilniaus apygardos teismas nustatė¹⁰², jog 95 600 Lt suma kaip paskola buvo perduota V. V. Įvykdytas sandoris (paskolos davėjas perduodamas ir paskolos gavėjas priimdamas pinigus jį įvykdė) nelaikytinas tariamuju CK 1.86 straipsnio prasme. Analogiškos pozicijos laikosi ir doktrina, kur teigiama, jog realiai įvykdytas sandoris negali būti laikomas tariamuju, nes iš tikro sukuria tuos teisinius padarinius, kurie turėjo atsirasti pagal sandorį¹⁰³.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 2 d. nutartis c.b. R.Ž. v. M.P., D.G. ir O.S., Nr. 3K-3-316/2010, kat. 21.4.1.4; 49; 114.11.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. UAB „Stateta“ v. R. A., 3K-3-418/2008, kat. 21.4.1.3; 114.11.

¹⁰² Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 29 d. nutartis c.b. L. V., E. V. v. V. V. *personalinė įmonė „Vainė“*, P. V., S. V., Nr. 2A-1153-464/2008.

¹⁰³ Vileita A., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 354.

1.3. Tariamieji sandoriai, kaip niekiniai sandoriai

Doktrinoje nurodoma, kad tariamasis sandoris yra niekinis¹⁰⁴. Nei dabar galiojančiame CK, nei 1964 m. CK (šis kodeksas apskritai nenumatė sandorių skirstymo į niekinius ar nugincijamus) tokia nuostata nebuvo įtvirtinta. Nors CK 1.78 straipsnio 3 dalis nustato, kad niekiniu sandoris gali būti laikomas tik tada, kai yra įstatymų nustatyto pagrindai, dėl tariamųjų sandorių priskyrimo niekiniams išvada daroma pagal „imperatyvią ir aiškiają įstatymo leidėjo valią nurodant, kad tam tikras sandoris tiesiog negalioja“¹⁰⁵. Iš tiesų, CK 1.86 straipsnio 1 dalies taisyklė įtvirtinta tiksliai ir aiškiai – tik dėl akių (neketinant sukurti teisinių pasekmių) sudarytas sandoris negalioja. Manytina, tokia išvada doktrinoje daroma neatsitiktinai – daug įtakos Lietuvos civilinei teisei turėjęs Rusijos teisinis reguliavimas bei doktrinos atstovų darbai tariamąjį sandorį taip pat laiko niekiniu. Tiesa, toks faktas tiesiogiai įtvirtintas Rusijos CK 170 straipsnio 1 dalyje. Kadangi ši teisės norma suformuluota beveik identiška kaip ir 1.86 straipsnio 1 dalies taisyklė, tikėtina, kad Lietuvos teisės doktrinos atstovai perėmė analogiškam reguliavimui skirtą Rusijos teisės aiškinimą.

Kaip vienas argumentų dėl tariamojo sandorio pripažinimo niekiniu, turėtų būti paminėtos ir įstatyme numatytos tokio sandorio negaliojimo pasekmės – naikinti tik dėl akių sudarytus susitarimus. Tariamąjį sandorį laikant nugincijamu, toks sandoris nuo jo sudarymo momento būtų laikomas sukuriančiu tokius pačius padarinius, kaip ir neydingas sandoris, jo šalims atsirastų įstatyme numatyta teisė patvirtinti tokį sandorį (CK 1.79 str. 1 d.). Pabrėžtina, kad nuo pat sudarymo momento būdamas fiktyvus, tariamasis sandoris negali tuo pačiu sukurti teisinių padarinių, būdingų galiojantiems sandoriams, taip pat negali būti tvirtinamas, nes tokia situacija sukeltų prieštarą, kuomet sandorio sudarymo metu abiems jo šalims nesiekus teisių sukūrimo, vėliau tik viena jų, savo valiniais veiksmais patvirtina abi šalis įpareigosiantį sandorį.

Taip pat tariamojo sandorio negalima laikyti bent jau tam tikrą laiką (iki jo pripažinimo negaliojančiu momentu) sukūrusiu tam tikrus teisinius santykius – kaip yra laikoma kalbant apie nugincijamus sandorius, kurie tarp šalių galioja, kol nėra nugincijami.

Analizuotina įdomi kitų šalių praktika įtvirtinant tariamųjų sandorių negaliojimą. Pavyzdžiui, pagal Italijos teisę, simuliacija pati savaime nėra neteisėta¹⁰⁶. Šiuo aspektu Italijos teisinis reguliavimas skiriasi nuo lietuviškosios praktikos, kurioje, nors ir be tiesioginio įtvirtinimo teisės normose, tačiau pripažįstama, kad tariamasis sandoris yra niekinis, negaliojantis *ab initio*, kartu taikant tokio negaliojimo pasekmes sandorio šalims. Tuo tarpu

¹⁰⁴ Papirtis L.V. et al. Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 43; Vileita A. et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 354 ir kt.

¹⁰⁵ Baranauskas E. et al. Civilinė teisė, bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 344.

¹⁰⁶ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005. P. 284.

Italijoje šalims neleidžiama sudaryti sandorių, kurie neatspindi tikrųjų jų ketinimų, jei tokiais veiksmais siekta apgauti trečiuosius asmenis. Simuliuojamas sandoris nėra niekinis ar negaliojantis – jis tiesiog neįpareigoja sandorio šalių, nesukurdamas tarp jų tuo sandoriu numatytų abipusių įsipareigojimų¹⁰⁷. Tokia išvada tinka absoliučios simuliacijos atvejui – sandoris sudarytas „tik dėl akių“ teisinių pasekmių jo šalims nesukuria. Visgi ši taisyklė turi išlygų – kalbant apie santykinės simuliacijos atvejus (kuri bus aptarta toliau darbe, nagrinėjant apsimestinius sandorius), siekiant apginti sąžiningus trečiuosius asmenis, galimos situacijos, kuomet šalys privalės vykdyti apsimestinai sudarytą ir viešai išreikštą sandorį, jei tretieji asmenys pagrįstai pasikliovė susitariančiųjų išviešinta valia.

Galima rasti nuomonių, jog Italijos civilinė teisė „nemoralizuoja“ – ji tiesiog pažymi, kad egzistuoja simuliacijos fenomenas ir koncentruojasi į jos sukeltų pasekmių reguliavimą¹⁰⁸. Iš tiesų, Italijos CK 1414-1417 straipsniuose reglamentuojamos simuliacijos pasekmės šalims, tretiesiems asmenims ir kreditoriams bei įrodinėjimo priemonėms, kurios gali būti naudojamos siekiant pagrįsti buvusį simuliacijos faktą.

Vokietijos teisėje, nors nesiekiant sukurti teisinių pasekmių sudarytas sandoris pripažįstamas niekiniu, panašiai kaip Italijoje, toks sandoris nuo pat pradžios neturi galios nei sutarties šalims, nei tretiesiems asmenims. Šis negaliojimas neturi būti konstatuotas teismo, o niekinio sandorio faktas gali būti panaudotas prieš kiekvieną asmenį ir kiekvieno asmens¹⁰⁹.

Taigi, galima išskirti dvejopą teisinio reguliavimo praktiką dėl tariamojo sandorio pripažinimo niekiniu: vienose valstybėse (pvz., Rusijoje), šis faktas įtvirtinamas tiesiogiai CK normoje, kitose (pvz., Italijoje, Vokietijoje) – tariamas sandoris laikomas nesukuriančiu teisinių pasekmių tarp šalių, nereikalingas joks specialus tokio fakto patvirtinimas. Lietuvoje pasirinktas tarpinis variantas – nors CK formuluotė galėtų suponuoti antrosios grupės valstybių praktikos laikymąsi – CK 1.86 straipsnio 1 dalyje tiesiog nurodoma, kad tik dėl akių sudarytas sandoris negalioja, tačiau, spręsdami ginčus, teismai visuomet vertina sandorio sudarymo aplinkybes bei nustatinėja niekinio sandorio faktą. Tokia praktika vertintina kritiškai, manytina, kad turėtų būti pasirinkta viena pozicija – įstatymų lygmeniu įtvirtinamas tariamojo sandorio, kaip niekinio, faktas arba keičiama teismų praktika CK 1.86 straipsnio 1 dalies nuostatos atžvilgiu, laikant nurodytą normą pakankama daryti išvadai, kad tariamasis sandoris tarp šalių neturi teisinės galios. Antruoju atveju teismas nevertintų ginčo sandorio priskyrimo niekiniams ar nuginčijamiems, tiesiog, esant poreikiui, spręstų iš tariamo susitarimo kilusių teisinių pasekmių klausimą.

¹⁰⁷ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005. P. 286.

¹⁰⁸ *La simulazione*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-21]. <<http://demostene.myblog.it/archive/2010/06/27/capitolo-xxxi-la-simulazione.html>>.

¹⁰⁹ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės: monografija. Vilnius: Justitia, 2009. P. 54.

Atsižvelgiant į Lietuvos civilinės teisės sistemą ir jos ypatumus, autorės nuomone, laikytina reikalinga tariamųjų sandorių negaliojimą įtvirtinančioje CK normoje tiesiogiai nurodyti tokius sandorius esant niekinius. Tokiu būdu teismai turėtų aiškų teisinį pagrindą pripažinti tariamus sandorius niekiniais bei pagal CK 1.78 straipsnio 5 dalį *ex officio* taikyti niekinio sandorio pasekmes.

Apibendrinant pažymėtina, kad Lietuvos teismų praktika, kuomet konstatuojama tariamus sandorius esant niekinius, sukuria prieštarą CK 1.78 straipsnio 3 daliai, kuri numato išimtinai įstatymo leidėjo prerogatyvą nustatyti, kokie sandoriai turėtų būti pripažįstami niekiniais. Vis dėlto, atsižvelgiant į tariamųjų sandorių sampratą ir turinį, manytina, kad tokia teismų praktikos pozicija atitinka šio negaliojimo pagrindo esmę, todėl egzistuojantį neatitikimą tarp teisinio reguliavimo ir teismų praktikos padėtų išspręsti tiesiogiai CK įtvirtintas tariamojo sandorio pripažinimas niekiniu.

1.4. Tariamųjų ir dėl suklydimo sudarytų sandorių atribojimo problema

Paminėtinas tariamojo sandorio požymis, kad jo šalys susitardamos supranta, jog pagal šį sandorį neįgyja teisių ir neprisiima įsipareigojimų. Pats pavadinimas „tariamasis“ reiškia *realiai neegzistuojantis, menamas, manomas*¹¹⁰, kas suponuoja susitariančiųjų bendrą valią imituoti sandorį ir leisti tretiesiems asmenims manyt, jog jis egzistuoja. Cituotame šaltinyje pateikiamas ir tariamos teisės apibrėžimas – tai tokia teisė, kurios asmuo faktiškai neturi, bet klaidingai mano, kad ją turi. Tariamųjų sandorių atveju jis taip pat taikytinas, tiesiog turėtume kalbėti ne apie klaidingą pačio asmens manymą, tačiau apie aplinkinių suklaudinimą dėl neva sukuriamų, pakeičiamų ar panaikinamų teisių ar pareigų. Tokiu sandoriu gali būti siekiama sudaryti išorinę nuomonę, kad turtas priklausos kitam asmeniui, o ne tam, kuris jį valdo¹¹¹. Kontrahentams turi būti žinoma, jog jie tik vaizduoja sandorį¹¹². Priešingu atveju, jei viena šalis manytų, jog sudarydama susitarimą gaus jame numatytą naudą, turėtume kalbėti apie suklydimo įtakoje sudarytą sandorį, kuris, kaip atskiras sandorių negaliojimo pagrindas, įtvirtintas CK 1.90 straipsnyje. Analogiškos pozicijos laikomasi Italijos teisės doktrinoje, kur nurodoma, kad iš kitų sandorių negaliojimo pagrindų, tokių kaip sandorių sudarytų dėl apgaulės ar suklydimo, simuliacijos institutas išsiskiria abiejų sandorio šalių valia ir susitarimu nuo trečiųjų asmenų nuslėptais tikraisiais savo ketinimais.

Praktikoje kyla apsimestinių ir dėl suklydimo sudarytų sandorių atribojimo problema. Pavyzdžiui, apeliacine tvarka sprendamas ginčas dėl buto dovanojimo sutarties pripažinimo

¹¹⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-08]. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

¹¹¹ Papirtis L.V., et al. Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 43.

¹¹² Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997. P. 203.

negaliojančia, Klaipėdos apygardos teismas pripažino dovanojimo sutartį sudarytą suklydimo įtakoje, taip pat nurodė ginčo sandorį buvusį tariamą, t.y. sudarytą neketinant buto nuosavybės atžvilgiu sukurti teisinių pasekmių. Tokią teisės požiūriu ydingą nutartį panaikino ir naują sprendimą priėmė LAT, konstatuodamas: „CK 51 ir 56 (dabar atitinkamai – CK 1.86 ir 1.90 str. – *aut. pastaba*) straipsniai numato skirtingus sandorio negaliojimo pagrindus, kurių kumuliacija negalima. Pripažinus buvus esminį suklydimą, t.y. sandorio šalies valios defektą, kartu tas pats sandoris negali būti pripažintas tariamu. Tariamojo sandorio šalių valia visais atvejais išreiškiama nedviprasmiškai – tokį sandorį šalys sudaro tik dėl akių. Taigi tariamojo sandorio (simuliacijos) šalių valia neturi defektų, nes sandorio šalys, sudarydamos sandorį, nesiekia sukurti jokių teisinių padarinių ir tą puikiai žino. Jeigu šalis, sudarydama sandorį, nesiekė sukurti jokių teisinių padarinių, t.y. ji sandorį sudarė tik dėl akių, negalima pripažinti, jog ji suklydo, nes šiuo atveju jokio suklydimo nėra. Ir atvirkščiai, jeigu šalis manė sudaranti tikrą, o ne fiktyvų sandorį, tačiau suklydo dėl to sandorio esmės, tai tokiu atveju negalima pripažinti, jog buvo tariamas sandoris. Suklydimo atveju, skirtingai nei tariamojo sandorio atveju, šalis, sudarydama sandorį, siekia sukurti tam tikras teises pasekmes, tačiau suklysta dėl tam tikrų esminių to sandorio elementų. Taigi nei civilinės teisės, nei logikos požiūriu tas pats sandoris negali negalioti ir CK 51 straipsnio, ir 56 straipsnio pagrindu“¹¹³.

Tai, jog dėl suklydimo sudarytas sandoris yra nuginkijamas, o tariamasis sandoris doktrinoje pripažįstamas niekiniu¹¹⁴ (todėl tokio sandorio teises pasekmes ir niekinio sandorio faktą pagal CK 1.78 straipsnio 5 dalį teismas konstatuoja *ex officio* (savo iniciatyva)), nesudaro pagrindo tą pačią teisinę situaciją kvalifikuoti pagal abu negaliojimo pagrindus. Nors teismas be atskiro šalių prašymo galėtų pripažinti tokį sandorį negaliojančiu, jis visais atvejais turi analizuoti tarp šalių susiklosčiusius santykius (kaip minėta aukščiau, patikrinti sąlygas, ar sudarytas sandoris galėtų būti pripažintinas tariamu) ir tik jei situacijos turinys atitinka tariamojo sandorio sampratą, būtų galima kalbėti apie teismo teisę *ex officio* pripažinti sandorį tariamu ir spręsti dėl jo negaliojimo pasekmių, sprendimą grindžiant kitu teisiniu pagrindu nei buvo nurodoma ieškinyje (tačiau jokių būdu ne keliais, tarpusavyje prieštaraujančiais, negaliojimo pagrindais).

¹¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. *L. L. v. V. L., D. B. L., I. B.*, Nr. 3K-3-974/2000, kat. 42.

¹¹⁴ Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // *Juristas*. 2005, Nr. 4. P. 7.

II DALIS

APSIMESTINIŲ SANDORIŲ SAMPRATA

2.1. Apsimestinių sandorių negaliojimas

Šalia analizuotų tariamųjų sandorių negaliojimo Lietuvos civilinėje teisėje žinomas ir CK reglamentuojamas dar vienas savo kilme ir turiniu artimas sandorių negaliojimo pagrindas – apsimestiniai sandoriai.

Apsimestinių sandorių institutas Lietuvos teisėje buvo reguliuojamas jau 1964 m. CK, kurio 52 straipsnis įtvirtino taisyklę, kad „jeigu sandoris sudarytas, siekiant pridengti kitą sandorį, taikomos taisyklės, liečiančios tą sandorį, kurį šalys iš tikrųjų turėjo galvoje“. Aiškinant šią nuostatą doktrinoje, nurodoma, kad apsimestiniu vadinamas sandoris, sudarytas siekiant pridengti kitą sandorį, kurį šalys iš tikrųjų turėjo galvoje¹¹⁵. Tokie sandoriai paprastai buvo sudaromi turint tikslą apeiti įstatymą ar pridengiant kokį nors uždraustą sandorį¹¹⁶. Apsimestinių sandorių teisinio reguliavimo turinys iš esmės nepasikeitė ir 2000 m. priėmus naująjį CK. CK 1.87 straipsnio 1 dalyje apsimestinio sandorio esmė atskleidžiama nurodant tokio sandorio sukeliamas teises pasekmes – jeigu sandoris sudarytas kitam sandoriui pridengti, taikomos sandoriui, kurį šalys iš tikrųjų turėjo galvoje, taikytinos taisyklės. Sudarydamos apsimestinį sandorį, šalys siekia įgyti ne tas teises ir prisiimti ne tas pareigas, kurios yra apsimestinio sandorio objektas, bet kitas, iš pridengiamojo sandorio atsirandančias teises ir pareigas¹¹⁷.

Toks teisės normos turinys suponuoja dvejopo pobūdžio teisinius santykius, susiklostančius tarp apsimestinio sandorio šalių – susitariama dėl tikrų šalis saistysiančių teisių ir pareigų, kurios nėra paviešinamos, lieka žinomos tik kontrahentams, todėl teisinėje literatūroje vadinamos „(pri)dengiamuoju“ sandoriu. Lygiagrečiai tretiesiems asmenims paviešinamas apsimestinis kitokio pobūdžio teises ir pareigas sukuriantis sandoris, dar vadinamas „(pri)dengiančiuoju“. Apsimestinis sandoris panaudojamas tik kaip skydas kitam sandoriui pridengti ir išvengti dengiamojo sandorio sukeliamų padarinių.

Analizuojant apsimestinius sandorius užsienio valstybėse, visų pirma reikia gilintis į nagrinėjant tariamųjų sandorių sampratą jau aptartą simuliaciją – santykinę simuliaciją itin artima lietuviškiesiems apsimestiniams sandoriams. Doktrinoje teigiama, kad santykinė simuliacija – tai situacija, kuomet šalys deklaruoja sudarę sandorį, nors iš tikrųjų bendrai suderinta valia vykdo kitokio pobūdžio susitarimą¹¹⁸. Kaip komentuodamas PECL principus bei lygindamas jų nuostatas su Olandijos teise nurodo A. C. van Schaick, nors daugelio šalių teisė

¹¹⁵ Žeruolis J. Tarybinė civilinė teisė. Vilnius: Mintis, 1975. P. 150.

¹¹⁶ Vitkevičius P., et al. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997. P. 204.

¹¹⁷ Vileita A., et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 354.

¹¹⁸ Busch D. et al. The principles of European contract law and Dutch law. A commentary. Kluwer Law International, 2002.

simuliuojamą sandorį pripažįsta negaliojančiu (angl. *void by law*), iš tikrųjų toks sandoris nesukelia teisinių pasekmių šalims dėl jų valios formavimosi ypatumų. Šios taisyklės logiška pasekmė – šalys negali remtis apsimestinio sandorio faktu nei viena prieš kitą, nei prieš trečiuosius asmenis. Ir nors dabartiniame Olandijos CK nėra nuostatos įtvirtinančios simuliaciją, pagal olandų teisę tarp šalių pripažįstamas galiojančiu „tikrasis“ susitarimas (anksčiau galiojusio Olandijos CK 1371 str. numatė, kad sandoris, kuris buvo sudarytas dėl apgaulingų prižasčių, yra negaliojantis)¹¹⁹.

Italijos CK 1414 straipsnio 2 dalyje nustatyta santykinės simuliacijos taisyklė numato tokios konstrukcijos sukeliamas pasekmes – kai šalių valia nukreipiama sudaryti kitokį sandorį, negu kad yra viešai išreiškiamas, jas įpareigoja tikrąją valią atitinkantis sandoris, jeigu jis atitinka įstatymuose numatytus turinio ir formos reikalavimus.

Analizuodamas sandorių negaliojimą Italijos teisėje, V. Mikelėnas nurodo, kad santykinė simuliacija gali būti objektyvi ir subjektyvi¹²⁰. Esant objektyviai santykiniai simuliacijai skiriasi tam tikros sutarties dalyko savybės – pvz., nurodoma neadekvati kaina. Subjektyvi santykinė simuliacija pasireiškia sandoryje šalimi nurodant visai kitą asmenį, nei yra iš tikrųjų (būtų galima išvelgti analogiją su Lietuvos teismų praktikoje naudojamu apsimestinio sandorio, sudaryto su netikrąja šalimi, institutu).

F. Pittaluga pateikia šiek tiek kitokį santykinės simuliacijos pasireiškimo atvejų klasifikavimą¹²¹. Autorius nurodo, kad apsimestinumas santykinėje simuliacijoje gali pasireikšti per sandorio prigimtį (kuomet tikrieji šalių ketinimai nukreipti į kitokio pobūdžio negu išreikštas sandoris susitarimo sudarymą), sandorio objektą (dažniausiai Italijos teismai susiduria su siekiu pridengti tikrąją sandorio kainą, pvz., Italijos kasacinis teismas sprendė bylą, kurioje pripažino, kad mažesnio komercinės paskirties patalpų nuomos mokesčio nustatymas siekiant išvengti mokesčių sumokėjimo (papildomai sumokant priemoką prie sutartyje sulygto nuomos mokesčio) laikytinas santykinė simuliacija pagal Italijos CK 1414 straipsnio 2 dalį¹²²) ar sandorio šalis (kitai vadinama fiktyvių subjektų įsikišimu (it. *interposizione fittizia di persone*); šiuo atveju simuliacija pasireiškia regimybės, kad tretysis asmuo yra sandorio šalis, sudarymu).

Paminėtinas Italijos teisės ypatumas simuliacijos taisykles taikyti ir vienašaliams sandoriams, tiesa su tam tikromis išimtimis. Italijos CK 1414 straipsnio 3 dalis nustato santykinės simuliacijos taisyklių taikymą vienašaliams aktams, kurie skiriami konkrečiam asmeniui (it. *atti unilaterali destinati a una persona determinata*), jei tokie aktai simuliuojami

¹¹⁹ Busch D. et al. The principles of European contract law and Dutch law. A commentary. Kluwer Law International, 2002.

¹²⁰ Mikelėnas. Sutarčių teisė. Vilnius : Justitia, 1996. P. 387.

¹²¹ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23].

<<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

¹²² Corte Cass., Sezione III, 15 ottobre 2002, n. 14655, Soc. Allò c. Giovannini e altro, *Giust. civ. Mass. 2002, 1805*.

esant valios reiškėjo ir asmens, kurio naudai toks aktas daromas, susitarimui. Kadangi viena iš esminių tokios simuliacijos sąlygų – susitarimas su naudos gavėju, simuliacijos taisyklės netaikomos vienašaliams aktams, kurie neturi konkretaus naudos gavėjo ar kurie panaikinami *ex ante*. Doktrinoje nurodoma, kad simuliacijos taisyklės paprastai taikomos ekonominio turinio vienašaliams aktams¹²³. Kvestionuotinos analogiškos taisyklės taikymo galimybės Lietuvoje. Lingvistinis CK 1.87 straipsnio 1 dalies normos aiškinimas („kurį *šalys* iš tikrųjų turėjo galvoje“), suponuoja apsimestinio sandorio negaliojimo taisyklių taikymą tik dvišaliams ar daugiašaliams sandoriams. Tikėtina todėl nei Lietuvos teisės doktrinoje, nei teismų praktikoje nepavyko aptikti tokios taisyklės taikymo (ar svarstymų dėl galimybės ją taikyti) apraiškų.

Kalbant apie simuliacijos institutą Italijoje, reikia pažymėti, kad simuliuojami gali būti ne visi sandoriai – Italijos kasacinio teismo praktikoje nustatyta, kad specialus Europos Sąjungos teisinis reguliavimas ir jį įgyvendinančių nacionalinių teisės aktų nuostatų visuma lemia, jog ribotos atsakomybės įmonių steigimo aktai nėra suderinami su simuliacijos institutu¹²⁴. Specialios valstybės nustatytos ribotos atsakomybės įmonių steigimo procedūros bet kiti teisės aktų įtvirtinti apsaugos mechanizmai (tokie, kaip registravimas įmonių registre) lemia simuliacijos taisyklių netaikymą šių teisės subjektų negaliojimo klausimui. Kitose šalyse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, įmonių steigimo aktų galiojimo klausimas išsprendžiamas leidžiant kreiptis dėl įmonės steigimo sandorio pripažinimo negaliojančiu, tačiau atsisakant taikyti sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamosios galios (retroaktyvumo) principą¹²⁵. Tokiu atveju bendrovės pripažinimas negaliojančia prilygsta jos likvidavimui, t.y. sukeliama teisinės pasekmės, nukreiptos į ateitį, tačiau nesilaikoma bendrojo principo „it sutarties nebūtų buvę“. Lietuvoje CK 2.114 straipsnio 2 dalyje taip pat įtvirtinta, kad juridinio asmens įsteigimą pripažinus neteisėtu, juridinis asmuo turi būti likviduojamas įstatymų nustatyta tvarka, t.y. taikomos specialios pasekmės. Tačiau, priešingai negu Italijos atveju, nei teisės aktai, nei LAT formuojama teismų praktika nenumato jokių aplinkybių, kurioms egzistuojant nebūtų galima prašyti pripažinti sandorį negaliojančiu jam buvus apsimestiniam.

Rusijos CK 170 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad apsimestinis sandoris, t.y. sandoris, kuris sudaromas turint tikslą pridengti kitą sandorį, yra niekinis. Kodekso komentatoriai nurodo, kad apsimestiniu sandoriu nesiekama sukurti jame numatytų teisių ir pareigų, tikroji šalių valia paslepama, todėl toks sandoris laikomas niekiniu¹²⁶ (ir toks statusas tiesiogiai įtvirtintas Rusijos

¹²³ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23]. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

¹²⁴ Corte Cass., Sezione I, 28 aprile 1997, n. 3666, Abbatelli c. Soc. Pian del Marmo agr. e altro, *Giur. comm.* 1998, II, 443 *nota di Cian*.

¹²⁵ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės: monografija. Vilnius: Justitia, 2009. P. 142.

¹²⁶ Комментарий к гражданскому кодексу части первой. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-05]. <<http://www.gk-rf.ru/>>.

CK). Pats apsimestinis sandoris, kaip ir tariamasis, sudaromas „tik dėl akių“, tačiau, priešingai nei tariamojo sandorio atveju, apsimestinio sandorio šalys siekia teisinių padarinių, tiesiog jie yra kitokie, nei viešai išreikštame dengiančiajame sandoryje (siekiama pridengti kitą sandorį)¹²⁷. Apsimestiniu dengiamas sandoris, priklausomai nuo jo pobūdžio bei tokiems sandoriams nustatyto teisinio reguliavimo (jei sandoris sudarytas pagal teisės normų reikalavimus), gali galioti.

Vokietijos CK 117 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisyklė analogiška CK 1.87 straipsnio 1 daliai – numatyta, kad jei apsimestinis sandoris slepia kitą susitarimą, taikomos dengiamajam sandoriui taikytinos taisyklės. Tokią poziciją išreiškia ir daugelį teisinių sistemų vienijanti DCFR – simuliuojamo sandorio šalis įpareigoja tikruosius jų ketinimus išreiškiantis sandoris, jei jis yra galiojantis. DCFR komentatoriai nurodo, kad būtent dengiamasis sandoris rodo tikruosius šalių ketinimus, jis kyla iš sutarčių laisvės principo, todėl turėtų lemti tolimesnius santykius tarp sandorio šalių¹²⁸.

Simuliacijos institutas žinomas ne tik Vakarų Europoje, bet ir, pavyzdžiui, Pietų Afrikos Respublikoje (toliau vadinama – PAR). PAR teisės doktrinoje nurodoma, kad savo esme simuliaciniu sandoriu siekiama paslėpti tikrojo šalis siejančio susitarimo esmę, dažnas tokių sandorių tikslas – išvengti teisės aktų reikalavimų. Nustatę, jog šalių vykdomas sandoris – apsimestinis, teismai taiko dengiamojo (t.y. tikrus šalių ketinimus rodančio sandorio pasekmes). Apsimestinis sandoris negali toliau galioti, nes sudarius tokį sandorį neegzistuoja *animus contrahendi* (šalių valia sukurti teisinius įsipareigojimus)¹²⁹. Panašios taisyklės suformuluotos ir teismų praktikoje. PAR Aukščiausiasis apeliacinis teismas, nagrinėdamas bylą pagal Kukurūzų valdybos (angl. *Maize Board*) ieškinį ūkininkui dėl nesumokėtų rinkliavų priteisimo¹³⁰ (buvo prašoma ūkininko ir *Rainbow Chicken* fermos nuomos ir administravimo susitarimus pripažinti simuliuojamais, kuriais siekta išvengti rinkliavų už kukurūzų pardavimą sumokėjimo), konstatavo, kad sutarties šalys yra laisvos pasirinkti savo elgesio variantą, taip pat ir sudaryti sandorius kurie padėtų patogiai plėtoti savo veiklą, aplenkiant tam tikrų aktų teisinio reguliavimo sferą (vien aplinkybė, kad atitinkamas sandoris leidžia išvengti įstatyminio reguliavimo, nedaro tokio sandorio ginčytinu). Ko šalims neleidžiama padaryti – tai išreikšti sandorį ar suteikti jam tokią formą, kuria siekiama ne atskleisti, tačiau nuslėpti jo tikrąjį pobūdį. Tokiu atveju teismui suteikiama teisė peržengti formalumus ir spręsti, kokie buvo tikrieji šalių ketinimai, įpareigojant juos įvykdyti. Išanalizavęs bylos aplinkybes, teismas pripažino, kad sandorio šalys, sudarydamos nuomos ir administravimo susitarimus, iš tikrųjų įvykdė pirkimo–pardavimo sandorio turinį

¹²⁷ Суханов Е. А. Гражданское право : учебник. Т. 1. Москва : Волтерс Клувер, 2004. Р. 489.

¹²⁸ Draft Common Frame of Reference. Articles and Comments. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-10]. <http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/DCFRpdf1_1262861061.pdf>

¹²⁹ Bhana D., Bonthuys E., Nortje M. Student's Guide to the Law of Contract. Cape Town: Kluwer, 2009. P. 27.

¹³⁰ *Maize Board v Jackson* (396/2004) [2005] ZASCA 80; [2006] 3 All SA 511 (SCA) (19 September 2005).

atitinkančius veiksmus, todėl taikytos šį sandorį reguliuojančios taisyklės (atsakovas įpareigotas sumokėti visas pagal teisės aktų reikalavimus priklausančias mokėti rinkliavas).

2.2. Šalių valia sudaryti apsimestinį sandorį

2.2.1. Valios susiformavimo motyvai

Jau pačioje CK įtvirtintoje apsimestinio sandorio sampratoje užkoduota asmenų vidinės valios svarba sudarant apsimestinį sandorį – teisės taikytojas visuomet turi analizuoti ir vertinti, ką „šalys iš tikrųjų turėjo galvoje“. Kaip savo praktikoje nurodo LAT, kiekvieno žmogaus valios veiksmo priežastis yra jo ūkiniai, ekonominiai, buitiniai, kultūriniai ir kiti poreikiai¹³¹. Jie nulemia asmens norą sudaryti konkretų sandorį. Valiai susidaryti (susiformuoti) svarbią reikšmę turi tikslas ir motyvai. Dvišaliam sandoriui sudaryti būtina, kad jo dalyviai išreikštų savo valią, kad jų valią sužinotų kita sandorio šalis. Dėl to sandorio šalių valia turi būti išreiškiama, ir ne bet kaip, o įstatyme nustatyta forma. Šiuo atveju išorinės valios išreiškimas turi atitikti vidinį – tikrąjį valios turinį. Netiksliai arba iškreiptai išreikškus vidinės valios turinį, gali atsirasti kliūčių sandoriui sudaryti arba kilti ginčų tarp sandorio dalyvių dėl jo galiojimo. Dėl šių priežasčių valios išreiškimas yra vienas iš svarbiausių kiekvieno sandorio elementų.

Kiekvieną kartą sprendamas sandorio galiojimo klausimas, teismas turi vertinti jo šalių valią. Tikroji valia nustatoma atsižvelgiant ne tik į sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes, bet ir į sutarties šalių motyvus. Motyvų reikšmę sprendžiant sandorių negaliojimo klausimus atskleista LAT byloje, nagrinėjant klausimą dėl dovanojimo sutarties pripažinimo pirkimo–pardavimo sutartimi ir tokio sandorio pripažinimo apsimestiniu ir dėl to negaliojančiu. Teismas konstatavo, kad „sudarytai sutarčiai kvalifikuoti kaip dovanojimo sutarčiai būtina nustatyti, jog tikroji šalių valia buvo perduoti ir atitinkamai priimti turtą ar turtinę teisę neatlygintinai. Šiuo atveju nesvarbu, kokiais motyvais remdamasis dovanotojas suteikia dovaną kitai šaliai, svarbu, kad jo valia buvo perduoti turtą nereikalaujant, kad apdovanotasis pateiktų turtinio pobūdžio patenkinimą. Kita vertus, vertinant, ar tikroji sandorio šalies valia buvo būtent neatlygintinai suteikti turtą ar turtinę teisę, svarbu nustatyti dovanojimo motyvus, nes dovanojimo veiksmas, kaip ir bet kuris teisinis veiksmas, paprastai yra motyvuotas, taigi aplinkybės, atskleidžiančios dovanos suteikimo motyvus, gali būti įrodomieji faktai dovanojimo sutartį sudariusios šalies tikrajai valiai patvirtinti. Dovanojama gali būti siekiant padėkoti ar padėti ir pan., be to, paprastai dovanojimo sutartis sudaromos artimų

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. L.L. v. D.B.L., V.L., I.B., Nr. 3K-3-338/2006, kat. 21.4.1.4.

žmonių. Nenustačius jokių dovanojimo priežasčių (motyvų), gali kilti pagrįstų abejonių dėl dovanojimo sutartį sudariusios šalies tikrosios valios turinio“¹³².

Sutarties šalių tikslai ir motyvai turi būti vertinami kompleksiskai, ne tik nustatant juos bei atskleidžiant tikrąją šalių valią, tačiau ir įvertinant valios išraiškos atitiktį galiojančiam teisiniam reguliavimui. Visais atvejais turi būti analizuojama, ar sudaromas sandoris slepia kitą, skirtingas teises ir pareigas sukurtą išipareigojimą, ar toks sandoris tiesiog pažymi šalių pasinaudojimo dispozityviomis teisės normomis faktą. Tokią išvadą iliustruoja Lietuvos apeliacinio teismo nutartis civilinėje byloje dėl vekselio ir sutarties dalies pripažinimo negaliojančia¹³³. Ieškovas byloje prašė pripažinti negaliojančiu vekselį išduotą atsakovui AB „Ūkio bankas“, vertinant jį kaip apsimestinį sandorį, sudarytą ieškovo garantiniams išipareigojimams padengti. Teismas sprendė, kad įstatymas nedraudžia užtikrinti prievolę išrašant vekselį. CK šeštosios knygos „Prievolių teisė“ V „Prievolių įvykdymo užtikrinimas“ skyriuje nurodytų prievolių užtikrinimo priemonių sąrašas nėra baigtinis, todėl nėra pagrindo vekselį vertinti kaip apsimestinį sandorį ir laikyti, kad tai yra kita prievolės užtikrinimo priemonė – netesybos, laidavimas, garantija, rankpinigiai ir t.t.

Nustatyti tikrąjį sandorio šalių tikslą ir motyvus, buvusių sandorio sudarymo metu, gali padėti ir po apsimestinio sandorio sudarymo šalių atlikti veiksmai. Pavyzdžiui, sprendamas ginčas dėl mainų sutarties, pagal kurią atsakovas išmainė žemės sklypą ir dalį gyvenamojo namo į kitam atsakovui priklausantį automobilį, pripažinimo apsimestine, LAT konstatavo atsakovų sudarytą mainų sutartį buvus apsimestiniu sandoriu, sudarytu juo siekiant pridengti kitą, t.y. ginčo nekilnojamojo turto pirkimo–pardavimo, be to, už gerokai mažesnę negu rinkos kainą, sandorį, kuris su atsakovu A. N. galėjo būti sudarytas tik tuo atveju, jeigu ieškovai, t.y. bendraturčiai, nebūtų įgyvendinę jiems įstatymo nustatytos pirmenybės teisės pirkti bendrąja nuosavybe esančią parduodamą dalį ta kaina ir kitomis sąlygomis, kuria ji parduodama¹³⁴. Išvadą, kad apsimestinio mainų sandorio šalių tikroji valia buvo pirkti–parduoti ginčo nekilnojamąjį turtą, patvirtino šalių elgesys po nurodyto sandorio sudarymo: praėjus vos mėnesiui po apsimestinės mainų sutarties, kurios pagrindu atsakovas A. N. tapo ginčo namų valdos bendraturčiu, sudarymo, atsakovai sudarė likusios atsakovui G. S. priklausiusios ginčo nekilnojamojo turto dalies pirkimo–pardavimo sutartį.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 2 d. nutartis c.b. *R.Ž. v. M.P., D.G. ir O.S.*, Nr. 3K-3-316/2010, kat. 21.4.1.4; 49; 114.11.

¹³³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 21 d. nutartis c.b. *BUAB „Kaldera“ v. AB „Ūkio bankas“*, Nr. 2A-496/2010, kat. 21.4.1.4; 22.3.1; 35.1.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c.b. *E. M., J. S., S. S. v. G. S., A. N.*, Nr. 3K-7-288/2009, kat. 21.4.1.4; 30.9.1; 42.8. Teismų praktika 32.

2.2.2. Valios susiformavimo momentas

Pažymėtina, kad tikrieji sandorių šalių ketinimai nustatomi apsimestinių sandorių sudarymo momentu, o ne vėliau. Kad sandorį galėtume pripažinti buvus apsimestinį, jo šalys jau sudarydamos tokį sandorį turi siekti kitokių, nei nurodoma, teisių ir pareigų sukūrimo. Paskesni valios suderinimai nepripažįstami apsimestinio sandorio sudarymu, o gali būti vertinami kaip sudaryto sandorio keitimas ar naujo sudarymas. Šios taisyklės laikymasis atsispindi ir teismų praktikoje. Kasacinis teismas byloje dėl pirkimo–pardavimo ir pavedimo sutarčių pripažinimo turto pasidalijimo sandoriu bei asmeninės nuosavybės pripažinimo konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas tinkamai taikė teisės normas, reglamentuojančias apsimestinio sandorio negaliojimą, ir pagrįstai nenustatė ginčo sandorių apsimestinumo, t.y. sandorių šalių valios ydingumo¹³⁵. Byloje ieškoviui nutraukus santuoką su atsakove G. M., liko nepadalintas santuokos metu įgytas ir bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausęs turtas. Atsakovei G. M. nusprendus parduoti šalims bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausiusį butą, ieškovas išdavė G. M. įgaliojimą dėl buto perleidimo, mainais pirkimo–pardavimo sutartimi bei tos pačios dienos priėmimo–perdavimo aktu iš atsakovės gavęs sodo sklypą su statiniais. Antroji ieškovo žmona, atsakovė R. M., pareiškė prašymą dalyti ginčo sodo sklypą su statiniais kaip bendrą jungtinį sutuoktinių turtą. Nagrinėdamas ginčą, teismas vertino tikruosius šalių ketinimus sandorių sudarymo metu. Buvo nustatyta, kad ieškovas siekė asmeninės nuosavybės teise įgyti žemės sklypą sodo bendrijoje su jame esančiais statiniais. Ieškoviui buvo žinomos visos su įsigyjamu sodo žemės sklypu susijusios aplinkybės, tarp jų ir dėl statinių nuosavybės teisės įregistravimo. Tuo tarpu atsakovė G. M. siekė parduoti kartu su ieškovu įsigytą butą ir įsigyti kitą butą. Ginčijamais sandoriais ieškovas ir atsakovė G. M. šiuos tikslus pasiekė, taip pasidalydami santuokos nutraukimo metu likusį nepadalintą santuokos metu įgytą turtą, todėl nėra pagrindo sudarytus sandorius pripažinti apsimestiniais.

Italijos teisėje taip pat laikomasi pozicijos, kad šalių valia siekti kitokių, nei viešai išreikšti, teisių padarinių, turi susiformuoti sandorio sudarymo metu. Simuliuojamas sandoris turi būti sudaromas prieš arba kartu su dengiamuoju sandoriu – priešingu atveju negalėsime taikyti simuliacijos instituto, bus laikoma, kad šalys keičia jau sudarytą sandorį. Papildomai nurodoma, kad simuliaciją gali sąlygoti ir prieš rašytinės formos sandorio sudarymą egzistavę šalių subjektyvūs ketinimai – jei galima nustatyti, kad sudarant sandorį jo šalys jau turėjo suderintą išlygą siekti kitokio pobūdžio padarinių arba jų apskritai nesiekti¹³⁶.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *G.M. v. R.M. ir G.M.*, Nr. 3K-3-491/2009, kat. 75.6.2; 75.8; 106.2.

¹³⁶ Corte Cass., Sezione II, 2 settembre 1998, n. 8690, Assoc. Fratellanza Miriam c. Callegaro, *Giust. civ. Mass.* 1998, 1831.

2.2.3. Abiejų šalių valios suderinimas, siekiant apsimestiniu sandoriu dengiamų pasekmių

Paprastai sudarant sandorį suderinama dviejų subjektų valia siekti tam tikrų teisinių pasekmių – sukurti, pakeisti ar panaikinti teises ir pareigas. Vis dėlto, taisyklė dėl suderintos abiejų sandorio šalių valios sudaryti apsimestinį sandorį, taikant šį sandorių negaliojimo pagrindą praktikoje, nėra absoliuti. Paminėtinas teismų praktikos pavyzdys, kuomet nagrinėdamas bylą dėl santuokos nutraukimo, sandorių pripažinimo negaliojančiais ir santuokinio turto padalijimo, kasacinis teismas nurodė, kad sandorių, kuriuose dalyvauja šeimų atstovai, apsimestinumui pripažinti nėra būtinas kitos, nesusijusios su šeima, sandorio šalies valios apsimestinumą konstatavimas¹³⁷. Tokia išvada paremta argumentais, jog šeimos santykių, pagrįstų giminyste ir svainyste, ypatumai lemia ir tokių santykių dalyvių veiksmus civilinėje teisinėje apyvartoje. Sandoriuose, kuriuose dalyvauja šeimos atstovai, tam tikrais tik šeimai žinomais pagrindais jos atstovas gali veikti siekdamas kitokių, nei nurodomi sandoryje, tikslų, to neviešindamas kitai sandorio šaliai. Pavyzdžiui, vienas iš tokių pagrindų gali būti siekis apsisaugoti nuo galimų rizikų, kylančių turtui, esančiam bendraja jungtine nuosavybe, apsimestinai nurodant turtą kaip kitų asmenų nuosavybę. Santuokos nutraukimo atveju tokios situacijos pripažinimas teisėta bei neginčytina prieštarautų teisingumui – vienas sutuoktinis, nors jo veiksmais ir buvo siekta vieningo su kitu sutuoktiniu tikslo, be teisėto pagrindo įgytų turtinių pranašumą, grindžiamą tiesioginės giminystės linija su sandoriuose įvardintu asmeniu. Todėl, pasak teismo, ta apimtimi, kiek subjektinių teisių įgyvendinimas, kuriuo siekta santuokoje įgyto turto apsaugos nuo galimų rizikų, liečia sutuoktinius, jų turtinės teisės, nors ir įgyvendintos priešingai teisei, turi būti ginamos sutuoktinių lygiateisiškumo pagrindu (CK 3.3 str.). Kad turtas įgytas bendrosios nuosavybės teise, o sandoriai yra apsimestiniai, konstatuota byloje nustačius, jog buvo susitarimas turtą įgyti bendrosios nuosavybės teise ir bendraturčiai savo turtu, lėšomis, darbu, o taip pat neturtiniais įnašais prisidėjo įgyjant turtą.

Tokiai išvadai galbūt būtų galima pritarti socialinio teisingumo aspektu – nustatęs tikruosius šalių ketinimus, buvusius sudarant sandorius, ir išsprendęs ginčą, teismas gali priimti sprendimą, tenkinantį abi puses, bei atkurti socialinę taiką su mažiausiais nuostoliais (kiek tai įmanoma, kalbant apie santuokos nutraukimą). Tačiau nagrinėjant situaciją sandorių negaliojimo aspektu, vertinant apsimestinius sandorius reguliuojančių teisės normų pritaikymą, kyla tam tikrų abejonių. CK 1.87 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta apsimestinių sandorių samprata suponuoja situaciją, kai bendru sandorio šalių sutarimu lygiagrečiai sudaromi du sandoriai – apsimestinis, viešai atskleistas, ir dengiamasis, kuris išreiškia tikruosius šalių ketinimus. Pripažinus, kad

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis c.b. A.R. v. J.R., G.A., G.K., A.B., Nr. 3K-3-304/2008, kat. 21.4.1.4; 24.2; 24.4; 42.8; 75.8.

pakanka tik vienos šalies valios apsimestinumo, kad būtų konstatuotas apsimestinio sandorio faktas, labai išsiplėstų šio instituto taikymo sritis, jis apimtų ir tokius atvejus, kuomet kitai sandorio šaliai neatskleidžiamos įvairios aplinkybės, turint tikslą sudaryti sau palankų, galimai neteisėtus ar kitokius kitai šaliai nepriimtinius tikslus ar motyvus slepiančią sandorį. Tokiu atveju galėtų kilti ir apsimestinių bei dėl apgaulės sudarytų sandorių atribojimo problema, ypač apgaule vertinant kaip kitos sandorio šalies tylėjimą, esant CK 1.91 straipsnio 5 dalyje numatytoms aplinkybėms. Taip pat būtų sudarytos sąlygos sandorio šalims piktnaudžiauti savo teisėmis, kiltų grėsmė teisinės apyvartos stabilumui, nes kita sandorio šalis niekuomet negalėtų būti tikra, ar kontrahento valioje nebuvo apsimestinumo. Todėl manytina, kad tokia LAT išvada turėtų būti vertintina kaip išimtis iš taisyklės, taikytina tik esant išskirtinėms, kaip ir nagrinėtoje byloje, aplinkybėms, kuomet teismas privalo užtikrinti lygiateisiškumą bei teisėtumą, ir tik visapusiškai ištyręs visas bylos aplinkybes bei tikruosius sandorių šalių ir susijusių trečiųjų asmenų ketinimus (atkreiptinas dėmesys, kad analizuojama byla priklauso nedispozityvių bylų kategorijai, joje teismui įstatymo skirtas aktyvus vaidmuo, nes šeimos narių teisių ir teisėtų interesų gynimas yra ir viešojo intereso sudėtinė dalis).

Panašios pozicijos – riboti vienašališkos valios pripažinimą sudarant apsimestinius sandorius – laikomasi ir kitų šalių teisėje, pavyzdžiui, Italijoje simuliacijos institutu galima remtis, tik kai įrodoma, kad buvo visų trijų subjektų (tikrųjų sandorio šalių ir statytinio) suderinta valia sudaryti tikrąją sandorio šalį pridengiančią apsimestinį sandorį¹³⁸.

Kad minėta taisyklė, jog pakanka vienos sandorio šalies apsimestinumo konstatavimo, nėra plačiai taikoma, iliustruoja teismų praktikos pavyzdžiai. Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjo bylą, kurioje ieškovas kreipėsi dėl sutarties pripažinimo iš dalies negaliojančia ir nuosavybės teisių į nekilnojamąjį turtą pripažinimo bei savo poziciją grindė argumentais, kad žemės sklypą buvusios sugyventinės O. R. tėvų vardu jis nupirko jų įkalbėtas dėl šių aplinkybių: kad jis, kaip verslininkas, nepasisėkus verslui, galės nukentėti materialiai, kad atsakovai gyvensią kartu su ieškovu kaip viena šeima ir jam visada padėsia, kad O. R. planuojanti su juo sudaryti santuoką¹³⁹. Pasisakydamas dėl ieškovo argumentų, pirmosios instancijos teismas padarė išvadą (kuriai pritarė ir apeliacinės instancijos teismas), kad motyvai, jog ieškovas buvęs įtikintas įgyti nuosavybės teises sau, tačiau kitų asmenų vardu, vengiant savo, kaip verslininko galimos atsakomybės asmeniniu turtu bei galimų trečiojo asmens E. P. pretenzijų į ieškovo vardu įgytą turtą, prieštarauja teisingumo, sąžiningumo ir geros moralės principams ir negali būti

¹³⁸ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23]. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

¹³⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 7 d. nutartis c.b. S.P. v. N.R., T.R., A.R ir K.R., Nr. 2A-589/2009, kat. 21.4.1.4.

pateisinamu sandorio sudarymo kitų asmenų vardu motyvu, o tuo pačiu ir sandorio nugalinimo pagrindu.

Cituotas teismo sprendimas patvirtina išvadą, jog vienos šalies valios apsimestinimas naikinant sandorius gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais, ir anaiptol neturėtų būti pripažįstamas bendra taisykle. Kadangi valia siekti vienokio ar kitokio pobūdžio teisių ir pareigų yra vienas pagrindinių sandorio, kaip šalių valios autonomijos principo išraiškos formos, elementų, ją derinant bei formuojant vieningą sandorio tikslą, turėtų pilnateisiškai dalyvauti abu kontrahentai.

Apibendrinant šalių valios formavimosi ypatumus apsimestinių sandorių atveju, galima teigti, kad tik nustačius iki sandorio sudarymo ar jo sudarymo metu buvusią abiejų sandorio šalių suderintą valią siekti kitokių nei deklaruojama pačiame sandoryje teisių ir pareigų sukūrimo, galima konstatuoti buvus sudarytą apsimestinį sandorį. Tikrajai šalių valiai nustatyti vertintinos ne tik sandorio sąlygos, jų santykis, sandorio sudarymo aplinkybės, bet ir juo siekiamas tikslas bei sudarymo motyvai, taip pat analizuotini šalių veiksmai po sandorio sudarymo.

2.3. Apsimestiniai sandoriai, kaip niekiniai sandoriai

CK 1.78 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad sandoris laikomas niekiniu, jeigu jis, vadovaujantis įstatymais, negalioja, nepaisant to, yra ar ne teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu; niekiniu sandoris gali būti laikomas tik tada, kai yra įstatymų nustatyti pagrindai (CK 1.78 str. 3 d.). Taigi, prerogatyva nustatyti kokie sandoriai turėtų būti laikomi niekiniais CK suteikiama įstatymo leidėjui. Manytina, kad tokia išimtinė teisė suteikta neatsitiktinai – galima daryti išvadą, kad niekiniais turėtų būti pripažįstami civilinių teisinių santykių subjektų veiksmai, akivaizdžiai prieštaraujantys bendriesiems teisės principams, pažeidžiantys pamatines teisinio reguliavimo nuostatas, sutrikdantys teisinės apyvartos stabilumą ir dėl to teisės netoleruoti bei nepaliekami toliau galioti. Dėl šios priežasties turi būti aiškiai nustatyta, kokiais konkrečiais atvejais ir kokioms aplinkybėms egzistuojant teismas *ex officio* galėtų pripažinti sandorį niekiniu.

Nors tiesiogiai įtvirtintos įstatyminės nuostatos apie apsimestinio sandorio priskyrimą prie niekinių nėra (priešingai nei imperatyvioms įstatymo normoms, viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio negaliojimas, kurių buvimą niekiniais įstatymų leidėjas ekspresyviai nurodė atitinkamai CK 1.80 ir 1.81 straipsniuose), teisės doktrinoje bei teismų praktikoje pripažįstama, kad apsimestinis sandoris yra niekinis, t.y. vadovaujantis įstatymais negalioja, nepaisant to, ar yra teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu. Tokią išvadą autoriai pagrindžia „įstatymo normoje išreikšta imperatyvia ir aiškia įstatymo leidėjo valia, nurodant, kad

tam tikras sandoris tiesiog negalioja“¹⁴⁰. Tačiau apsimestinio sandorio atveju, CK 1.87 straipsnio dispozicijoje tiesiog teigiama, kad „jeigu sandoris sudarytas kitam sandoriui pridengti, taikomos sandoriui, kurį šalys iš tikrųjų turėjo galvoje, taikytinos taisyklės“. Sunku išvelgti įstatymų leidėjo imperatyvią valią laikyti tokį sandorį niekiniu ir dėl to negaliojančiu – teisės normoje tiesiog išsprendžiamos apsimestinio sandorio pasekmės.

Priešingai, analizuojant CK nuostatas dėl sandorių negaliojimo, galime rasti teisės normų, kuriose, vartojant analogiškas sąvokas kaip ir CK 1.86 straipsnio 1 dalyje (kur reglamentuojamas niekiniu pripažįstamo tariamojo sandorio negaliojimas), įtvirtintas nuginčijamo sandorio negaliojimas. Pavyzdžiui, CK 1.84 straipsnio 1 dalies nuostata „Nepilnamečio iki keturiolikos metų sudarytas sandoris *negalioja*“ (*paryškinta aut.*). Taikydami lingvistinį teisės aiškinimo metodą, galėtume daryti išvadą, kad tokie sandoriai taip pat yra niekiniai. Žinoma, reikia paminėti 4 šio straipsnio dalį, kurioje numatyta galimybė neveiksnaus asmens atstovui pavirtinti tokį sandorį, dėl ko jis negali būti laikomas niekiniu, tačiau kyla pagrįstas klausimas, ar tikrai pasitelkiant vien lingvistinį metodą galima aiškinti teisės normas, darant pakankamai rimtas pasekmes teisinei sistemai sukeliančias išvadas.

Atkreiptinas dėmesys, kad ne visi doktrinos atstovai apsimestinį sandorį priskiria niekiniams sandoriams. Dar galiojant 1964 m. CK išleistame civilinės teisės vadovėlyje¹⁴¹, pateikiant niekiniais laikomų sandorių sąrašą, apsimestiniai sandoriai jame nėra minimi. Kadangi LAT yra pasisakęs dėl teismų praktikos tęstinumo, tiek nagrinėjant bylas galiojant 1964 m. CK, tiek įsigaliojus naujam CK, teisės doktrina taip pat gali būti remiamasi analizuojant šių sandorių negaliojimo pagrindų ypatumus. Manytina, kad apsimestiniai sandoriai į niekinių sandorių sąrašą neįtraukti tikslingai, autoriams pripažįstant poreikį šį negaliojimo pagrindą priskirti nuginčijamiems sandoriams. Žinoma, negalima atmesti apsirikimo galimybes, nes jokių platesnių paaiškinimų ar pastebėjimų šiuo klausimu nėra pateikta.

Kalbant apie teismų praktiką, joje gausu pavyzdžių, kur LAT ir žemesnės instancijos teismai nurodo, kad „apsimestinis sandoris yra niekinis“ arba „apsimestinis sandoris yra niekinis ir negalioja dėl esminio sandorio elemento – šalių valios – ydingumo“¹⁴² ir pan. Kitiškai vertintina LAT argumentacija nurodant, kad „apsimestinis sandoris yra vienas iš *CK nurodytu*

¹⁴⁰ Baranauskas E., et al. Civilinė teisė, bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 344.

¹⁴¹ Vitkevičius P., et al. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 198.

¹⁴² Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. *D.R. v. O.A., G.O.*, Nr. 3K-3-1351/2001, kat. 40.6; 15.2.1.4; 15.2.7; 15.2.8; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 7 d. nutartis c.b. *D.R. v. V.M., G.O.*, Nr. 3K-3-12/2002, kat. 15.2.1.4; 15.2.7; 15.2.8; 40.6; analogiška išvada daroma ir naujesnėse bylose, pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 3 d. nutartis c.b. *D.P. v. A.P., L.P., R.B., O.M.*, Nr. 3K-3-310/2008, kat. 21.4.1.4; 24.2; 121.18; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *E. M., J. S., S. S. v. G. S., A. N.*, Nr. 3K-7-288/2009, kat. 21.4.1.4; 30.9.1; 42.8; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis c. b. *G. M. v. R. M., G. M.*, Nr. 3K-3-491/2009, kat. 75.6.2; 75.8; 106.2 ir kt.

niekinių sandorių (paryškinta aut.), kuris turi būti pripažintas negaliojančiu vien dėl to, kad jame nėra esminio sandorio elemento – šalių valios¹⁴³, kai galiojančiame CK tikrai negalima rasti normos, kurioje būtų tiesiogiai įtvirtinta, kad apsimestinis sandoris priskirtinas niekinių sandorių kategorijai.

Paminėtina, kad apsimestinis sandoris laikomas niekiniu Rusijos teisėje. Rusijos CK 170 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad „apsimestinis sandoris <...> yra niekinis“. Atsižvelgiant į istorinius faktus, taip pat pripažįstant, kad Rusijos teisinis reguliavimas bei doktrinos atstovų darbai darė (ir matyt kad vis dar daro) didelę įtaką Lietuvos teisiniam reguliavimui ir jo raidai, būtų galima daryti prielaidą, kad apsimestinių sandorių vertinimas kaip niekinių galėjo būti įtakotas būtent Rusijos CK ir jį nagrinėjančių teisės mokslininkų darbų.

Kyla klausimas, ar toks konstatavimas yra pagrįstas ir atitinkantis niekinių sandorių instituto tikslus ir pagrindinius bruožus. Pirmiausia svarbu atkreipti dėmesį, kad pagal galiojančią teisinį reguliavimą, niekinio sandorio pasekmės kategoriškos – toks sandoris negalioja *ab initio*, t.y. pripažįstama, jog susitarimas nuo pat jo sudarymo momento nesukūrė šalims ir tretiesiems asmenims juo numatomų teisių ir pareigų; šalys neturi teisės patvirtinti niekinio sandorio. Tokį reguliavimą atitinka imperatyvioms teisės normoms ar viešajai tvarkai ir gerai moralei prieštaraujantys sandoriai – nustatytų elgesio taisyklių ar pagrindinių principų, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, taip pat valstybės ir visuomenės funkcionavimas, neatitinkantys susitarimai turi būti ir yra šalinami iš teisinės apyvartos, jų šalis sugrąžinant į prieš sandorio sudarymą buvusią padėtį (su tam tikrom išimtim).

Iš pirmo žvilgsnio taisyklės galėtume pritaikyti ir apsimestinio sandorio atveju – jei sandoris sudaromas vien tik turint tikslą pridengti kitus susitarimus, jis neturėtų būti toleruotinas. Tačiau ar tokio sandorio pripažinimas niekiniu yra tikslingas ir atitinka apsimestinio sandorio esmę? Minėta, kad apsimestinį sandorį sudaro dvisluoksniai teisiniai santykiai – taip vadinami (pri)dengiantysis ir (pri)dengiamasis sandoriai. Jei apsimestinį sandorį traktuosime siaurai ir juo pripažinsime tik (pri)dengiantįjį sandorį, problemų neliks – tokį sandorį pripažinus niekiniu jis bus laikomas nesukūrusiu teisių pasekmių ir neegzistuojančiu, o toliau galios dengiamasis sandoris (kaip atskiras susitarimas). Tačiau vadovaujantis teismų suformuota praktika taikant CK 1.87 straipsnį, sprendžiant ginčus dėl „su statytiniu“ sudarytų sandorių (bus nagrinėjami toliau darbe), gauname teisėtumo požiūriu kvestionuotą situaciją, kuomet iš niekiniu pripažinto sandorio kylančios teisės ir pareigos perkeliamos kitam subjektui, patį sandorį paliekant toliau galioti. Teisėje negalima situacija tą patį reiškinį laikyti egzistuojančiu ir neegzistavusiu

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 1 d. nutartis c.b. *BUAB „Linova“ v. D.V.P.*, Nr. 3K-3-28/2006, kat. 21.4.1.4; 114.11; 52.3.

niekuomet, dar iš romėnų teisės atėję principai nurodo – „negalima kartu to paties ir teigti, ir neigti“ (lot. *allegans contaria nos est audientus*)¹⁴⁴.

Taip pat svarstytinas klausimas dėl apsimestinio (dengiančiojo) sandorio pasekmių tretiesiems asmenims. Nors ir pripažįstamas niekiniu, t.y. niekada neegzistavusiu, toks sandoris gali būti paliktas galioti ir sukelti teisinės pasekmės tretiesiems asmenims (pagal CK 1.87 straipsnio 3 dalį, apsimestinio sandorio šalys negali panaudoti apsimestinio sandorio fakto prieš sąžiningus trečiuosius asmenis). Tokiu atveju gauname situaciją, kad tikrosios šalių valios neatitinkantis (prieštaraujantis CK įtvirtintai sandorio sampratai) ir niekiniu pripažįstamas sandoris toliau paliekamas galioti ir sukuria iš jo kilusias teises ir pareigas.

Pripažįstama, kad niekinis sandoris negalioja *ab initio*, t.y. nuo sandorio sudarymo momento, kartu laikoma kad toks sandoris tarp šalių nebuvo sukūręs jame nustatytų teisių ir pareigų. Tokią taisyklę galime pritaikyti tariamajam sandoriui – iš tik dėl akių sudaryto sandorio jo pasekmės nekyla, tokiu susitarimu šalys dažniausiai siekia kitų tikslų, tarp kurių vyraujantys – išvengti tam tikrų iš jų teisinės padėties kylančių pasekmių. Apsimestinio sandorio atveju, atvirksčiai, pasikeitimai civilinėje apyvartoje sukuriama, šalis saisto įsipareigojimai, kurie kartu veikia ir trečiųjų asmenų sandorio atžvilgiu teisinę padėtį. Pripažinus sandorį niekiniu, kartu reiktų pripažinti, kad „jis nesukūrė pagal įstatymą jokių teisinių pasekmių, tarsi šalys nebūtų atlikusios jokių teisiškai reikšmingų veiksmų“¹⁴⁵. Tačiau tokios išvados darymas neatitiktų tikrovės. Apsimestinio sandorio atveju tarp šalių vyksta teisinės padėties pasikeitimai, atsiranda teisių ir pareigų, tiesiog konstatavus apsimestinumo faktą, ginčo sandoris kvalifikuotinas pagal kitas teisės normas kartu įvykdant jų nustatytus įpareigojimus. Pats LAT savo praktikoje konstatuoja, kad taikymas taisyklių, liečiančių tą sandorį, kurį šalys iš tikro turėjo galvoje, yra specialios apsimestinio sandorio negaliojimo pasekmės¹⁴⁶. Tuo tarpu bendra niekinių sandorių negaliojimo pasekmė – restitucijos taikymas, pagal kurią sandorio šalis privalėtų gražinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį.

Dar vienas paminėtinas aspektas, siekiant pabrėžti poreikį apsimestinius sandorius laikyti nugincijamais, o ne niekiniais, galėtų būti iš doktrinos bei teismų praktikos analizės išplaukianti išvada, gauta sistemiškai vertinant sandorių negaliojimo pagrindus. Doktrinoje klasifikuojant sandorių negaliojimo pagrindus, apsimestiniai sandoriai priskiriami prie sandorių, turinčių valios trūkumą¹⁴⁷. Teigiama, kad „jeigu sandoris turi valios trūkumą, jis gali būti teismine tvarka *nuginčytas* – pripažintas negaliojančiu“ (*paryškinta aut.*). Manytina, kad toks išsireiškimas

¹⁴⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 446.

¹⁴⁵ Ambrasienė D., et al. Civilinė teisė, prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 174.

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 2 d. nutartis c.b. K.G. v. L.P., V.P., N.K., Nr. 3K-3-1443/2002, kat. 15.2.1.

¹⁴⁷ Vitkevičius P., et al. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997. P. 199-203.

vadovėlio autorių pavartotas tikslingai – kadangi asmenų valia yra subjektyvus sandorio elementas, tik pačios šalys gali žinoti, kuomet jų valia turėjo defektų ir reikia pasinaudoti teismine gynyba. Siekiant išvengti situacijų, kai šalys suderina savo valią priešingo teisei susitarimo sudarymui ir jo laikosi, taip pažeisdamos trečiųjų asmenų teises, įstatymų leidėjas galėtų įtvirtinti atitinkamas teisės normas, kurios leistų ginti pažeidžiamas tokių asmenų teises ir teisėtus interesus, suteikiant jiems teisę kreiptis į teismą dėl priešingo teisei susitarimo pripažinimo negaliojančiu.

Naujesnėje teisinėje literatūroje¹⁴⁸ apsimestiniai sandoriai priskiriami turinio trūkumų turinčių sandorių grupei. Kartu minėtame šaltinyje nurodoma, kad sandorio turinį sudaro jo šalių valia: „Kad asmens veiksmai įgautų sandorio teisinę reikšmę, turi būti nurodytos sandorio sąlygos, kitaip tariant – jo turinys. Šios sąlygos turi būti išreikštos viešai. Neišreikšta valia <...> nesukurs sandorio, todėl sandoris suprantamas kaip valios – subjektyvaus elemento ir valios išraiškos – objektyvaus elemento vienovė“¹⁴⁹. Iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad sandorio turinio trūkumas taip pat reikš jo šalių valios ydą, todėl tokio sandorio priskyrimas kitai negaliojimo pagrindų grupei esminės įtakos nedaro.

Svarbu paminėti, kad teismų praktikoje formuluojama panaši taisyklė – „sandoriai, turintys valios trūkumų, yra ne niekiniai, bet nuginkijami, t.y. jie gali būti pripažinti negaliojančiais tik įstatymų nurodytam asmeniui pareiškus reikalavimą dėl tokio sandorio pripažinimo negaliojančiu ir įrodžius, kad sandoris neatitinka jį sudariusio asmens valios“¹⁵⁰. Tikslumo dėlei paminėtina, kad cituota teismo išvada padaryta nagrinėjant bylą ne dėl apsimestinio sandorio pripažinimo negaliojančiu (tokiu atveju, tikėtina, darbe jau nereikėtų kelti klausimo dėl apsimestinio sandorio, kaip niekinio sandorio), tačiau suformuluota taisyklė yra pakankamai universali, kad ją būtų galima pritaikyti mūsų nagrinėjamam atvejui.

Kaip papildantis autorės poziciją dėl apsimestinių sandorių priskyrimo nuginkijamiems, galėtų būti pateikiamas argumentas, kad, pagal LAT suformuotą teismų praktiką, niekinio sandorio faktą teismas *ex officio* gali taikyti, tik kai nagrinėjant bylą pagrindas pripažinti sandorį ar aktą niekiniu tampa akivaizdus¹⁵¹. Atsižvelgiant į apsimestinių sandorių specifiką, tokia situacija praktiškai sunkiai įsivaizduojama, visais atvejais reikia nuodugnai ir atidžiai tirti tikrąją šalių valią ir jų išreikštus ketinimus. Tokiu atveju CK 1.78 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad niekinio sandorio teisinės pasekmes ir niekinio sandorio faktą teismas konstatuoja *ex officio*

¹⁴⁸ Baranauskas E., et al. Civilinė teisė, bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 342.

¹⁴⁹ Ten pat, P. 325.

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c.b. T.Ž. v. J.V.V. *individuali įmonė*, Nr. 3K-3-147/2007, kat. 21.4.2.8; 28.1; 114.11.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 10 d. nutartis c.b. P.V. v. E.M.V., *Klaipėdos rajono meras, Klaipėdos rajono žemėtvarkos tarnyba, Klaipėdos apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-1319/2001, kat. 15.1; 15.2.1.1; 84; 94.1; 107.1.

(savo iniciatyva), tampa neveikiančia norma, kurios bylą sprendžiantis teismas objektyviai negali taikyti, kol nėra suinteresuoto asmens prašymo taikyti niekinio sandorio pasekmes, kartu nurodant visas tokį prašymą pagrindžiančias aplinkybes (nors teisės normos nustato, kad niekinis sandoris negalioja, nepriklausomai ar yra teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu (CK 1.78 str. 1d.), praktikoje formuluojant reikalavimą teismui, paprastai kartu su prašymu taikyti niekinio sandorio teisinės pasekmes prašoma ir pripažinti tokį sandorį niekiniu).

Galėtų susidaryti įspūdis, kad, pripažinus sandorį nugincijamu, atsirastų terpė egzistuoti neteisėtiems sandoriams (kadangi prašymą dėl nugincijamo sandorio pripažinimo negaliojančiu galėtų reikšti tik įstatyme apibrėžtas ratas asmenų). Tačiau tokios išvados pagrįstumas abejotinas. Reikėtų atkreipti dėmesį į užsienio šalių teisės patirtį sprendžiant sandorių negaliojimo klausimus, pvz., Vokietijos CK 142 straipsnio 1 dalis numato taisyklę – jeigu nugincijamas (vok. *anfechtbares*) sandoris yra panaikinamas, jis pripažįstamas buvęs niekiniu ir negaliojančiu (vok. *nichtig*) nuo sudarymo momento. Tokiu atveju, nustačius sandorio ydingumą, jis laikomas neturiniu juridinės galios nuo pat sudarymo momento (Vokietijos teisėje, kaip ir Lietuvoje, galioja bendra taisyklė, kad sandoris negalioja nuo jo sudarymo momento. Išimtiniais atvejais, pvz. komercinėje ir darbo teisėje, sandoris paprastai negalioja nuo jo pripažinimo negaliojančiu momento¹⁵²).

Svarbu paminėti, kad sandorio panaikinimui (vok. *anfechtung*) pakanka jo šalies pranešimo kitai sandorio šaliai apie anuliavimą (Vokietijos CK 143 str. 1 d.). Nors toks pranešimas vadovaujantis Vokietijos CK 142 straipsnio 1 dalimi sukelia niekinio sandorio pasekmes, nėra nustatytas privalomas teismo įsikišimas.

Pritaikyti Vokietijos praktiką Lietuvoje visa apimtimi, bent jau artimiausiu metu, tikėtina būtų per drąsus žingsnis – šalyje itin svarbus teismo vaidmuo sprendžiant sandorių negaliojimo klausimus. Vis dėlto, pripažįstant sandorius nugincijamais ir konstatuojant juos esant negaliojančiais tik esant teismo nustatytam neatitikimui tarp šalių valios ar įstatymų reikalavimų nesilaikymui, būtų išvengta netikslumų, atsirandančių taikant dabar galiojančio teisinio reguliavimo nuostatas.

Apibendrinant apsimestinių sandorių priskyrimo niekinių sandorių kategorijai analizę, galima teigti, kad tokia pozicija yra nepagrįsta. Dėl savo pobūdžio apsimestiniai sandoriai suponuoja situacijas, kai, nustačius jų faktą, teismui kyla pareiga naikinti apsimestinį sandorį, keisti tarp šalių susiklosčiusius teisinius santykius ir taikyti tikrąją valią atspindinčio dengiamojo sandorio pasekmes. Nors pagal vyraujančią teismų praktiką apsimestinis sandoris laikomas niekiniu, trečiųjų asmenų teisių ir teisėtų interesų apsauga gali lemti draudimą naikinti apsimestinį sandorį. Dar daugiau, kai sandoris sudaromas su statytiniu, apsimestiniu pripažintas

¹⁵² Youngs R. English, French and German comparative law. Routledge, 1998. P. 378.

sandoris sukuriamų teisių ir pareigų apimtyje paliekamas galioti, pakeičiant tik vieną iš jo subjektų. Tokios pasekmės nesuderinamos su niekinio sandorio samprata, kuris visais atvejais laikomas negaliojančiu, situaciją kvalifikuojant „tarsi sandorio iš viso nebūtų buvę“.

Atsižvelgiant į nurodytą aukščiau, siūlytina apsimestinius sandorius laikyti nugunčijamais, šį faktą įtvirtinant apsimestinius sandorius reglamentuojančioje teisės normoje, tokiu būdu atskleidžiant tikrąją šių dėl subjektų valios ydos negaliojančių sandorių prigimtį bei sudarant pagrindą teismams tinkamai taikyti ir aiškinti šį sandorių negaliojimo pagrindą.

2.4. Iš dalies apsimestiniai sandoriai

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką apsimestinių sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose, aptinkama sąvoka „iš dalies apsimestinis sandoris“. Tokią išvadą padarė kasacinis teismas, civilinėje byloje sprendamas klausimą dėl namų valdos ir sklypų teisinio režimo, kurioje ieškovas siekė, kad būtų pripažinta bendrosios jungtinės nuosavybės teisė į šiuos objektus¹⁵³. Teismas nustatė, kad ieškovo vaidmuo sodybos įgijimo, tvarkymo ir priežiūros procesuose, kuriuose jis veikė kaip tikrasis turto savininkas, liudija buvus sutuoktinių J. R. ir A. R. (ieškovas) susitarimui su G. A. įgyti sodybą bendrosios nuosavybės teise, todėl 1/2 dalis namo bei kitų kiemo statinių ir žemės pripažintina bendrąja jungtine J. ir A. R. nuosavybe, dalintina tarp nutraukiančių santuoką sutuoktinių šioje byloje. Kaip konstatavo LAT, „kadangi teisės į išlikusio nekilnojamojo turto atkūrimą perleidimo sutartis yra *iš dalies apsimestinis sandoris*, taikytinos taisyklės, liečiančios tikrąjį sandorį“ (*paryškinta aut.*), t.y. buvo pripažinta, kad minėtu sandoriu įgytų 1/2 turtinių teisių bendrosios jungtinės nuosavybės teise įgijo sutuoktiniai J. ir A. R.

Autorės nuomone, tokia LAT vartojama sąvoka nėra visiškai korektiška teisinės logikos prasme. CK 1.87 straipsnis nenumato jokių išlygų sandorio apsimestinumui – jis arba tokiau yra, arba ne. Dar didesnis paradoksas gaunamas, jeigu laikomės teisės doktrinoje ir teismų praktikoje vyraujančios nuomonės, kad apsimestinis sandoris yra niekinis. Tokiu atveju, pripažinus sandorį „iš dalies apsimestiniu“, turėtume jį pripažinti ir iš dalies niekiniu. Tačiau tokios konstrukcijos mūsų teisinėje sistemoje nėra. Natūraliai išplaukianti išvada veda į aklavietę – negalima konstatuoti, kad ginčo šalių sudarytas sandoris nesukūrė jokių teisinių padarinių (tokia išvada sektų pripažinus niekinį sandorį negaliojančiu) „iš dalies“.

Reikia paminėti, kad gali egzistuoti situacijos, kuomet šalys sudaro kelių skirtingų teisių santykių turinį atitinkančius susitarimus, kurių dalies nevykdant arba vykdant kitaip, nei buvo tartasi, gali paaiškėti, jog tam tikroje apimtyje buvo sudaryti apsimestiniai sandoriai. Tačiau susiklosčius aptartai situacijai reikėtų kalbėti ne apie iš dalies apsimestinį sandorį, bet apie

¹⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis c.b. A.R. v. J.R., G.A., G.K., A.B., Nr. 3K-3-304/2008, kat. 21.4.1.4; 24.2; 24.4; 42.8; 75.8.

sutarties dalies negaliojimą, jai buvus apsimestinei. Tokiu atveju, nustačius, kad sandoris būtų buvęs sudarytas ir neįtraukiant negaliojančios dalies, būtų galima spręsti apie dalies sandorio negaliojimą, kita jo dalį paliekant toliau galioti (CK 1.96 str.). Kadangi viena sutartis gali apimti kelis sandorius, iš kurių vieną pripažinus apsimestiniu, kitas (-i) liks ir toliau galioti, t.y. toliau galios sutarties dalis.

2.5. Sandorio pripažinimas apsimestiniu dėl jo sudarymo su netikraja šalimi (jos statytiniu)

CK 1.87 straipsnyje įtvirtinta taisyklė apsimestiniu pripažįsta sandorį, sudarytą kitam sandoriui pridengti, t.y. apsimestiniu sandoris dažniausiai kvalifikuojamas dėl jo dalyko – teisinio rezultato, kurio savo susitarimu siekia šalys. Tačiau tai nėra vienintelis atvejis, kuomet sandoris gali būti pripažintas apsimestiniu. Teismai, sprenddami ginčus, ne vienoje byloje konstatavo sandorį buvus apsimestiniu dėl jo sudarymo su netikraja šalimi. Pagal LAT suformuotą praktiką, sandoris, sudarytas ne su tikraja sandorio šalimi, bet su jos statytiniu, yra apsimestinis. Tokį sandorį sudariusių šalių valia, išreikšta išorine forma, neatitinka šalių tikrųjų ketinimų, nes jo sudarymo metu ketinama sudaryti sandorį, pridengiantį tikrąją sandorio šalį. Teisės ir pareigos pagal tokį sandorį atsiranda kitam asmeniui – tikrajai sandorio šaliai¹⁵⁴. LAT nurodo, kad, nagrinėdamas ginčą dėl sandorio apsimestinumo dėl jo subjekto, teismas turi nustatyti, ko iš tikrųjų siekė nurodytos sandorio šalys ir galimos tikrosios jo šalys, sudarydamos sutartį, kaip jos suderino savo valią, ar buvo iškreipta sandorio subjekto (ir kurio) valia; dėl sutarties sudarymo tirti ir vertinti faktines aplinkybes, kurios nulėmė šalių valią nustatant sutarties sąlygas, jų elgesį sudarant sutartį ir po sutarties sudarymo¹⁵⁵.

Nurodytų taisyklių praktinis pritaikomumas gan vaizdžiai atskleidžiamas byloje, LAT sprendžiant ginčą dėl pirkimo–pardavimo sandorio pripažinimo apsimestiniu ir pirkėjo teisių perkėlimo¹⁵⁶. Byloje ieškovė ginčijo žemės sklypo pirkimo–pardavimo sutarties nuostatas, kuriose pirkėju įvardytas atsakovas M. B., sandorio sudarymo su netikraja šalimi (pirkėju) ydingumo aspektu, teigdama, kad sandorio pagrindu ginčo žemės sklypą *de facto* įsigijo ne pirkėju sutartyje įvardytas atsakovas M. B., kuris buvo tik statytinis, nes galėjo gauti leidimą statiniams ginčo žemės sklype statyti, bet ieškovės sutuoktinis E. R., ketinęs statyti šiame žemės sklype gyvenamąjį namą, todėl iš tikrųjų vedęs derybas dėl sutartyje nurodyto žemės sklypo įsigijimo, sudaręs avansinio mokėjimo sutartį ir sumokėjęs žemės sklypo savininkui avansą,

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. *R.D. v. O.D.*, Nr. 3K-3-653/2006, kat. 75.8; 21.4.1.4.

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *L.Š. v. E.Š., R.Š., A.Š.M.*, Nr. 3K-3-173/2007, kat. 21.4.1.4.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 15 d. nutartis c.b. *V.R. v. M.B., A.C.*, Nr. 3K-3-228/2009, kat. 21.4.1.4; 21.6; 114.11.

ginčijamos žemės sklypo pirkimo–pardavimo sutarties sudarymo dieną sumokėjęs už sklypą likusią pinigų sumą, taip pat prižiūrėjęs ir naudojęs žemės sklypą po sutarties sudarymo. Pirmosios instancijos teismas sprendimu ieškinį tenkino, pripažino sutarties dalį (dėl sudarančio subjekto) apsimestine ir pirkėjo teises pagal sutartį perkėlė jau mirusiam ieškovės sutuoktiniui. Apeliacinės instancijos teismas panaikino apylinkės teismo sprendimą ir priėmė naują sprendimą, juo ieškinį atmesdamas.

LAT, nagrinėdamas bylą kasacine tvarka, nustatė, kad ginčas byloje kilo dėl sutarties šalies, pirkėju sutartyje nurodyto asmens, atitikties tikrajam šio teisinio santykio subjektui, todėl, vertinant tikrąją ginčo teisinio santykio subjekcinę sudėtį, būtina aiškintis, kas faktiškai derėjosi dėl sutarties sąlygų, įgijo ir vykdė pirkėjo teises bei pareigas (atsiskaitė su pardavėju; priėmė sutarties objektą, jį valdė, naudojo ir juo disponavo). Sandorio ydingumui dėl jo sudarymo su netikraja šalimi (ginčijamu atveju – pirkėju) konstatuoti būtina nustatyti, kad tikroji, o ne apsimestinė (statytinė) šalis, derėjosi dėl sutarties sąlygų, įgijo bei vykdė pirkėjo teises ir pareigas pagal ginčijamą sandorį.

Apsvarstęs ir pasisakęs dėl ieškinio pagrindu nurodytų aplinkybių apie sutartį sudariusių asmenų (ginčijamų ir faktinių) tikruosius ketinimus, šios sutarties sudarymo aplinkybes, šalių elgesį iki ir po sutarties sudarymo, įvertinęs kiekvieną įrodymą atskirai ir jų visetą bei pripažinęs byloje esančių įrodymų visumą leidžiančia manyti esant labiau tikėtina, jog ieškovės nurodytos aplinkybės buvo, nei jų nebuvo, teismas sprendė dėl atsakovo M. B., kaip statytinio, vaidmens ginčijamos žemės sklypo pirkimo–pardavimo sutarties sudarymo ir pasirašymo procese, nustatė jo veiksmuose apsimestinumą bei konstatavo, kad faktinis ir tikrasis ginčo žemės sklypo pirkėjas buvo ne šis atsakovas, o kasatorės sutuoktinis E. R.

Tiesiogiai CK nurodyto įstatyminio pagrindo pripažinti sandorį apsimestiniu dėl jo sudarymo su netikraja šalimi nėra. Kalbėdami apie klasikinį apsimestinį sandorį, tokį, kokį jį įtvirtina CK, turime nagrinėti santykį tarp dviejų subjektų, kurie susitaria dėl dvejopo pobūdžio teisių ir pareigų, t.y. turime „dvisluoksnius“ teisinius santykius, iš kurių matomas, arba dengiantis, sandoris yra apsimestinis ir jokių išipareigojimų nesukuria, o dengiamasis žymi tikruosius šalių ketinimus ir sukuria tiesiogines teises pasekmes. Analizuojant apsimestinių sandorių atveju egzistuojantį dvigubą teisinį santykį, kuris susiklosto sandorį sudarant su netikraja šalimi, atsiranda trečiasis subjektas, vadinamoji „netikroji šalis“. Sudaromi du sandoriai, kuriuose dalyvauja jau nebe dvi sandorio šalys, tačiau trys subjektai.

Kadangi civilinėje teisėje vyrauja dispozityvumo principas, subjektai yra laisvi susitarti ir tarpusavio susitarimu nusistatyti juos saistysiančias teises ir pareigas. Toks susitarimas reikalingas ir sudarant sandorį su „netikraja šalimi“, tik šiuo atveju gauname modifikuotą situaciją, kuomet sudaromi du sandoriai, kurių šalys nesutampa – tikrasis arba dengiamasis

sandoris sudaromas tarp tikrųjų šalių, o viena šalių ir „netikroji šalis“ sudaro apsimestinį sandorį, kuriuo imituojama, kad pastarasis subjektas yra tas, kuris siekė įsipareigoti sudarydamas sandorį. Tokiu atveju, pripažinus apsimestinį sandorį negaliojančiu, turėtų būti taikomos pridengiamajam sandoriui taikytinos taisyklės. Nors nagrinėdamas bylas teismas dažnai nurodo, kad sandorio su statytinio sudarymo metu „buvo ketinimas sudaryti sandorį, pridengiantį tikrąją sandorio šalį“¹⁵⁷, tačiau nepaaiškina, kokio sandorio ir kokios taisyklės yra taikomos. Priešingai, CK 1.87 straipsnyje įtvirtintos taisyklės reikalavimai modifikuojami, nurodant, kad turi būti nustatinėjamas ne dengiamojo sandorio turinys, o „sutarties šalies atitiktis tikrajam šio teisinio santykio subjektui“¹⁵⁸. Negalima nesutikti su tokia išvada – šalių valios kryptingumo nustatymas (kuris subjektas siekė įsipareigoti sudarydamas sandorį) apsimestiniuose sandoriuose yra viena iš esminių nagrinėtinų aplinkybių. Su problema susiduriama dėl skirtingos dengiamojo ir dengiančiojo sandorių subjektų sudėties – teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad sprendžiant bylą dėl sandorio, sudaryto ne su tikrąja sandorio šalimi, pripažinimo negaliojančiu, būtina nustatyti sandorio šalių, o ne trečiųjų asmenų, valią ir ketinimus pridengti vieną sandorį kitu¹⁵⁹. Tokiu atveju, vadovaudamasis minėta taisykle, teismas turėtų spresti dėl dengiamojo sandorio šalių valios, o apsimestinio (dengiančiojo) sandorio šalis būtų laikoma trečiuoju asmeniu „tikrojo“ sandorio atžvilgiu. Vis dėlto, atsižvelgiant į situacijos išskirtinumą, manytina, kad dėmesys turėtų būti skiriamas visiems trims ginčo subjektams, nustatinėjant sudaryto dengiamojo sandorio šalių bei antrosios apsimestinio sandorio šalies valią.

Pažymėtina, kad Italijoje, sprendžiant ginčus dėl su netikrąja šalimi sudarytų sandorių, visų sandoryje dalyvavusių asmenų valia turi esminę reikšmę. Italijos kasacinis teismas yra konstatavęs, kad simuliuojamame susitarime būtinas visų trijų subjektų dalyvavimas, t.y. ne tik sandorio šalies ir būsimo jos „statytinio“, bet ir antrosios sandorio šalies¹⁶⁰. Turi išryškėti antrosios sandorio šalies valia sudaryti jai ir kitai sandorio šaliai, o ne statytiniai, teises ir pareigas sukuriantį susitarimą (šalys turi suprasti „statytinio“ dalyvavimą tik kaip įrankį tikslui pasiekti). Jei antroji sandorio šalis nežino apie kitos šalies ir trečiojo asmens („statytinio“) susitarimą (arba prie jo neprisideda), negalima pripažinti buvus simuliaciją – tokiu atveju taikytinos neatskleisto atstovavimo taisyklės.

¹⁵⁷ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. *D.R. v. O.A., G.O.*, Nr. 3K-3-1351/2001, kat. 40.6; 15.2.1.4; 15.2.7; 15.2.8; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 8 d. nutartis c.b. *J.B. v. F.V., S.B., Kauno miesto 5-asis notarių biuras*, Nr. 3K-3-571/2002, kat. 15.2.1.4; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. *R.D. v. O.D.*, Nr. 3K-3-653/2006, kat. 75.8, 21.4.1.4 ir kt.

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 15 d. nutartis c.b. *V.R. v. M.B., A.C.*, Nr. 3K-3-228/2009, kat. 21.4.1.4; 21.6; 114.11.

¹⁵⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 10 d. nutartis c.b. *A.Z. v. UAB „K. ir ko“, S.K. ir M.K.*, Nr. 2A-295/2010, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.1.4; 37.

¹⁶⁰ Corte Cass., Sezione II, 18 maggio 2000, n. 6451, Ricciardi c. Crisconio, *Giust. civ. Mass. 2000, 1050*.

Šiek tiek kitokį situacijų, kuomet sandoris sudaromas su netikraja šalimi, sprendimo variantą galėtų padėti rasti PECL komentare nagrinėjamos subjektyviosios simuliacijos atvejo analizė. Komentaro autoriai subjektyvią simuliaciją aiškina per atstovavimo institutą. Daroma išvada, kad subjektyvioji simuliacija yra susijusi su tikrojo naudos gavėjo nustatymu, t.y. jei pirkimo–pardavimo sandorį pardavėjas sudaro su asmeniu, kuris tik pakeičia pirkėją, pardavėjo reikalavimu toks subjektas gali būti pripažintas atstovu, taikant atstovavimo taisyklę¹⁶¹. Tokiu atveju visi atstovo atlikti veiksmai sukeltų teises pasekmes atstovaujamajam (PECL 3:101 str. 1 d.). Svarbu paminėti, kad DCFR komentaro autoriai, nagrinėdami subjektyvią simuliaciją, papildė PECL komentatorių poziciją ir nurodo, kad atstovavimo teisės normų taikymas yra galimas, tačiau ne visiems atvejams tinkantis situacijos sprendimo būdas¹⁶².

Minėtos taisyklės pritaikymas Lietuvoje leistų paaiškinti „dvisluoksnių“ teisinių santykių pagrįstumą – analizuodami pateiktą teismų praktikos pavyzdį apie pirkimo–pardavimo sandorio pripažinimą apsimestiniu, galėtume išskirti du teisinius santykius: apsimestinę pirkimo–pardavimo sutartį ir dengiamą atstovavimo sandorį, kuriam nustatytas taisyklės taikant spendžiant ginčą, tikroju naudos gavėju pagal pirkimo–pardavimo sandorį galėtų būti pripažintas ieškovės miręs vyras. Šios schemas taikymas Lietuvoje galėtų susidurti nebent su viena praktine problema – įgaliojimas sudaryti sandorius, kuriems būtina notarinė forma, turi būti tvirtinamas notaro (kaip nustatyta CK 2.138 str. 1 d. 1 p.). Vis dėlto, pripažinę kad apsimestiniai sandoriai yra nuginčijami, galėtume taikyti CK 2.133 str. 6 d. taisyklę, numatančią galimybę asmeniui patvirtinti sandorį, kuris buvo sudarytas jo vardu neturint tokios teisės.

Reziumuojant galima teigti, kad teismo sprendimai bylose dėl sandorio sudaryto su statyiniu pripažinimo negaliojančiais yra socialiai teisingi, tačiau keltinas klausimas, kiek tai atitinka galiojantį teisinį reglamentavimą. Abejonių kelia teismo argumentacija ir jos atitikimas galiojančioms teisės normoms. Ypač į akis krenta teismo sprendimo konstatuojamoji dalis, priimant sprendimą „perkelti pirkėjo teises pagal sutartį“. Toks pažeistų teisių gynybos būdas yra įtvirtintas CK 4.79 straipsnio 3 dalyje. Atkreiptinas dėmesys, kad straipsnyje taip pat numatytos ir jo taikymo sąlygos – kuomet pažeidžiama bendraturčio pirmenybės teisė pirkti bendrąja nuosavybe esančią parduodamą turto dalį. Tokia taisyklė nustatyta neatsitiktinai – kaip nurodo K. Laurinavičius, atsižvelgiant į kontinentinėje teisėje išlikusį dar Romos teisėje susiformavusį požiūrį į bendrąją nuosavybės teisę, kaip į laikiną nuosavybės teisės įgyvendinimo priemonę, kuri sudaro daug nepatogumų, pasitaikius pirmai galimybei siekiama bendrosios nuosavybės

¹⁶¹ Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 306.

¹⁶² Draft Common Frame of Reference. Articles and Comments. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-10]. <http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/DCFRpdf1_1262861061.pdf>.

teisę panaikinti, t.y. transformuoti ją į individualią¹⁶³. Šiuo tikslu CK 4.79 straipsnyje numatyta pareiga parduodant turto dalį, esančią bendrąja nuosavybe, pirmiausia sudaryti galimybę ją įsigyti kitam bendraturčiui. Nesilaikius nurodyto reikalavimo gali kilti minėto straipsnio trečiojoje dalyje numatytos pasekmės. Specifiniai teisinio reguliavimo tikslai pateisina pirkėjo teisių ir pareigų perkėlimą kitam subjektui net neginčijant paties sudaryto sandorio. Iš CK 4.79 straipsnio 3 dalies turinio matyti, jog perkeliant pirkėjo teises ir pareigas nereikia nustatyti jokių kitų teisės pažeidimų, pakanka konstatuoti, kad buvo pažeista bendraturčio pirmenybės teisė pirkti bendrosios nuosavybės teise priklausančio turto dalį¹⁶⁴.

Kadangi CK numatytas tik vienas atvejis, kuriam esant galima perkelti pirkėjo teises ir pareigas (CK 4.79 str.), kritiškai vertintinas tokio instrumento taikymas pripažįstant sandorį, pridengiantį tikrąją jo šalį, negaliojančiu, ypač nagrinėjant ginčą, kurio objektas nebuvo bendrosios nuosavybės teise priklausantis turtas. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad apsimestiniai sandoriai pripažįstami niekiniais ir negaliojančiais nuo jų sudarymo momento. Tokiu atveju, nustatčius, kad sandoris buvo sudarytas su statytiniu (pripažinus jį apsimestiniu), sektų nuosekli išvada, kad jis yra niekinis, nesukėlė jokių teisinių pasekmių, o vadovaujantis CK pirmosios knygos komentaro autorių nuomone – „laikytina tokių sandorių apskritai nesant“¹⁶⁵. Tampa neaišku, koku būdu neegzistuojančio teisinio santykio šalies teisės ir pareigos gali būti perkeliamos trečiajam subjektui, patį sandorį (jo numatytų teisių ir pareigų apimtyje) paliekant galioti, juk teisės principai sako – kas negalioja, negali sukelti jokių pasekmių (lot. *Quod nullum est nullum producit effectum*).

Atkreiptinas dėmesys, kad egzistuoja atvejai, kuomet bendraturtis kreipiasi teisminės gynybos, siekdamas ginti savo teises prašydamas pripažinti su statytiniu sudarytą sandorį negaliojančiu. Doktrinoje nurodoma, kad reikalavimo perkelti pirkėjo teises ir pareigas nereikėtų tapatinti su reikalavimu pripažinti sandorį negaliojančiu¹⁶⁶. Takoskyra tarp šių dviejų gynybos būdų atskleidžiama ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui, byloje bendraturtis kreipėsi dėl sandorio pripažinimo apsimestiniu ir negaliojančiu, nurodydamas, kad atsakovas (kitas bendraturtis A.K.), nepaisydamas ieškovo siūsto pareiškimo apie sutikimą įsigyti parduodamą nekilnojamąjį turtą, mainų sutartimi perleido ginčo objektą trečiajam asmeniui¹⁶⁷. Teismas sprendė, kad ieškinio reikalavimu faktiškai siekiama ne apginti pažeistas bendraturčio teises (perkelti pirkėjo teises), o

¹⁶³ Baranauskas E., et al. Daiktinė teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010. P. 182.

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c. b. *UAB „Edgira“ v. UAB „Norta“*, Nr. 3K-3-599/2005, kat. 24.3; 30.9.1.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 177.

¹⁶⁶ Baranauskas E., et al. Daiktinė teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010. P. 183.

¹⁶⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartis c.b. *V.K. v. A.K., G.R.*, Nr. 2A-80/2006, kat. 21.4.1.1, 21.4.1.4.

gražinti turtą pardavusį (kitą) bendraturtį į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo. Dėl to pareikštas ieškinio reikalavimas neapgina ieškovo interesų ir nesukuria jam teisinių pasekmių, tačiau suvaržo kito bendraturčio A.K. (atsakovo) teises, kadangi, mainų (pirkimo–pardavimo) sandorį pripažinus negaliojančiu ir sandorio šalis gražinus į pirminę padėtį, A.K. turės iš naujo spręsti jam priklausančio turto realizavimo klausimą. Remdamasi tuo, kas pasakyta, kolegija priėjo išvadą, kad ieškovas netinkamai pasinaudojo jo teises ginančia įstatymine teise, todėl pareikštas ieškinio reikalavimas nebuvo tenkinamas.

Šis teismų praktikos pavyzdys parodo teismo poziciją nenaudoti bendrųjų teisių gynimo priemonių atvejams, kuriems CK numato specialias taisykles. Manytina, kad analogiškai turėtų būti konstatuojama ir sprendžiant dėl teisių gynybos taikant kitus gynybos būdus – t.y. nagrinėjant ginčą dėl apsimestinio sandorio pripažinimo negaliojančiu neturėtų būti taikomos tik specialiam institutui (bendraturčių teisių gynybai) skirtos pasekmės.

Reikia paminėti, kad pasitaiko atvejų, kuomet ginčo šalys piktnaudžiauja sandorio, sudaryto su netikraja šalimi, instrumentu, nepagrįstai siekdamos sandorių pripažinimo negaliojančiais. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjo bylą, kurioje ieškovas ŽŪB „Gustoniai“ kreipėsi į teismą su ieškiniu prašydamas pripažinti, kad tarp atsakovės A. P. ir atsakovų buvo sudaryti apsimestiniai ir negaliojantys pajų pirkimo–pardavimo sandoriai¹⁶⁸. Ieškovas pajų pirkimo–pardavimo sutartis ginčijo ne todėl, kad pajų pardavėjai sutarčių sudarymo metu siekė sudaryti kitą sandorį, bet dėl to, kad šių sutarčių šalis turi būti UAB „AVG Investment“, o ne A. P. Teismas nustatė, jog pajus pirkto UAB „AVG Investment“, komiso sutarties pagrindu veikdamas per A. P., todėl pajų pardavėjų valia nebuvo pažeista. Duomenų, kad pajų pardavėjai buvo suklaidinti ir manė, kad pajus parduoda kitam asmeniui, byloje nebuvo, todėl teismas pagrįstai sprendė, kad ieškiniu ginčijama komiso sutartis atsakovės A. P. buvo vykdoma, yra teisėta ir galiojanti.

Apibendrinant teismų praktiką sprendžiant ginčus dėl sandorių, sudarytų su netikraja šalimi, galima konstatuoti, kad, nagrinėdami tokio tipo bylas, teismai vertina apsimestinio sandorio subjektų atitiktį tikrosioms juo dengiamo sandorio šalims. Nors apsimestiniai sandoriai praktikoje ir doktrinoje pripažįstami niekiniais, nustačius apsimestinumą sandorio subjektinėje sudėtyje, paprastai taikomas kritiškai vertintinas teisių perkėlimo institutas, tikrajai sandorio šaliai perkeliant visas statytinio įgytas teises ir pareigas. Autorės nuomone, tokio teisių gynimo būdo taikymas turėtų būti apribojamas iki bylų, kuriose sprendžiami bendraturčių ginčai, kitiems subjektams taikant lygiaverčius jų pažeistų teisių gynimo būdus.

¹⁶⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 9 d. nutartis c.b. ŽŪB „Gustoniai“ v. A.P., UAB „AVG Investment“, E.M, S.Š., S.M., Z.V.P., B.Š., P.M., L.B., Z.J., Nr. 2A-234/2010, kat. 21.4.1.4; 27.3.2.4; 45.1; 58.

2.6. Apsimestinių ir tariamųjų sandorių santykis

Tariamųjų ir apsimestinių sandorių negaliojimas yra sandorių negaliojimo pagrindai, įtvirtinti dviejuose skirtinguose CK straipsniuose (CK 1.86 ir 1.87 str.) ir taikomi esant CK nustatytoms, ankstesnėse darbo dalyse aptartoms aplinkybėms. Savo turiniu ir esme šie negaliojimo pagrindai yra skirtingi ir jais abiem negali būti vadovaujama esant tapačioms situacijoms. Nustačius, kad egzistavo tam tikros faktinės aplinkybės ir sudarytą sandorį pripažinus negaliojančiu kaip tariamą ar apsimestinį, jis negali būti pripažintas negaliojančiu remiantis ir antruoju negaliojimo pagrindu, t.y. konstatavus, kad buvo sudarytas tariamasis sandoris, jis tuo pat metu negali būti laikomas ir apsimestiniu, ir atvirkščiai.

Išėitinė pozicija lyginant šiuos negaliojimo pagrindus – sandorio šalių valia. Tariamojo sandorio šalys suderinta valia siekia išlaikyti esamą *status quo*, t.y. sandoriu nesiekama jo sukeltamų teisinių pasekmių. Tam tikrų teisinių santykių imitavimas gali būti nulemtas teisinį turinį turinčių sandorio šalių motyvų ar tikslų, tačiau realios sandoriui būdingos pasekmės nėra pageidaujamos. Apsimestinio sandorio atveju šalys taip pat suderina savo valią nesiekti iš dengiančiojo sandorio išplaukiančių padarinių, tačiau teisinės padėties pasikeitimai yra laukiami, tiesiog jie atitinka kito sandorio (dengiamojo) turinį.

Akivaizdu, kad vienai ir tai pačiai situacijai šių negaliojimo pagrindų taikymo kumuliacija negalima. Tačiau negalima paneigti ir šių negaliojančių sandorių bendrų bruožų: abiem atvejais svarbiausia teismų nustatinėjama aplinkybė – šalių valia ir jos kryptingumas. Tiek tariamojo, tiek apsimestinio sandorio atveju nėra šalių valios ydingumo dėl tarpusavio valios nesuderinamumo – abi šalys nesiekia sandorio sukeltamų teisinių padarinių arba suderintai siekia skirtingų nei būdinga deklaruojamam sandoriui padarinių. Nesant tarpusavio valios suderinimo, nebūtų pagrindo sandorių pripažinti tariamais ar apsimestiniais, keltume suklydimo, apgaulės ar kito vienos sandorio šalies valią paveikusių faktoriaus buvimo klausimą. Tokių sandorių šalių valia ydinga dėl jos nesuderinamumo su teisinio reguliavimo reikalavimais ir bendrųjų teisės principų nuostatom.

Tiek tariamojo, tiek apsimestinio sandorio atveju galima įžvelgti dviejų sandorių buvimą – abiem atvejais viešai išreiškiamas sandoris neatitinka tikrųjų šalių ketinimų, jis „paleidžiamas“ į civilinę apyvartą siekiant sudaryti egzistuojančių tam tikrų teisinių santykių regimybę, turint konkrečių ketinimų, pavyzdžiui, išvengti civilinės atsakomybės, mokesčių sumokėjimo (ar sumokėti jų mažiau, negu reikėtų elgiantis teisingai ir sąžiningai), pareigos pirmenybės teise siūlyti parduoti daiktą bendraturčiui ar pan. Viešai neatskleistas, „slaptasis“ sandoris, skirtingas ir priklauso nuo sandorio negaliojimo pagrindo. Tariamojo sandorio atveju viešai neatskleistą sandorį galime vadinti šalių susitarimu negauti teisių ir neprisiimti pareigų pagal sudarytą ir tretiesiems asmenims išviešintą sandorį. Būtent ši išlyga lemia tariamojo sandorio negaliojimą –

tik dėl akių, neketinant sukurti jokių įsipareigojimų sudarytas susitarimas privalo būti eliminuotas, tokiu būdu siekiant užtikrinti teisėtumą civiliniuose teisiniuose santykiuose. Apsimestinio sandorio viešai neatskleistas susitarimas slepia kitokio turinio sandorį, negu išviešintasis, ir tai gali būti bet koks CK ar kituose teisės aktuose numatytas ir leidžiamas susitarimas (šiuo atveju pridengtas sandoris liks galioti) arba reikalavimų neatitinkantis ar jiems prieštaraujantis susitarimas (kuris bus pripažintas negaliojančiu kartu su apsimestiniu sandoriu).

Analizuotas viešai išreiškiamu sandoriu numatomų pasekmių sukūrimo siekio nebuvimas sieja tariamuosius ir apsimestinius sandorius, apsunkina šių teisės normų taikymą (teismams pasunkėja nustatyti faktinių aplinkybių interpretavimas), o egzistuojant situacijoms, kuomet šie sandoriai tiesiog persidengia ar susipainioja sandorių grandinėje, gali lemti netinkamą ginčo santykių kvalifikavimą ir neadekvačių teisinių pasekmių pritaikymą.

Atkreiptinas dėmesys į kitų šalių teisės patirtį, reglamentuojant tariamus ir apsimestinius sandorius. Italijos civilinės teisės atstovai, nagrinėdami simuliaciją, nurodo, kad visais atvejais sudaromi du nepriklausomi, tačiau tarpusavyje susiję sandoriai – simuliuojamas, kuriuo siekiama tretiesiems asmenims paviešinti tam tikrus tarp šalių tariamai egzistuojančius sutartinius santykius, ir dengiamasis, kuriame padaroma išlyga dėl simuliuojamojo sandorio negaliojimo arba kitų, priešingų nei nurodyta simuliuojamame sandoryje, pasekmių kilimo¹⁶⁹. Kadangi simuliuojamas sandoris stokoja esminio elemento – šalių valios, jis kontrahentų neįpareigoja, sandorio galiojimo klausimą palikdamas priklausomą nuo dengiamojo sandorio turinio¹⁷⁰. Simuliacija įtvirtinta viename Italijos CK straipsnyje, absoliučios simuliacijos taisyklę išdėstant pirmojoje, o santykinės simuliacijos – antrojoje Italijos CK 1414 straipsnio dalyse. Po nurodyto straipsnio Italijos CK seka taisyklės, nustatančios simuliacijos pasekmes tretiesiems asmenims bei atskirai išskirtai jų grupei – kreditoriams.

Filipinų CK absoliuti bei santykinė simuliacija įtvirtinta vadovaujantis panašia schema – absoliučios bei santykinės simuliacijos taisyklės reglamentuotos Filipinų CK 1345 str. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad abiem simuliacijos atvejais simuliuojamo sandorio negaliojimas paremtas tikraisiais šalių ketinimais – simuliuojamas sandoris slepia siekio sukurti teises ir pareigas nebuvimą arba tikroji šalių valia nukreipta sukurti kitokią sandorį sudarančias teises ir pareigas – simuliacijos pasekmės išsprendžiamos remiantis tikruosius šalių ketinimus atspindinčiu dengiamuoju sandoriu¹⁷¹.

¹⁶⁹ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23]. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

¹⁷⁰ Di Marzio F. La nullità del contratto. Padova: Wolters Kluwer Italia, 2008. P. 1023.

¹⁷¹ Philippine Law Dictionary / Moreno F. B. Quezon city: Rex Bookstore, Inc., 1988. P. 885.

Vokietijos CK tariami ir apsimestiniai sandoriai taip pat įtvirtinti viename, Vokietijos CK 117, straipsnyje. Analogiškas reglamentavimo modelis pasirinktas Rusijos, Austrijos, Graikijos teisės sistemose.

„Vieno straipsnio“ simuliacijos modelį siūlo ir nevalstybinės kodifikacijos – PECL 6:103 straipsnis nustato taisyklę („šalis sudarius menamą susitarimą, kuriuo nesiekama atskleisti tikrųjų jų ketinimų, šalis įpareigoja tikrasis susitarimas“) talpinančią tiek absoliučios, tiek santykinės simuliacijos atvejus. Panašus reguliavimas įtvirtinamas ir DCFR 9:201 straipsnio 1 dalyje, tiesiog joje PECL taisyklė papildoma aiškesniu absoliučios ir santykinės simuliacijos atskyrimu bei aplinkybe, jog simuliuojamas sandoris turi būti sąmoningai sudaromas tokiu būdu, kurio sukelti padariniai skiriasi nuo padarinių, kurių iš tikrųjų siekia sandorio šalys.

Atsižvelgiant į tai, kas nurodyta, taip pat įvertinus analizuotą kitų valstybių teisinio reguliavimo patirtį bei nevalstybinių kodifikacijų siūlomus simuliacijos modelius, svarstyтина galimybė tariamojo ir apsimestinio sandorio negaliojimą įtvirtinti vienoje teisės normoje, įtvirtinant nuo Senovės Romos laikų įvairiose teisės sistemose išplėtoto simuliacijos instituto atitikmenį. Tikrųjų šalių ketinimų, kaip pamatinės nuostatos, pritaikymas sprendžiant pasekmių klausimą leistų sujungti tariamąjį sandorį ir apsimestinį sandorį įtvirtinančius CK straipsnius į vieną, nustatant, kad, vertinant sandorį sudariusių subjektų valią, jos kryptingumą bei atsižvelgiant į tikruosius šalių ketinimus, tariamasis sandoris nesukeltų teisinių padarinių, o apsimestinio sandorio atveju būtų paliekamas galioti tikrąją šalių valią atspindintis dengiamasis sandoris.

Taikant siūlomo modelio normą praktikoje sprendžiant ginčus, būtų atliekama nuosekli analizė – pirmiausia teismas vertintų, ar sudarytu sandoriu šalių buvo siekiama jame nustatytų teisių ir pareigų sukūrimo. Paaiškėjus, kad tokio tikslo šalys neturėjo, toliau būtų vertinama, ar jie turėjo tikslą sukurti kitokio sandorio turinį atspindinčias teises ir pareigas. Jei tokio tikslo nebūta, teismas konstatuotų absoliutaus negaliojimo faktą (t.y. sandoris būtų pripažįstamas tariamuju). Jei paaiškėtų, kad šalys visgi siekė teisių ir pareigų atsiradimo, būtų vertinamas tokio susitarimo turinys, galintis reikšti pareigą teismui pritaikyti dengiamo sandorio turinį reglamentuojančias teisės normas (santykinis negaliojimas) ar naikinti dengiamąjį sandorį, jei jis yra neteisėtas, neatitinka teisės aktų nustatytų turinio ar formos reikalavimų.

Kartu šioje normoje galėtų būti tiesiogiai nustatytas darbe jau įstatymų leidėjui rekomenduotas vertinimas dėl tariamųjų ir apsimestinių sandorių priskyrimo niekiniais ar nuginčijamiems.

Autorės nuomone, tariamieji sandoriai laikytini niekiniais, o apsimestiniai – nuginčijamais, tokiu būdu išvengiant egzistuojančio neatitikimo tarp CK 1.78 straipsnio 1, 3 dalių, CK 1.86 ir 1.87 straipsnių nuostatų bei doktrinos atstovų ir teismų atliekamo jų vertinimo.

III DALIS

TARIAMŪJŲ IR APSIMESTINIŲ SANDORIŲ PASEKMĖS

Po tariamųjų ir apsimestinių sandorių institutą ir jų sampratą įtvirtinančio teisinio reguliavimo analizės, derėtų panagrinėti šių sandorių negaliojimo pagrindų pasekmių išsprendimo teisinį reguliavimą, jo praktinio taikymo ypatumus, pabrėžiant sektiną praktiką ir atkreipiant dėmesį į kylančias problemas bei nurodant keistinus aspektus.

3.1. Teisinės pasekmės šalims, kylančios sandorį pripažinus tariamuoju ar apsimestiniu

Sandorio pripažinimas negaliojančiu reiškia, kad dėl tam tikrų aplinkybių buvusių iki sandorio sudarymo ar jį sudarant, teisė neleidžia atsirasti tiems teisiniams padariniams, kurių buvo siekiama sudarant sandorį¹⁷². Kaip teisingai pastebi A. Dambrauskaitė, negaliojantis sandoris, nesukeldamas tų pasekmių, kurios turėjo būti pasiektos vykdant sudarytą sandorį, sukelia kitokio pobūdžio teises pasekmes, sandoris negalioja, todėl viskas turi būti gražinta į padėtį, buvusią iki jo sudarymo, viskas, kas tokio sandorio pagrindu vieno asmens buvo perduota kitam, turi būti gražinta¹⁷³. Šiuo tikslu CK 6.145 straipsnyje įtvirtinta bendra sandorių negaliojimo instituto pasekmė – restitucija. Restitucija apibūdinama kaip civilinių teisių gynimo būdas, kai šaliai gražinama tai, ką ji perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ši nepagrįstai gavusi¹⁷⁴. Restitucijos pagalba sandorio šalys gražinamos į ankstesnę teisinę padėtį, kuri buvo iki sandorio sudarymo.

Restituciją, kaip sandorių negaliojimo pasekmę, numato ir PECL, 4:115 ir 15:104 straipsniuose nurodant, kad pripažinto negaliojančiu sandorio šalis gali reikšti reikalavimą taikyti restituciją (angl. *claim restitution*), kad būtų gražinta viskas, ką ji perdavė kitai šaliai pagal negaliojantį sandorį ar jo dalį, su sąlyga, kad ir ji pati gražins kitai šaliai, ką pati yra gavusi. UNIDROIT principai taip pat numato galimybę negaliojančio sandorio šalims taikyti restituciją. Papildomai nustatomas negaliojančio sandorio retroaktyvus veikimas, t.y. 3.17 straipsnio 1 dalies taisyklė reiškia, kad sandorio negaliojimas turi grįžtamąją galią (toks sandoris laikomas niekada neegzistavusiu¹⁷⁵). Restituciją, kaip bendrą negaliojimo pasekmę įtvirtina ir DCFR

¹⁷² Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia, 2006, Nr. 4 (62). P. 7.

¹⁷³ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės: monografija. Vilnius: Justitia, 2009. P. 126.

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė / V. Mikelėnas. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1. P. 185.

¹⁷⁵ UNIDROIT Principles of International Commercial Contract. Official comments (2004). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-17]. <<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>>.

7:303 straipsnis, tiesa, jame nurodoma, kad atsakymas į klausimus kas, kiek ir koku būdu turi būti grąžinta, nustatoma pagal nepagrįsto praturtėjimo taisyklės¹⁷⁶.

Reikia paminėti, kad restitucija yra pagrindinis, tačiau ne vienintelis sandorio šalių pažeistų teisių gynimo būdas – šalys ar tretieji asmenys, priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos, yra laisvi rinktis kitus CK 1.138 straipsnyje įtvirtintus teisių gynimo būdus (atkuriant iki teisės pažeidimo buvusią padėtį, pakeičiant teisinį santykį, taikant civilinę atsakomybę ar pasirenkant kitą teisių gynimo būdą).

Sandorių negaliojimo pasekmės įtvirtintos ne tik bendrosiose normose (tokiose kaip CK 1.138 str., 6.145 str.), bet ir specialiosiose – šalia atskirų sandorio negaliojimo pagrindų arba nustatant kai kurių sutarčių negaliojimo pasekmes (pavyzdžiui, CK 6.307 straipsnio 3 dalies ar 6.472 straipsnio 3 dalies taisyklės). Atsižvelgiant į skirtingą tariamų ir apsimestinių sandorių šalių teisių ir pareigų apimtį, CK numato skirtingų teisinių pasekmių kilimą šiuos sandorius pripažinus negaliojančiais.

3.1.1. Restitucijos taikymo praktika tariamąjį sandorį pripažinus negaliojančiu

Restitucija, kaip bendra sandorių negaliojimo pasekmė, pripažįstama ir taikoma įvairių teisinių sistemų valstybėse, taip pat numatoma nevalstybinėse kodifikacijose. Negalima nesutikti, kad pripažinus sandorį negaliojančiu, laikantis pozicijos, kad jis daugiau negalės sukelti teisinių pasekmių nei ateityje, nei praeityje, turi būti išsprendžiamos iki pripažinimo negaliojančiu vykdant tokį sandorį kilusios pasekmės.

Su problemomis susiduriame kalbėdami apie tariamuosius sandorius – jau pačioje tokio sandorio sampratoje užkoduota, kad šiuo sandoriu teisinės padėties pasikeitimų nėra siekiama, jis yra fiktyvus ir sudaromas tik dėl akių, t.y. nesiekiant sukurti jam būdingų teisinių pasekmių, taip pat toks sandoris nėra vykdomas. Tačiau CK 1.86 straipsnis, reglamentuojantis tariamųjų sandorių negaliojimą, kartu nustato ir tokių sandorių negaliojimo pasekmes – pagal nagrinėjamo straipsnio 2 dalį, tariamiesiems sandoriams taikytinos CK 1.80 straipsnio 2 dalies nuostatos (įtvirtinančios dvišalės restitucijos taikymą sandorio negaliojimo atveju). Jeigu sandoris nėra vykdomas, tuomet konstatavus jo negaliojimo faktą (gali kilti klausimas, kam apskritai reikalingas toks teismo aktas – jei pritaršime vyraujančiai nuomonei tariamąjį sandorį priskirti niekiniams, pagal galiojantį teisinį reguliavimą toks sandoris automatiškai laikomas negaliojančiu, nepaisant to, ar yra teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu), nebus reikalo spręsti tokio sandorio pasekmių taikymo klausimo, nes nei viena sandorio šalių nebus atlikusi teisiškai reikšmingų veiksmų. CK pirmosios knygos komentaro autoriai, analizuodami

¹⁷⁶ Draft Common Frame of Reference. Articles and Comments. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-10]. <http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/DCFRpdf1_1262861061.pdf>.

tariamuosius sandorius, daro išvadą, kad „paprastai toks sandoris nevykdomas, todėl nėra restitucijos problemos“¹⁷⁷.

Kyla klausimas, koku tikslu tuomet įstatymo leidėjas 1.86 straipsnio 2 dalyje įtvirtino nuorodą į restitucijos taisykles. Manytina, kad toks teisinis reguliavimas sukuria prieštarą – jei tariamuoju pripažįstamas tik toks sandoris, kuris sudaromas nesiekiant jokių teisinių padarinių, o „įvykdytas sandoris nelaikomas tariamuoju“¹⁷⁸, nukreipimas į restitucijos taikymą priešpastato fiktyvaus sandorio faktą prieš kilusias pasekmes (kurių toks sandoris objektyviai negalėtų sukelti). Teismai, sprenddami bylas taip pat susipainioja teisiniame reguliavime bei priima ne visai pagrįstus sprendimus. Galima pateikti pavyzdį iš bylos, kurioje teismai sprendė ginčą dėl buto dovanojimo sutarties pripažinimo tariamam sandoriu bei ginčo buto gražinimo ieškovės ir atsakovo nuosavybėn¹⁷⁹. Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad nėra pagrindo dovanojimo sutarties laikyti sudaryta tik dėl akių, neketinant sukurti teisinių pasekmių, nes tokių pasekmių egzistavimą patvirtina notarinės formos dovanojimo sutartis, šios sutarties greitas įregistravimas Nekilnojamojo turto registre, komunalines paslaugas teikiančių juridinių asmenų pažymos, iš kurių matyti, jog jo savininke yra laikoma atsakovė A. G. ir jai reiškiamos visos pretenzijos dėl įsiskolinimų už komunalines paslaugas. Apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo sprendimą panaikino ir ieškinį patenkino – pripažino negaliojančia buto dovanojimo sutartį ir, pritaikius restituciją, priteisė ginčo butą ieškovei A. G. ir atsakovui D. G. bendrosios jungtinės nuosavybės teise. Teismas nustatė, kad sudarius ginčo sandorį, ieškovė su dukterimi liko gyventi bute, ieškovės bei atsakovo vardu buvo mokami komunaliniai mokesčiai už butui suteiktas paslaugas. Atsakovės A. G. paaiškinimais nustatyta, kad jai ginčo butas nebuvo reikalingas, todėl ketino jį padovanoti vaikaičiai, kai ši sulauks pilnametystės. LAT, nagrinėdamas bylą kasacine tvarka, konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai pripažino ginčo sandorį tariamam, nustatęs, kad tikroji ginčo dovanojimo sutarties šalių valia buvo nukreipta į tai, kad formaliai perregistravus butą atsakovės A. G. vardu būtų apsaugotas šeimos turtas nuo galimų išieškojimų, kilusių iš rizikingo atsakovo D. G. verslo. Taip pat teismas nurodė, kad tariamasis sandoris yra niekinis ir sukelia teises pasekmes, nurodytas CK 1.80 straipsnio 2 dalyje, t. y. restituciją. Vadovaudamasis nurodytomis aplinkybėmis, LAT apeliacinės instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą.

¹⁷⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 194.

¹⁷⁸ Ten pat, P. 194.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 25 d. nutartis c.b. A.G. v. G.G., A.G., Nr. 3K-3-337/2008, kat. 21.4.1.3; 114.8.2.

Teisės doktrinoje pripažįstama, kad tariamuoju sandoriu nesiekama sukurti jokių teisių ar pareigų, todėl „teismas tik konstatuoja sandorio negaliojimą“¹⁸⁰. Cituotame teismų praktikos pavyzdyje akivaizdžiai matosi, kad teismas neapsiribojo vien sandorio negaliojimo fakto konstatavimu, tačiau kartu ėmėsi spręsti ir tokio sandorio pasekmes. Jei laikysimės pozicijos, kad tariamas sandoris šalių nėra vykdomas, kyla klausimas, ar tinkamai reglamentuojamas tokių sandorių pasekmių sprendimo klausimas. Juk pripažindamas tariamą sandorį negaliojančiu, teismas galėtų tiesiog panaikinti fiktyvų susitarimą, kuris buvo sudarytas tik dėl akių, o nesant sukurtų teisių pasekmių toks konstatavimas turėtų būti pakankamas.

Vis dėlto manytina, kad teisinė realybė pati priešinasi tokiai iš teorinių samprotavimų padarytai išvadai. Nors sudaromas fiktyvus sandoris, šalys dažnai imasi veiksmų, kuriančių sandorio tikrumo bei realaus vykdymo iliuziją. Neretai pasitaikanti aplinkybė – sandorio teisinė registracija. Įregistruojant sandorį yra sukuriama jo tikrumo ir teisėtumo vaizdas prieš trečiuosius asmenis, taip pat valstybės įstaigas ir institucijas. Šis aspektas tampa itin aktualiu, kai kalbame apie „teises išviešinančią“ arba deklaratyvią registraciją, kurios pagrindu laikoma, kad nuo sandorio įregistravimo šalys gali panaudoti sandorio faktą prieš trečiuosius asmenis (CK 1.75 str.). Nors deklaratyvi registracija neturi įtakos sandorio galiojimui – tarp šalių sandoris galioja nuo jo sudarymo momento, o vien registracijos faktas nereiškia paties sandorio vykdymo, tokios registracijos pagalba šalys pasiekia tariamu sandoriu siekiamus tikslus – tretieji asmenys gali pagrįstai manyti, kad išviešintas sandoris bus pradėtas vykdyti.

Kadangi teismas sandorio tariamumo faktą nustatinėja pagal tikrąją šalių valią (kuri gali indikuoti siekį vengti sandorio pasekmių kilimo) bei aplinkybę, ar atliekami sandorio turinį išreiškiantys veiksmai (o teisinė registracija nelaikoma sandorio vykdymu), praktikoje susiklosto situacijos, kuomet iš pirmo žvilgsnio realiai vykdytas (ar net visiškai įvykdytas) sandoris pripažįstamas tariamuoju. G. F. Šeršenevičius yra nurodęs, kad negaliojančių sandorių sudarymas, kuris kaip ir kiekvienas teisei priešingas veiksmas, sukelia tam tikras neigiamas pasekmes, priskiriamas teisės pažeidimų kategorijai¹⁸¹. Todėl sprendami ginčus bei siekdami įvykdyti teisingumą, teismai yra įpareigojami ne tik pripažinti tariamąjį sandorį negaliojančiu, bet kartu ir naikinti jo pagrindą (ar tiesiog vadovaujantis jo „sudarymo“ faktą) atliktus neteisėtus veiksmus. Kaip teisinį pagrindą tokių veiksmų padarinių pašalinimui, teismai dažnai renkasi CK 1.86 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuorodą į restituciją. Vis dėlto, teisinės registracijos panaikinimo ar panašių teismo veiksmų neturėtume vertinti kaip tikrosios restitucijos taikymo, kurios esmė – sandorio šalių grąžinimas į iki sandorio sudarymo buvusią *status quo*, ir kuri

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 194.

¹⁸¹ Cituota pagal: Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29). P. 82.

atliekama, kai vykdant sandorį jo šalims kyla turtinės pasekmės. Literatūroje nurodoma, kad restitucija – tai „atsakas (į sandorio negaliojimą – *aut. pastaba*), susidedantis iš pareigos vienam asmeniui gražinti viską, ką jis yra gavęs“¹⁸². Kadangi tariamas sandoris savo esme negali sukurti teisių ir pareigų atsiradimo, jo pagrindu joks turtas neperduodamas, sugrįžtant prie pateikto teismų praktikos pavyzdžio dėl dovanojimo sandorio pripažinimo negaliojančiu, turėtų būti laikoma, kad atsakovė nuosavybės teisės į butą nebuvo įgijusi, todėl neturi teisinio pagrindo laikyti butą savu, taip pat ir pareigos gražinti daiktą.

Manytina, kad tariamojo sandorio atveju teismas galėtų taikyti restitucijos normas tik *mutatis mutandis*, tokioje apimtyje, kiek būtina panaikinti kilusias teises sandorio šalių atliktų nesažiningų veiksmų, tačiau ne paties sandorio, pasekmes. Tikrieji restitucijos santykiai tarp sandorio šalių negali kilti, nes restitucijos taisyklių taikymas tokių ginčų atveju nukreipiamas tik į trečiųjų asmenų ar valstybės institucijų teises galimai pažeisiančio juridinio fakto (teisinės registracijos) panaikinimą, o ne į sandorio šalių gražinimą į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį (nes faktinė šalių padėtis po sandorio sudarymo liko nepakitusi).

Esant nurodytoms aplinkybėms, teismo sprendimas taikyti restituciją, priteisiant ginčo butą ieškovei A. G. ir atsakovui D. G. bendrosios jungtinės nuosavybės teise, vertintinas kaip neatitinkantis susiklosčiusios situacijos esmės. Siūlytina tokiais atvejais teismui pašalinti visas sandorio šalių nesažiningų veiksmų pasekmes ir atkurti šalių *teisinę status quo*. Kadangi jokių faktinių teisinės padėties pasikeitimų neįvyksta, turėtume kalbėti tik apie formalių teisių veiksmų atlikimą (tokių kaip registracijos panaikinimas ir pan.). Pavedimas šalims atlikti konkrečius veiksmus galėtų būti nurodomas teismo sprendime pripažįstant sandorį negaliojančiu.

Atsižvelgiant į tai, kas nurodyta, įstatymų leidėjui siūlytina CK 1.86 straipsnio 2 dalyje nurodyti, kad „tokiems sandoriams *mutatis mutandis* taikomos šio kodekso CK 1.80 straipsnio 2 dalies nuostatos“. Tokiu atveju, sprendamas tariamojo sandorio pasekmių klausimą, teismas turėtų platesnę diskrecijos teisę rinktis ir taikyti negaliojančio sandorio, kaip teisės pažeidimo, sukeltų teisinės padėties pasikeitimų panaikinimo priemones. Būtų panaikinta pareiga teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje nurodyti vienintelę CK įtvirtintą negaliojančio tariamojo sandorio pasekmę – restituciją, ypač kai pripažinto negaliojančiu sandorio šalys ar kiti subjektai turėtų būti įpareigojami atlikti kitus, restitucijos sampratos ribas peržengiančius, veiksmus.

Kaip atsvarą minėtam sprendimui reikia paminėti Lietuvos apeliacinio teismo sprendimą byloje dėl dovanojimo sandorio pripažinimo negaliojančiu¹⁸³. Ginčas byloje kilo dėl gyvenamojo namo ir įmokų už žemės sklypą dovanojimo sutarties, kuri, ieškovės teigimu, siekiant išvengti galimo išieškojimo ar konfiskacijos iš šio turto, atsakovo iniciatyva ir ieškovei sutinkant, buvo

¹⁸² Davenport P., Harris C. Unjust enrichment. Leichhardt: Federation Press, 1997. P. 7.

¹⁸³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugpjūčio 7 d. nutartis c.b. V.D. v. B.D., A.D., Nr. 2A-338/2009, kat. 21.4.1.3.

sudaryta atsakovo motinos A. D. naudai. Šis sandoris buvo tariamas (fiktyvus), nes su atsakove A. D. buvo susitarta, jog dovanojimo sutartis neturės jokių realių padarinių, sutartis nebuvo vykdoma. Pirmosios instancijos teismas ieškinį patenkino, sprendė, kad yra pagrindas pripažinti, jog dovanojimo sandoris yra tariamas, ir pripažino jį negaliojančiu CK 1.86 straipsnio 1 dalies pagrindu. Teismas nustatė, kad tiek prieš sandorio sudarymą, tiek ir po jo sudarymo ginčo gyvenamuoju namu naudojosi ir jį valdė tik ieškovė ir atsakovas, o atsakovė A. D. šiame name niekada negyveno. Byloje nebuvo pateikta duomenų, kad po dovanojimo sutarties sudarymo atsakovė A. D. būtų turėjusi išlaidų, susijusių su ginčo turto priežiūra ar pagerinimu, taip pat, kad būtų realiai pradėjusi jai padovanotu turtu naudotis ar jį valdyti. Teismas nurodė, kad dovanojimo sandoris nebuvo vykdomas, todėl nėra pagrindo taikyti restituciją. Sandorį pripažinęs negaliojančiu, teismas konstatavo, kad ginčo turtas priklauso ieškovei V. D. ir B. D. bendrosios jungtinės nuosavybės teise. Apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą.

Toks teismo sprendimas visiškai atitinka tariamojo sandorio esmę – pripažinus tarp ginčo šalių sudaryto sandorio fiktyvumą, jis pagrįstai panaikintas, gražinant šalis į padėtį „tarsi sandorio iš viso nebūtų buvę“, t.y. teismo sprendime pripažįstant ginčo turto nuosavybės teisę subjektams, kuriems šis turtas priklausė dar iki sandorio sudarymo. Ši teismo sprendimo rezoliucinė dalis ne tik išsprendžia tariamojo sandorio pasekmes, bet kartu yra pagrindas viešajam registruui pakeisti įrašą dėl daiktinių teisių į registruotiną turtą¹⁸⁴.

Pažymėtina, kad tam tikra prasme ginčo šalys prisideda prie ne visai tikslios teismo praktikos formavimo. Pavyzdžiui, ieškinyje dėl dovanojimo sandorio pripažinimo tariamu, kartu prašoma taikyti „CK 1.80 straipsnio 2 dalyje nurodytus padarinius – restituciją (CK 1.86 straipsnis)“¹⁸⁵, nors pagal faktines aplinkybes dovanojimo sandoris sudarytas tarp sutuoktinių, pateikiami argumentai, kad šiuo sandoriu siekta ne sukurti teisinius padarinius, o išvengti restitucijos ieškinio patenkinimo atveju (ieškinys buvo reiškiamas dėl dviejų sandorių pripažinimo negaliojančiais – dėl sodybos dovanojimo sandorio atsakovui pripažinimo negaliojančiu kaip sudaryto dėl apgaulės bei apdovanotojo pagal pirmąjį sandorį sodybos dovanojimo savo sutuoktinei sandorio pripažinimo tariamu). Kadangi teismas nepripažino pirmojo dovanojimo sandorio negaliojančiu, nebuvo spręsta dėl dovanojimo sandorio pripažinimo tariamu. Tačiau įdomi būtų buvusi teismo pozicija dėl tokio sandorio pasekmių taikymo, svarstyтина ar būtų tenkinamas ieškovų reikalavimas ir taikomos restitucijos normos.

¹⁸⁴ Įrašai nekilnojamojo turto registre keičiami pagal Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymo (Valstybės žinios. 1996, Nr. 100-2261) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimo Nr. 1129 „Dėl nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo“ (Valstybės žinios. 2002, Nr. 72-3077) nustatytus reikalavimus.

¹⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis c.b. S.J., E.J. v. T.J., L.J., Nr. 3K-3-438/2010, kat. 21.4.1.3; 21.4.2.6; 21.4.2.7; 41; 49.

Klasikiniu tariamojo sandorio pasekmių išsprendimo pavyzdžiu galėtų būti nurodoma byla sprendžiant ginčą dėl darbo sutarties pripažinimo negaliojančia¹⁸⁶. Ieškovas bankrutuojanti įmonė kreipėsi į teismą dėl darbo sutarties su atsakove pripažinimo negaliojančia, argumentuojant, kad atsakovė jokio darbo pagal ginčijamą darbo sutartį neatliko, darbo užmokesčio negavo. Pirmosios instancijos teismas ieškinį patenkino, tarp šalių sudarytą darbo sutartį pripažino negaliojančia nuo sudarymo momento. Apeliacinės instancijos teismas sprendimą paliko nepakeistą, sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, jog ginčijamas sandoris yra tariamas, sudarytas tik dėl akių (neketinant sukurti teisinių pasekmių) ir dėl to niekinis (CK 1.78 str. 1 d., 1.86 str. 1 d.). LAT konstatavo, kad teismai pagrįstai nurodė, jog byloje nepateikta įrodymų, jog atsakovė dirbo ar ketino dirbti sutartimi sulygtą teisinį darbą bankrutuojančioje įmonėje, kad turėjo darbo vietą, kad jai buvo nustatytos darbo funkcijos, ir kad ji gavo bent kartą atlyginimą už darbą. Konstatuota, kad teismai padarė pagrįstą išvadą, jog ta aplinkybė, kad VSDFV buvo pranešta apie ieškovę kaip socialiniu draudimu draudžiamą darbuotoją, nepaneigia darbo sutarties kaip sandorio sudarymo dėl akių. Kadangi ginčijamas sandoris (darbo sutartis) yra tariamas, sudarytas tik dėl akių (neketinant sukurti teisinių pasekmių), dėl to teismų pagrįstai buvo pripažintas niekiniu CK 1.78 straipsnio 1 dalies ir 1.86 straipsnio 1 dalies pagrindu.

Pasisakydamas dėl tariamojo sandorio pasekmių, LAT nurodė, kad įstatymas (2000 m. CK 1.80 str. 2 d.) įtvirtina bendrą taisyklę – kai sandoris negalioja, šalys privalo grąžinti viena kitai visa, ką yra gavusios pagal sandorį (taikoma restitucija). Sandoris, sudaromas neketinant sukurti teisinių padarinių, negalioja; toks sandoris vadinamas fiktyviu. Jis turi paslėptą (neviešą) šalių suderintą išlygą dėl sandorio padarinių – sandorio padariniai iš tikrųjų yra kitokie, nei jame nurodyti. Toks sandoris paprastai nevykdomas. Šios bylos atveju ginčo sutartis ir nebuvo vykdoma, todėl nėra poreikio spręsti restitucijos taikymo klausimą. Tokiu atveju teismas tik konstatuoja sandorio negaliojimą. Žinoma, faktinės aplinkybės buvo „palankios“ nurodyto sprendimo priėmimui – sandoris ar jo objektas nebuvo registruotinas, todėl per viešą registrą jo sudarymo faktas netapo žinomas tretiesiems asmenims. Tiesa, apie ieškovę kaip socialiniu draudimu draudžiamą darbuotoją, buvo pranešta VSDFV. Šiuo klausimu teigiamai vertintina teismo išvada, kad „sandoris, kuriuo siekiama neteisėtų tikslų, gali užtraukti jį sudariusiems asmenims teisinę atsakomybę, nes šalys negali panaudoti fiktyvaus sandorio prieš sąžiningus trečiuosius asmenis, kurie, patikėję esant sudarytą sutartį, pagal ją įgijo teises ir (ar) pareigas (pvz.: VSDFV pareiga apmokėti už nedarbingumo dienas ir kt.)“.

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 spalio 6 d. nutartis c.b. BUAB „Lauda“ v. Z.G., A.P., Nr. 3K-3-914/2003, kat. 2.1.; 14.1.; 15.2.1.3.

Kaip ir buvo minėta aukščiau darbe analizuojant situaciją dėl buto dovanojimo sandorio pripažinimo tariamu, nesąžiningi sandorio šalių veiksmai, atlikti sudarant tariamąjį sandorį, teismo turi būti naikinami arba pripažįstama teisė jų atžvilgiu taikyti kitas teisinės prievartos priemones, kurios leistų atkurti pažeistą teisių pusiausvyrą (kuri ypač aktuali kalbant apie trečiųjų asmenų pažeistas teises ar teisėtus interesus).

Kalbant apie tariamuosius sandorius ar jiems giminingus institutus užsienio šalių teisėje, daugelyje valstybių tiesiogiai nurodoma, kad tokie sandoriai yra negaliojantys, t.y. teisių ir pareigų jų šalims nesukuria. Tokia taisyklė įtvirtinta Vokietijos CK 117 straipsnio 1 dalyje – jei šalių suderinta valia išreiškiama tik dėl akių, toks sandoris laikomas niekiniu. Atkreiptinas dėmesys, kad šio niekinio sandorio turinys šiek tiek kitos, nei įprasta laikyti Lietuvos niekinius sandorius – toks sandoris nuo pat sudarymo momento nesukuria teisių ir pareigų jo šalims, šio sandorio negaliojimo fakto neturi konstatuoti teismas, o jo negaliojimo faktas gali būti panaudotas kiekvieno asmens.

Rusijos CK 170 straipsnio 1 dalyje nu rodoma, kad tariamas sandoris yra niekinis. Tai, kad tariamas sandoris pripažįstamas niekiniu, reiškia, jog šalims jis nesukuria jokių teisių ir pareigų, išskyrus susijusias su tokio sandorio negaliojimo pasekmių taikymu¹⁸⁷. Rusijos CK 170 straipsnyje tariamojo sandorio negaliojimo pasekmės nėra nurodytos – taikomos bendrąsias sandorių negaliojimo pasekmes numatančios normos (Rusijos CK 167 str.).

„Griežtas“ reglamentavimo modelis, įstatyme įtvirtinant absoliutų tariamų sandorių negaliojimą, taip pat pasirinktas Austrijoje (Austrijos CK 916 straipsnio 1 dalyje nurodyta – sandoris, sudarytas nesiekiant teisinių pasekmių, yra niekinis ir negalioja), Filipinuose (Filipinų CK 1346 straipsnis numato, kad absoliučios simuliacijos atveju fiktyvus sandoris yra niekinis). Graikijos CK 138 straipsnio normos taip pat įtvirtina, kad esant simuliacijai siaurąją prasme (t.y. kai abi sandorio šalys suderintai nesiekia sukurti teisinių pasekmių arba siekia sukurti kitokias, negu deklaruoja sandoriu), nėra poreikio saugoti tokių subjektų teises, todėl simuliuojamas sandoris pripažįstamas niekiniu¹⁸⁸.

Simuliuojamas sandoris Italijoje, kaip jau minėta, pats savaime nėra neteisėtas¹⁸⁹. Viešai išreikštas sandoris nėra niekinis ar negaliojantis, jis tiesiog neįpareigoja šalių – Italijos CK nustato, kad simuliuojamas sandoris šalims neturi teisinės galios (it. *l'inefficacia originaria del negozio simulato*)¹⁹⁰. Tokios taisyklės įtvirtinimas leidžia lanksčiai spęsti simuliuojamo sandorio pasekmių šalims ir tretiesiems asmenims klausimą. Šalims sukeldamas iš esmės tapachias

¹⁸⁷ Osakwe Ch. Russian Civil Code. Parts 1–3: Text and Analysis. Moscow: Wolters Kluwer Russia, 2008. P. 73.

¹⁸⁸ Stathopoulos M. Contract law in Greece. Kluwer Law International, 2009. P. 87.

¹⁸⁹ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005. P. 286.

¹⁹⁰ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23]. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

praktines pasekmes, kaip ir pripažinti negaliojančiais sandoriai Lietuvoje (toks sandoris šalims jokių teisių ir pareigų nesukuria), tokio pobūdžio teisinis reguliavimas įgalina teismus pasirinkti tinkamiausią simuliuojamo sandorio pasekmių išsprendimo būdą – kuomet pažeidžiamos kreditorių ar kitų trečiųjų asmenų teisės, teismas įgauna plačią diskrecijos teisę taikyti Italijos CK 1415-1416 straipsniuose įtvirtintus gynybės būdus.

Pastebėtinas tokio instituto panašumas į PECL principų 15:101 straipsnyje įtvirtintą taisyklę, numatančią, kad principams, kuriuos Europos sąjungos valstybės narės pripažįsta esminiais (fundamentaliais) prieštaraujantis sandoris neturi teisinės galios (angl. *is of no effect*)¹⁹¹. Toks teisinės galios neturėjimo nustatymas padeda išspręsti įvairių Europos šalių teisinėse sistemose įtvirtintų skirtingų niekinių, nugincijamų ar tiesiog negaliojančių sandorių kolizijas – sandoris tiesiog laikomas nesukuriančiu teisinės galios, jis negali būti priverstinai vykdomas¹⁹².

Absoliučios simuliacijos atveju teisinių padarinių nekyla, nes šalių valia nėra nukreipta į teisinės padėties pakeitimą, tokio sandorio pasekmės sprendžiamos pagal taisyklę *plus valet quod agitur quam quod simulate concipitur* (lot. tas kas padaryta turi daugiau galios nei tas, kas apsimestinai sumanyta)¹⁹³. Kadangi tariamai sudaryto sandorio šalys nevykdo, joms nekyla jokių pareigų iš tokio sandorio (it. *il contratto simulato non produce effetto tra le parti*, Italijos CK 1414 str. 1 d.).

Paminėtina, kad teisinės galios tarp šalių neturėjimas nėra vienintelė simuliuojamo sandorio pasekmė. Jei tokiu sandoriu siekiama neteisėto tikslo (it. *intento illecito*), tuomet simuliuojamas sandoris šalims nesukelia teisinių pasekmių, o dengiamajam sandoriui taikomos Italijos CK 1418 straipsnio 2 dalies ir 1345 straipsnio nuostatos (pagal Italijos CK 1418 straipsnio 2 dalį negalioja sandoris, kuris neturi ar neatitinka bent vieno Italijos CK 1345 straipsnyje įtvirtinto sandorio elemento, vienas iš kurių – teisėtas sandorio tikslas).

Jei simuliacija yra nesąžiningų ketinimų padarinys ir suponuoja *frau legis*, simuliuojamas sandoris šalims nesukelia teisinių pasekmių, o dengiamasis sandoris negalioja pagal Italijos CK 1418 straipsnio 2 dalį ir 1345 straipsnį, kadangi turint neteisėtų motyvų ar siekiant išvengti imperatyvių teisės normų taikymo sudaryti sandoriai pagal Italijos CK 1418 straipsnio 2 dalį gali būti pripažinti negaliojančiais.

PECL 6:103 straipsnyje ir DCFR 9:201 straipsnio 1 dalyje taip pat nurodyta, kad simuliacijos atveju pasekmes sandorio šalims sukuria tikrąją valią atspindintis dengiamasis susitarimas. Kadangi absoliučios simuliacijos atveju numatoma išlyga nesukurti išviešintu

¹⁹¹ PECL 15:101 straipsnis originalo kalba: „A contract is of no effect to the extent that it is contrary to principles recognised as fundamental in the laws of the Member States of the European Union“.

¹⁹² Principles of European Contract Law. Part 3 / Lando. O., Clive E. et al. The Hague: Kluwer Law International, 2003. P. 212.

¹⁹³ Fadda C. I Contratti Speciali – Lezioni Di Diritto Romano. Charlestone: BiblioBazaar, LLC, 2009. P. 271.

sandoriu numatomų teisių ir pareigų, toks sandoris šalių neįpareigoja. Teisinė padėtis tarp šalių lieka nepakitusi¹⁹⁴. Dėl šios priežasties šalis negali panaudoti išviešinto sandorio fakto prieš kitą šalį savo teisių gynybai¹⁹⁵.

Apibendrinant teismų praktiką bylose dėl tariamaisiais pripažintų sandorių pasekmių taikymo, galima tik pasidžiaugti, kad teisingai išspręstų ginčų bei tinkamai pritaikant teisės normas priimtų teismų sprendimų Lietuvoje yra ne vienas. Vis dėlto, siekdamas užtikrinti teismų praktikos vienodumą ir tęstinumą, spręsdamas bylas, kurių *ratio decidendi* sutampa, LAT turėtų priimti procesiškai tapačius sprendimus. Kritiškai vertintini teismo sprendimai taikyti restituciją bylose, kur ginčo objektu buvęs turtas tariamojo sandorio pagrindu nėra perleidžiamas kitai sandorio šaliai. Teisinio reguliavimo patikslinimas, panaikinant tiesioginę nuorodą į klasikinės restitucijos taikymą, galėtų padėti išvengti netinkamo restitucijos taisyklių taikymo, sprendžiant ginčus dėl tariamųjų sandorių pripažinimo negaliojančiais.

Pozityviai vertintina Italijos teisės nuostata absoliučios simuliacijos atvejais laikyti, kad simuliuojamas sandoris šalims nesukelia teisinių pasekmių. Tokia taisyklė įgalina teismus naudoti visus Italijos CK įtvirtintus pažeistų teisių gynimo būdus, sprendžiant simuliuojamo sandorio sudarymu sukeltus teisinės padėties pakeitimus.

3.1.2. Dengiamojo sandorio galiojimas dengiantį sandorį pripažinus apsimestiniu

Apsimestinių sandorių negaliojimo padariniai nustatyti CK 1.87 straipsnyje. Šio sandorių negaliojimo pagrindo teisinis reguliavimas paremtas būtent tokio sandorio sukeliama padarinių išsprendimo taisyklių įtvirtinimu. Nei dabar galiojančiame, nei 1964 m. CK nebuvo pateiktas apsimestinio sandorio apibrėžimas, tačiau nurodoma, kad „jeigu sandoris sudarytas kitam sandoriui pridengti, taikomos sandoriui, kurį šalis iš tikrųjų turėjo galvoje, taikytinos taisyklės“. Toks įstatymų leidėjo pasirinkimas vertintinas kaip pažangus – tiek Italijos, tiek Vokietijos, tiek Austrijos civiliniuose kodeksuose ar PECL kodifikacijoje nustatant apsimestinių sandorių esmę atspindinčius institutus taip pat pasirinktas pasekmių įtvirtinimo modelis, apibrėžiant tokių sandorių pasekmes jų šalims ir tretiesiems asmenims (tiesa, trečiųjų asmenų teisių apsaugos teisinis reguliavimas įvairiose valstybėse skiriasi). Dėl specifinės savo konstrukcijos – dviejų sandorio sluoksnių egzistavimo – svarbu numatyti, kaip bus elgiamasi vienam ar abiem jų neatitinkant įstatymų ar bendrųjų teisės principų reikalavimų.

CK 1.87 straipsnio komentatoriai nurodo, kad apsimestinis sandoris yra niekinis. Tikrojo sandorio, kurį slepia apsimestinis, galiojimas priklauso nuo jo pobūdžio ir sudarymo

¹⁹⁴ Busch D. et. al. The principles of European contract law and Dutch law. A commentary. Kluwer Law International, 2002. P. 266.

¹⁹⁵ Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 306.

aplinkybių¹⁹⁶. Tokia pozicija vyrauja ir Lietuvos teismų praktikoje. Apsimestinio sandorio, kaip niekinio, problematika jau aptarta darbo 2.3 dalyje. Kalbant apie dengiamojo sandorio galiojimą, paminėtina, kad teismų praktikoje nurodoma, jog CK įtvirtintos „specialios apsimestinio sandorio negaliojimo pasekmės“¹⁹⁷. Teisinio santykio pakeitimas yra vienas iš civilinių teisių gynimo būdų, įtvirtintų CK 1.138 straipsnio 5 punkte. Taisyklių, liečiančių tą sandorį, kuri šalys iš tikrųjų turėjo galvoje, taikymas šalių santykiams laikytinas specialiąja sandorio negaliojimo pasekme, lyginant su restitucija. Dengiamojo sandorio taisyklių taikymas gali suponuoti įvairias situacijas – dovanojimo sandorio kvalifikavimą kaip ginčo šalims bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausiusio nekilnojamojo turto pasidalijimo sutarties¹⁹⁸, pirkimo–pardavimo sandorio pripažinimą įkeitimo sutartimi¹⁹⁹, mainų sandorio sudarymą siekiant pridengti kitą, nekilnojamojo turto pirkimo–pardavimo sandorį²⁰⁰, pirkimo–pardavimo ir dovanojimo sandorių pripažinimą dengusiais paskolinius teisinius santykius²⁰¹, paskolos sutarties pripažinimą negaliojančia, konstatuojant buvus išipareigojimą sumokėti už įgytą teisę į ginčo kambario privatizavimą²⁰², pirkimo–pardavimo sutartį pripažįstant sandoriu, pridengusiu paskolos gražinimą²⁰³ ir kt.

Spręsdamas paminėtas bei kitas situacijas dėl apsimestinių sandorių negaliojimo pasekmių, teismas visų pirma pripažįsta apsimestinį sandorį negaliojančiu (pagal teismų praktiką – niekinį), kartu išspręsdamas faktines dengiamojo sandorio pasekmes (atsižvelgiant į faktines aplinkybes, tai gali būti tiek teisių pripažinimas, tiek tam tikros pagal sandorį mokėtinos pinigų sumos priteisimas, įpareigojimas pakeisti registro duomenis, iškeldinimas ar bet kokios kitos CK ir kituose įstatymuose numatytos pasekmės). Pasigendama platesnio teismų išaiškinimo dėl dengiamajam sandoriui taikytinų normų, jų apimties, t.y. kokia dalimi šios normos bus taikomos, taip pat aiškiau šio dengiamojo sandorio atribojimo nuo apsimestiniu pripažinto sandorio. Teismų sprendimuose paprastai akcentuojamas ir išsamiai aprašomas apsimestinio sandorio negaliojimas, aiškiai nuo jo neatribojant paliekamų galioti teisinių santykių. Svarbu atkreipti

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 194.

¹⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 gruodžio 2 d. nutartis c.b. *K.G. v. L.P., V.P., N.K.*, Nr. 3K-3-1443/2002, kat. 15.2.1.4

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 gegužės 15 d. . nutartis c.b. *E.G. v. R.G.*, Nr. 3K-3-243/2008, kat. 75.8.

¹⁹⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 26 d. nutartis c.b. *A.Č. v. J.G.*, Nr. 2A-169/2010, kat. 21.4.1.4; 30.12.1.

²⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c.b. *E. M., J. S., S. S. v. G. S., A. N.*, Nr. 3K-7-288/2009, kat. 21.4.1.4; 30.9.1; 42.8. Teismų praktika 32.

²⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 birželio 3 d. nutartis c.b. *D.P. v. A.P., L.P., R.B., O.M.*, Nr. 3K-3-310/2008, kat. 21.4.1.4; 24.2; 121.18.

²⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 birželio 27 d. nutartis c.b. *L.S. v. A.D., AB „Vilma“, daugiabučio gyvenamojo namo savininkų bendrija Nr. 796*, Nr. 3K-3-355/2005, kat. 123.2; 105; 21.4.1.4; 114.11.

²⁰³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *A.S. v. V. ir D. V.*, Nr. 2A-740/2010, kat. 21.4.1.4.; 41.

dėmesį, kad teismą įpareigoja ne tik reikalavimai patikrinti dengiamojo sandorio turinį bei tinkamai nustatyti jo šalių teisių ir pareigų apimtį, bet ir trečiųjų asmenų sandorio atžvilgiu teisių apsaugos užtikrinimas, nustatytas CK 1.87 straipsnio 2 ir 3 dalies nuostatose. Todėl, priklausomai nuo to, ar apsimestiniu sandoriu buvo pažeistos trečiųjų asmenų teisės, taip pat nuo šių subjektų pozicijos, teismo sprendimas gali ir turi skirtis.

Vis dėlto nereikia apsiriboti vien specialiomis taisyklėmis. Galimi atvejai, kuomet pripažinus sandorį apsimestiniu, bus taikoma bendroji sandorių negaliojimo pasekmė – restitucija. Tokia situacija susiklostys, jei šalių turėto galvoje (pridengiamojo) sandorio turinys neatitiks įstatymo tokiam sandoriui nustatytų reikalavimų, o apsimestinio sandorio pagrindu šalys jau bus atlikę tam tikrus veiksmus.

Būtina panagrinėti apsimestinio sandorio pasekmių taikymą pripažinus sandorį buvusį sudarytą su statytiniu. A. Vileita nurodo, kad apsimestiniu laikomas sandoris, sudaromas ne su tikrąja sandorio šalimi, o su statytiniu, ir teisių bei pareigų pagal tokį sandorį įgyja kitas asmuo (tikroji sandorio šalis)²⁰⁴. LAT nusistovėjusi įdomi šių sandorių pasekmių išsprendimo praktika – teismas paprastai tiesiog „mechanškai“ perkelia pirkėjo teises kitam asmeniui (tikrajai sandorio šaliai)²⁰⁵. Kaip jau buvo minėta, teisių perkėlimo institutas įtvirtintas CK ketvirtoje knygoje ir yra taikomas bendraturčiams, kaip jų pažeistų teisių gynbos būdas, jei dalis bendrojoje nuosavybėje parduodama pažeidžiant pirmenybės teisę ją pirkti. Todėl su tokiu teismo sprendimo rezoliucinės dalies išdėstymu galima sutikti, kuomet apsimestiniai sandoriai sudaromi siekiant išvengti pareigos pagal CK 4.79 straipsnio 1 dalį pirmiausia siūlyti įsigyti daiktą jį dalinės nuosavybės teise turintiems asmenims. Tačiau visiškai kitokia situacija susiklosto nagrinėjant ginčus, kurių subjektai nėra ginčo objekto bendrasavininkiai. Kyla abejonių, ar šio teisių gynimo instrumento perkėlimas apsimestinio sandorio pasekmėms spręsti yra tinkamas. Savo esme specialiosios taisyklės taikymas bendriesiems atvejams pažeidžia teisės teorijoje numatytas teisės normų konkurencijos taisykles – esant normų konkurencijai taikoma specialioji taisyklė, kaip konkrečiau, išsamiau reglamentuojanti reguliuojamą visuomeninį santykį²⁰⁶.

Dar vienas paminėtinas probleminis aspektas – doktrinoje bei teismų praktikoje nusistovėjęs požiūris, kad apsimestinis sandoris yra niekinis. Laikantis tokios pozicijos, gauname logikai prieštaraujančią situaciją – teismas, toje pačioje nutartyje teigdamas, kad pirkimo–pardavimo sandoris buvo apsimestinis, t.y. niekinis, būtent į šio sandorio sukurtą pirkėjo teisių ir pareigų apimtį „įstato“ kitą subjektą. Šis netikslumas tik sukelia abejonių dėl apsimestinio

²⁰⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 194.

²⁰⁵ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 birželio 15 d. nutartis c.b. V.R. v. M.B., A.C., Nr. 3K-3-228/2009, kat. 21.4.1.4; 21.6; 114.11.

²⁰⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009. P. 297-298.

sandorio, kaip niekinio, kvalifikavimo, bei papildo jau pateiktus argumentus dėl būtinybės tokį sandorį pripažinti nuginkčijamu.

Kokia galėtų būti su statyiniu sudarytų sandorių pasekmių taikymo perspektyva? Be jau nagrinėto atstovavimo instituto taisyklių pritaikymo, galima būtų svarstyti apie bendruosius CK įtvirtintus pažeistų teisių gynimo būdus. Didžiausią dėmesį skiriant sandorio šalių valiai (analizuojant tikrųjų šalių ir statyinio valią), bei nustačius, kad apsimestinė sandorio šalis buvo tik statytinis, tikrųjų sandorio šalių materialinės subjektinės teisės pažeidimas galėtų būti pašalintas CK 1.138 straipsnio 1 punkte numatytu būdu – pripažįstant teises, t.y. iš sandorio kylančios teisės teismo sprendimu būtų pripažintos tikrajai sandorio šaliai, kaip tokio teisinio santykio dalyviui (kartu su visomis koresponduojančiomis pareigomis).

Vertinant apsimestinių sandorių teisinio reguliavimo ypatumus užsienio valstybėse, pastebimi tam tikri teisinio reguliavimo skirtumai. Vokietijos CK 117 straipsnio 2 dalis nustato taisyklę, analogišką CK 1.87 straipsnio 1 daliai – jei apsimestiniu sandoriu pridengiamas kitas susitarimas, taikomos dengiamajam sandoriui taikytinos taisyklės. Vokietijos CK komentatoriai nurodo, kad praktikoje vienas būdingiausių apsimestinių sandorių – žemės pirkimo–pardavimo sandoriai, kuomet siekiant išvengti nekilnojamo turto perleidimo mokesčių bei didelio atlygio notarams, nurodoma daug mažesnė sandorio vertė²⁰⁷. Tokiu atveju, analizuojant tikrąją šalių valią nustatoma paslėptoji suderinta kaina. Dengiamas sandoris, nustatantis didesnę sandorio kainą galios, jei atitiks visus reikalavimus (pvz., bus laikytasi Vokietijos CK 311b straipsnio 1 dalies nuostatos dėl sandorio sudarymo notarine forma ar bus pasinaudota šio straipsnio 2 dalyje įtvirtinta galimybe išvengti sandorio negaliojimo, notariškai nepatvirtintą sandorį įregistravus Žemės registre bei atlikus kitas numatytas procedūras).

Italijoje santykinės simuliacijos atveju esminės reikšmės turi šalių valia. Kadangi dengiamajame sandoryje išreiškiami tikrieji šalių ketinimai, jų tarpusavio teisės ir pareigos nustatomos pagal šio sandorio turinį. Kaip ir Lietuvos atveju, jei pridengtasis sandoris atitinka jam keliamus turinio ir formos reikalavimus, toks sandoris galioja, šalių tarpusavio teisių ir pareigų nustatymui taikomos šio sandorio taisyklės. Pavyzdžiui, simuliuojamas sandoris turi būti sudaromas raštu, jei jo šalys nori, kad galiotų juo dengiamas sandoris, kurio sudarymui įstatymai nustato privalomą rašytinės formos laikymąsi²⁰⁸. Šalys negali panaudoti simuliuojamo sandorio fakto viena prieš kitą.

Rusijos CK 170 straipsnio 2 dalyje tiesiogiai įtvirtinta, kad apsimestinis sandoris yra niekinis. Sandoriui, kurį šalys iš tikrųjų turėjo galvoje, taikomos jo turinį atitinkančios taisyklės.

²⁰⁷ Vokietijos civilinio kodekso komentaras (Bürgerliches Gesetzbuch kommentar). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-26]. <<http://www.jusline.de/BGB.html>>.

²⁰⁸ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005. P. 285.

Kartais tam pakanka tikrąją valią atspindinčio šalių susitarimo ar teismo sprendimo. Tačiau kai kuriais atvejais reikia pakeisti atitinkamas sandorio sąlygas, pavyzdžiui, jei buvo sudaryta dovanojimo sutartis, siekiant pridengti pirkimo–pardavimo teisinį santykį, reikės koreguoti sutarties sąlygas dėl kainos, mokėjimo tvarkos ir pan.²⁰⁹. Toks apsimestinio sandorio pasekmių nustatymas laikomas specialiuoju, lyginant su Rusijos CK 167 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta bendrąja negaliojimo pasekme – restitucija²¹⁰. Paminėtinas Rusijos teisės ypatumas – tariamo ar apsimestinio sandorio sudarymas dažniausiai laikomas ir viešosios tvarkos ar geros moralės pažeidimu, todėl kartu su šių sandorių negaliojimo pasekmėmis taikomos papildomos pasekmės – konfiskacija, numatyta Rusijos CK 169 straipsnyje²¹¹. Tokia nuostata buvo ir 1964 m. CK. Kaip nurodo P. Vaitkevičius, negaliojantį sandorį pripažįstant teisės pažeidimu, turto konfiskacija laikyta atsakomybės priemone už šį pažeidimą²¹². Tokio instituto suderinamumas su šiuolaikiniais civilinės teisės principais ir demokratinės visuomenės vertybėmis kvestionuotinas.

Graikijos CK 138 straipsnio 2 dalis numato, kad simuliuojamas sandoris negalioja, tačiau šalių tikrąją valią išreiškiantis susitarimas gali galioti, jei laikytasi visų jo sudarymo sąlygų. Tokiu atveju, pavyzdžiui, jeigu siekiant išvengti mokesčių už dovanojimo sandorio sudarymą sumokėjimo buvo susitarta dėl pirkimo–pardavimo sutarties, šis simuliuojamas sandoris bus pripažintas niekiniu, o įstatymų reikalavimus atitinkantis dovanojimo sandoris galios, kartu kylant pareigai sumokėti visus už tokio sandorio sudarymą nustatytus mokesčius²¹³.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse, apsimestinių sandorių teisinis reguliavimas nustato taisykles, kreipiančias teismą taikyti tikrąją šalių valią atspindinčius teisinius santykius reguliuojančias teisės normas. Kyla pareiga nustatyti po apsimestiniu sandoriu slepiamus tikruosius šalių ketinimus, įvertinti jų santykį su trečiųjų asmenų teisėmis bei teisėtais interesais ir priimti visų subjektų teisių gynybą maksimaliai užtikrinantį sprendimą.

Kaip atskiras atvejis turėtų būti analizuojamas su netikrąja šalimi sudarytų sandorių negaliojimas Lietuvoje – vyraujanti tokių sandorio negaliojimo pasekmių taikymo praktika tobulintina ir keistina, kvestionuotinas tokių ginčų pasekmių išsprendimui dažniausiai taikomo pirkėjo teisių perkėlimo instituto atitikimas nagrinėjamų situacijų turiniui bei galiojančiam teisiniam reguliavimui.

²⁰⁹ Гув А. Н. Гражданское право: учебник, Ч. 1. Москва : ИНФРА-М, 2003. Р. 209.

²¹⁰ Калпина А. Г., Масляева А. И. Гражданское право : учебник, Ч. 1. Москва : Юристъ, 1997. Р. 181.

²¹¹ Комментарий к гражданскому кодексу части первой. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-05]. <<http://www.gk-rf.ru/>>.

²¹² Vaitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // Socialinė teisė. 1972, Nr. 3. P. 15.

²¹³ Stathopoulos M. Contract law in Greece. Kluwer Law International, 2009. P. 87.

3.2. Tariamojo ir apsimestinio sandorio įtaka tretiesiems asmenims

Sudarydamos sandorį, šalys savo laisva valia nulemia susitarimo turinį, iš jo kylančių teisių ir pareigų apimtį. Sutarties laisvės principas kartu reiškia ir tai, kad sutartis yra jos šalių privatus reikalas, todėl tik sandorio šalims iki galo žinomi tikrieji jų ketinimai – aplinkiniai neturi galimybės žinoti tikrosios šalių valios turinio. Kadangi sandorio šalys veikia ne izoliuotoje aplinkoje, o viešojoje civilinėje apyvartoje, neretai sudarytos sutarties pagrindu atsiranda jos šalių santykiai su trečiaisiais asmenimis. Tretieji asmenys, kuriems yra žinomas sutarties sudarymo faktas, turi teisę manyti, kad sutarties šalių tikrieji ketinimai atitinka išreikštą valią bei sudarytos sutarties prigimtį ir turinį. Nežinodami tikrųjų sandorio šalių ketinimų, tretieji asmenys gali vadovautis tik objektyvia išorine šalių valios išraiškos forma. Kadangi išviešinta šalių valia ne visuomet atitinka tikrąją valią, vienas pagrindinių civilinės teisės principų – sąžiningumas – tokiais atvejais reikalauja ginti sąžiningų trečiųjų asmenų teises ir interesus. Šiuo tikslu CK, reglamentuodamas sandorių negaliojimo pagrindus, įtvirtina papildomas nuostatas, skirtas trečiųjų asmenų teisių apsaugai.

3.2.1. Teisė panaudoti apsimetimo faktą prieš apsimestinio sandorio šalis

CK 1.87 straipsnis greta apsimestinio sandorio pasekmių jo šalims nustato ir tokio sandorio pasekmių tretiesiems asmenims išsprendimo tvarką. CK 1.87 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisyklė, leidžianti tretiesiems asmenims ginti savo teises panaudojant apsimetimo faktą prieš apsimestinio sandorio šalis, jei tokiu sandoriu yra pažeistos trečiųjų asmenų teisės ir teisėti interesai. Tokie asmenys gali pareikšti ieškinį dėl apsimestinio sandorio, pažeidžiančio jų teises negaliojimo, ir prašyti taikyti apsimestinio sandorio negaliojimo teises pasekmes. Konkrečiu atveju nustatius, kad sandoris yra apsimestinis, neigiamos apsimestinio sandorio pasekmės tenka sandorio šalims, ir pripažįstama, kad sąžiningi tretieji asmenys negali nukentėti dėl neteisėtų kitų asmenų veiksmų.

A. Vileita pateikia kelis CK 1.87 straipsnio 2 dalies taisyklės taikymo pavyzdžius. Nurodoma, kad ieškinį dėl apsimestinio sandorio, pažeidžiančio trečiųjų asmenų teises, pripažinimo negaliojančiu gali pareikšti bendraturtis, jei, pagal CK 4.79 straipsnį, sandoris pažeidžia jo pirmenybės teisę pirkti parduodamą bendrąją nuosavybę esančią dalį, įpėdinis, jei toks sandoris mažina paveldimą turtą arba fiktyvią santuoką pripažinti negaliojančia pagal CK 3.39 straipsnį gali reikalauti kitas sutuoktinis arba prokuroras²¹⁴. Būtent tokių pavyzdžių pateikimas vertintinas atsargiai – komentuojamos taisyklės taikymas šiose situacijose reikalautų platesnio paaiškinimo. Klausimas dėl bendraturčių pirmenybės teisės įsigyti parduodamą

²¹⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 194-195.

bendraja nuosavybe esančią dalį jau buvo trumpai aptartas 2.5 bei 3.1.2 darbo skyriuose. Kalbant apie apsimestiniu sandoriu pažeistas bendraturčių teises reiktų pridurti, kad CK 4.79 straipsnio 3 dalis numato specialų bendraturčių teisių gynimo būdą – teisę reikalauti, kad tokiam asmeniui būtų perkeltos pirkėjo teisės ir pareigos. Sandorių negaliojimo institutas, atsižvelgiant į jo tikslus užtikrinti teisėtumą ir teisinių santykių stabilumą, manytina, bendraturčių teisiniams santykiams turėtų būti taikomas tik išimtiniais atvejais ir tik kaip *ultima ratio*, jei asmenų teisių ir teisėtų interesų negalima apginti kitais būdais. Prioritetą CK 4.79 straipsnio 3 dalyje įtvirtintai taisyklei teikia ir teismai. Aptariant apsimestinių sandorių sudarymą su netikrąja šalimi, jau nagrinėta Lietuvos apeliacinio teismo nutartis dėl apsimestinio mainų sandorio pripažinimo negaliojančiu²¹⁵. Joje apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad CK 4.79 straipsnis reiškia bendraturčio teisių apribojimą, siekiant sudaryti galimybę kitam bendraturčiui nusipirkti parduodamą daikto dalį ir tuo užtikrinti šio bendraturčio teises bei teisėtus interesus, todėl ieškovas, laikydamas, kad atsakovas sudarė apsimestinį sandorį, kuriuo faktiškai ne išmainė, o pardavė bendrąja nuosavybės teise priklausančio daikto dalį, ir tuo pažeidė jo kaip bendraturčio materialiąją subjektinę pirmenybės teisę įsigyti parduodamo turto dalį, turi teisę reikšti ieškinį dėl perkėlimo jam pirkėjo teisių ir pareigų. Tačiau ieškovas, ieškinio pagrindu nurodydamas jo kaip bendraturčio teisių pažeidimą, prašo mainų sutartį pripažinti negaliojančia ir negaliojančio sandorio šalims taikyti restituciją, tai yra neprašo, kaip nurodo ginanti bendraturčio teises CK 4.79 straipsnyje įtvirtinta nuostata, perkelti jam pirkėjo teisių. Šis ieškovo reikalavimas teismo buvo atmestas dėl netinkamo savo teisių gynbos būdo pasirinkimo. Toks teismo išaiškinimas rodo poziciją dėti visas pastangas siekiant išsaugoti egzistuojantį teisinį santykį, ir tik nesant tokios galimybės – griauti nusistovėjusius teisinius santykius.

Papildomai pažymėtina, kad CK 1.87 straipsnio 2 dalies taisyklės bendraturčių teisiniams santykiams gali būti taikomos tik tuomet, jei pirkimo–pardavimo sandorį jo šalys pridengia apsimestiniu sandoriu²¹⁶ (pvz., dovanojimo, mainų ar kt.). Tokiu atveju, jeigu iš tikrųjų buvo sudarytas ne dovanojimo ar mainų, bet pirkimo–pardavimo sandoris, o sandorio objektas yra turto, keliems asmenims priklausančio bendrosios dalinės nuosavybės teise, dalis, tai bendraturtis turi teisę reikalauti, kad dovanojimo ar mainų sandoris būtų pripažintas negaliojančiu ir jam būtų perkeltos šio sandorio pirkėjo teisės ir pareigos (CK 1.87 straipsnio 2 dalis, 4.79 straipsnio 3 dalis).

Kitas iš pateiktų pavyzdžių – fiktyvios santuokos pripažinimas negaliojančia – apskritai neatitinka apsimestinio sandorio esmės, todėl tokį atvejį, remiantis galiojančiu CK teisiniu

²¹⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartis c.b. V.K. v. A.K., G.R., Vilniaus apskrities viršininko administracijos Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros departamentas., Nr. 2A–80/2006, kat. 21.4.1.1, 21.4.1.4.

²¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 liepos 2 d. nutartis c.b. R.Ž. v. M.P., D.G., O.S., Nr. 3K-3-316/2010, kat. 21.4.1.4; 49; 114.11.

reguliuojimu, reikėtų priskirti tariamiesiems sandoriams. CK 3.39 straipsnio taisyklė, numatanti, kad santuoka, sudaryta tik dėl akių, neturint tikslo sukurti šeimos teisinių santykių, gali būti pripažinta negaliojančia pagal vieno iš sutuoktinių arba prokuroro ieškinį, akivaizdžiai atspindi tariamojo sandorio turinį, todėl turėtų būti laikoma specialiąja norma CK 1.86 straipsnio prasme. Komentuojant šią normą nurodoma, kad „tai tik išorinė santuokos forma, neturinti turinio. <...> santuoka neišreiškia tikrosios sutuoktinių valios“²¹⁷. Fiktyvios santuokos negaliojimo pasekmių atžvilgiu taikytinos tariamųjų sandorių negaliojimui nustatytos taisyklės, tačiau ne trečiųjų asmenų apsimestinio sandorio atžvilgiu teisių gynybai įtvirtintos normos.

Trečiųjų asmenų teisių apsauga įtvirtinama ir užsienio valstybių teisėje. Pavyzdžiui, Austrijos CK 916 straipsnio 2 dalis gina sąžiningus trečiuosius asmenis, kurie įgijo teises, vadovaudamiesi apsimestiniu sandoriu. Pagal Italijos CK 1415 straipsnio 2 dalį tretieji asmenys gali panaudoti simuliacijos faktą prieš tokio sandorio šalį, jei šis sandoris pažeidžia jų teises, t.y. tretieji asmenys gali reikalauti, kad būtų taikomos tikrąją šalių valią atspindinčio ir tarp šalių galiojančio sandorio pasekmės. Trečiaisiais asmenimis šios normos prasme laikomi visi, kieno teises pažeidžia ar apriboja simuliuojamas sandoris²¹⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad ne visose šalyse numatyta papildoma trečiųjų asmenų teisių apsauga. Vokietijos CK 117 straipsnis apsiriboja nurodymu, kad apsimestinis sandoris negalioja, sandorio šalis saisto tikruosius ketinimus atspindintis dengiamasis susitarimas. Tokia taisyklė taikoma net ir sąžiningų trečiųjų asmenų atžvilgiu²¹⁹. PECL taip pat nenustatytos simuliacijos pasekmės trečiųjų asmenų teisėms. Atsižvelgiant į itin skirtingą praktiką Europos valstybėse, trečiųjų asmenų interesų apsaugos nustatymas patikimas nacionalinei teisei²²⁰. Įdomu pastebėti, kad DCFR projekto kūrėjai pasirinko kitą kryptį ir 9:201 straipsnio 2 dalyje ryžosi numatyti simuliacijos pasekmes tretiesiems asmenims. DCFR komentaro autoriai nurodo, kad nors simuliacijos pasekmių tretiesiems asmenims klausimas yra itin skirtingas įvairiose šalyse, sistemoje buvo pasirinkta teisinga ir tinkama laikytina taisyklė²²¹ – viešai išreikštas sandoris sukelia teisinę pasekmę šalims santykiuose su asmenimis, kurie nėra tariamojo ar dengiančiojo sandorio šalys, jei jie pagrįstai ir sąžiningai (angl. *reasonably and in good faith*) vadovavosi viešai išreikštu sandoriu. Vis dėlto, komentuojant normą iškart nurodoma, kad tokia taisyklė gali būti pakeista specialiomis nuostatomis, reguliuojančiomis specialias situacijas. Taip pat gali

²¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė / V. Mikelėnas, Š. Keserauskas, Z. Smirnovienė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 90.

²¹⁸ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23]. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

²¹⁹ Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 307.

²²⁰ Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 307.

²²¹ Draft Common Frame of Reference. Articles and Comments. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-10]. <http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/DCFRpdf1_1262861061.pdf>.

susiklostyti atvejai, kuomet trečiajam asmeniui bus leista pasirinkti, ar remtis viešai išreikštu sandoriu, ar reikalauti taikyti simuliacijos pasekmes šalims²²².

3.2.2. Draudimas panaudoti apsimetimo faktą prieš sąžiningus trečiuosius asmenis

CK 1.87 straipsnio 3 dalis nustato taisyklę, draudžiančią apsimestinio sandorio šalims panaudoti apsimestinio sandorio sudarymo faktą prieš trečiuosius asmenis, kurie sąžiningai įgijo teises apsimestinio sandorio pagrindu. Nors apsimestinio sandorio šalis įpareigoja tikruosius šalių ketinimus atspindintis dengiamasis sandoris, siekdamas apsaugoti sąžiningus trečiuosius asmenis, įstatymų leidėjas minėtoje CK normoje nustato išimtį, kuria užtikrinamos trečiųjų asmenų teisės, teisėti interesai bei jų teisinės padėties stabilumas – apsimestinio sandorio šalys netenka teisės panaudoti sudaryto sandorio apsimestinumą faktą prieš asmenis, kurie sąžiningai vadovaudamiesi viešai išreikšta šalių valia jų sudaryto apsimestinio sandorio pagrindu įgijo tam tikras teises.

Teisinėje literatūroje teigiama, kad neigiamų padarinių rizika, galinti atsirasti sudarant apsimestinį sandorį, tenka sandorio šalims²²³. Tačiau nenurodoma, kokių būdu tokios pasekmės turėtų būti sprendžiamos. Nagrinėjant tokio pobūdžio situaciją, galima išvelgti dvejopo pobūdžio problemas – visų pirma, apsimestinį sandorį laikant fiktyviu ir niekiniu, teisių ir pareigų perėjimas tretiesiems asmenims jo pagrindu kvestionuotinas (vadovaujantis taisykle, kad iš neteisės negali kilti teisė). Tenka sugrįžti prie poreikio analizuoti apsimestinio sandorio pripažinimą nuginčijamu – apsimestinį sandorį laikant nuginčijamu (t.y. galiojančiu, kol nėra teismo akto pripažįstančio jo negaliojimą) ir įstatyme įtvirtinant draudimą tokio sandorio šalims ginčyti dengiantįjį sandorį, jis ir toliau įpareigotų sandorio šalis, tokiu būdu apsaugodamas trečiųjų šalių teises ir teisėtus interesus.

Kita problema kylanti iš draudimo sandorio šalims pasinaudoti apsimestinio sandorio faktu – sandorio šalių teisinės padėties išsprendimas, kuomet atsisakoma taikyti dengiamojo sandorio pasekmes. Kadangi šis klausimas toje pačioje byloje paprastai nėra sprendžiamas, todėl teismų sprendimuose nėra nurodomos aiškios taisyklės, kaip tokiu atveju turėtų būti sprendžiami šalių tarpusavio įsipareigojimų klausimai. O jie ypač aktualūs bylose, kur nuosavybės teisę „įgyja“ ne tikroji sandorio šalis, bet statybinis. Jei toks tariamasis savininkas toliau perleistų turtą ir trečiųjų asmenų teisių apsaugos tikslu tikrąjį turto savininką dengiantis sandoris nebūtų laikomas negaliojančiu, turėtų būti sprendžiamas tokio sandorio pasekmių klausimas jame dalyvavusiems subjektams. Manytina, kad tuomet teismas turėtų statytiniui taikyti nepagrįsto praturtėjimo

²²² Draft Common Frame of Reference. Articles and Comments. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-10]. <http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/DCFRpdf1_1262861061.pdf>.

²²³ Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2) // Juristas, 2005, Nr. 5. P. 30

instituto normas – už turtą nesumokėjęs, o iš jo perleidimo atlyginimą gavęs – toks asmuo laikytinas pinigų gavęs be teisėto pagrindo (CK 6.237 str.).

Atsižvelgiant į tai, kad simuliuojamas sandoris gali pažeisti trečiųjų asmenų teises įvairiais būdais, Italijos teisė numato dvejopą šių subjektų teisių gynimo mechanizmą. Pirmoji taisyklė nustato, kad simuliacijos faktas negali būti sandorio šalių, jų teisių perėmėjų ar simuliuojamos teisės perdavėjo kreditorių panaudotas kaip gynimos priemonė prieš sąžiningus trečiuosius asmenis, kurie įgijo teises iš tariamo jų turėtojo (Italijos CK 1415 str. 1 d.). Ši nuostata reiškia, kad susiklosčius situacijai, kuomet sąžiningi tretieji asmenys pasikliauja viešai išreikšta sandorio šalių valia, toks simuliuojamas sandoris jo šalių ar kitų įvardytų subjektų negali būti ginčijamas, įrodinėjant buvus kitokią šalių valią. Vienintelė sąlyga – tretieji asmenys, vadovaudamiesi simuliuojamu sandoriu, turi būti atlikę teises pasekmes jiems sukeliančius veiksmus²²⁴. Tačiau jei tretysis asmuo įgijo teises iš tariamo jų turėtojo žinodamas apie simuliacijos faktą, šalis gali simuliacijos faktą panaudoti prieš tokį subjektą (Italijos CK 1415 straipsnio 1 dalies taisyklė nebus taikoma vadovaujantis tuo, kad tretysis asmuo nebuvo sąžiningas). Kaip nurodė Italijos kasacinis teismas, trečiųjų asmenų sąžiningumas nustatomas pagal analogiją taikant Italijos CK 1147 straipsnio taisyklę, nustatančias sąžiningus įgijėjus nuosavybės teisės prasme²²⁵.

Kasacinis teismas savo praktikoje yra konstatavęs, kad Italijos CK 1415 straipsnio 1 dalies taisyklė, apsauganti sąžiningus trečiuosius asmenis, simuliuojamo sandorio pagrindu įgijusius tam tikras teises, nuo šios normos 2 dalyje nurodytų subjektų reikalavimo taikyti simuliuojamo sandorio pasekmes (t.y. simuliuojamą sandorį laikyti nesukūrusiu teisių ir pareigų bei pritaikyti dengiamajam sandoriui taikytinas taisykles), gali būti taikoma tik santykinės (it. *simulazione relativa*) simuliacijos atvejams, ribojant tokio teisių gynbos būdo taikymą absoliučios simuliacijos atvejams²²⁶. Tokia teismo praktika laikytina pagrįsta ir vertintina teigiamai – pripažįstant absoliučios simuliacijos atvejus kaip sandorius, sudaromus tik dėl akių ir taikant analogiją su Lietuvoje įtvirtintais tariamaisiais sandoriais – tokio sandorio pagrindu „įgytų“ teisių negalima pripažinti esančiomis kito subjekto nuosavybe, kai šių teisių perleidėjas jomis disponuoja tik tariamai, pats neturėdamas jų nuosavybės.

Draudimo remtis simuliacijos faktu taisyklė turi išimtį, kai kalbame apie sandorius dėl nekilnojamų ar registruotinų kilnojamų daiktų – jei ieškinys sandorį dėl registruotino daikto pripažinti simuliuojamu pareiškiamas prieš kito asmens teisių į tokį daiktą įregistravimo, sprendžiama pagal tikruosius šalių ketinimus.

²²⁴ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23]. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

²²⁵ Corte Cass., Sezione III, 4 marzo 2002, n. 3102, Pozzolini c. Caso e altro, Giust. civ. Mass. 2002, 381.

²²⁶ Corte Cass., Sezione II, 11 agosto 1997, n. 7470, Ferrari c. Ramazzotti, Foro it. 1997, I, 3576.

Kita trečiųjų asmenų teisių apsaugos taisyklė nustato priešingai – tretieji asmenys gali panaudoti simuliacijos faktą prieš tokio sandorio šalis, jei šis sandoris pažeidžia jų teises (Italijos CK 1415 str. 2 d.), kaip jau minėta 3.2.1 poskyryje, tretieji asmenys gali reikalauti, kad būtų taikomos tikrąją šalių valią atspindinčio ir tarp šalių galiojančio sandorio pasekmės. Susiklosto įdomi situacija, kai vieniems tretiesiems asmenims leidžiama savo teises ginti reikalaujant iš šalių vykdyti simuliuojamą sandorį, tuo tarpu kitiems leidžiama ginčyti simuliuojamą sandorį ir reikalauti taikyti dengiamojo sandorio pasekmes. Doktrinoje sprendžiamas trečiųjų asmenų „konkurencijos“ klausimas, pirmenybę teikiant sąžiningiems tretiesiems asmenims, pasiklojusiais simuliuojamu sandoriu ir jo pagrindu įgijusiems teises ar pareigas (t.y. pirmenybė teikiama Italijos CK 1415 straipsnio 1 daliai)²²⁷. Vis dėlto, šia pirmenybės teise neturėtų būti piktnaudžiaujama – jei tretieji asmenys, kurių teisės buvo pažeistos simuliuojamu sandoriu, kreipiasi į teismą dėl dengiamojo sandorio pasekmių taikymo, sąžiningai simuliuojamo sandorio pagrindu teises įgiję tretieji asmenys negalės reikalauti įpareigoti šalis vykdyti simuliuojamą sandorį.

Italijos CK išskirtos simuliacijos pasekmių taikymo taisyklės kreditoriams, kaip specialiai trečiųjų asmenų grupei. 1416 straipsnio 1 dalis numato, kad sandorio šalys negali naudoti simuliacijos fakto prieš tariamo teisių turėtojo kreditorius, kurie sąžiningai nukreipia išieškojimą į turtą, buvusį simuliuojamo sandorio objektu. Pagal to paties straipsnio 2 dalį, simuliuojamo sandorio teisių perleidėjo kreditoriai gali remtis simuliacijos faktu, jei tokio sandorio sudarymas pažeidė jų teises. Tačiau jei sąžiningi tretieji asmenys simuliuojamo sandorio pagrindu įgijo teises į registruotinus objektus prieš simuliuojamo sandorio teisių perleidėjo kreditorių kreipimąsi dėl simuliacijos pasekmių taikymo, toks gynybos būdas laikytinas netinkamu²²⁸, t.y. bus pripažįstama trečiųjų asmenų teisė reikalauti pripažinti simuliuojamo sandorio pagrindu įgytas teises. Simuliuojamo sandorio teisių perleidėjo kreditoriai turi pirmenybę prieš neprivilegiuotus tariamo teisių turėtojo kreditorius, jei jų ieškinys pareikštas anksčiau, nei buvo sudarytas simuliuojamas sandoris.

Pagal Olandijos CK, simuliuojamo sandorio šalys negali panaudoti simuliacijos fakto prieš trečiuosius asmenis. Tokio sandorio šalių kreditoriai gali remtis tikroju šalių susitarimu²²⁹. Tuo tarpu kitų trečiųjų asmenų teisių apsaugai įtvirtinta speciali taisyklė – simuliacijos faktas negali būti panaudotas prieš sąžiningus trečiuosius asmenis, kurie pagal sandorio šalių elgesį ar

²²⁷ Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-08-23].

<<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.

²²⁸ Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005. P. 286.

²²⁹ Busch D. et. al. The principles of European contract law and Dutch law. A commentary. Kluwer Law International, 2002. P. 267.

pareiškimus pagrįstai darė prielaidas dėl teisių ar pareigų atsiradimo, pasikeitimo ar pasibaigimo ir veikė jų pagrindu (Olandijos CK²³⁰ 3:36 str.).

3.2.3. Tariamąo sandorio įtaka tretiesiems asmenims

Įdomus ir paminėtinas, kalbant apie tariamųjų ir dėl suklydimo sudarytų sandorių santykio problematiką šių negaliojimo pagrindų kumuliacijos negalimumo aspektu, darbe jau nagrinėtas LAT sprendimas civilinėje byloje dėl buto dovanojimo sutarties pripažinimo negaliojančia²³¹. Nors ieškinyje dėl ginčo sandorio pripažinimo sudarytu suklydimo įtakoje LAT sprendimu buvo atmestas, teoriškai svarstydamas apie notarine forma sudarytos, viešame registre įregistruotos ir tariamu sandoriu pripažintos sutarties įtaką sąžiningų trečiųjų asmenų teisėms ir pareigoms, LAT pateikė išvadą, kad „notarine tvarka sudarytos nekilnojamojo daikto dovanojimo sutarties įregistravimas viešame registre reiškia, kad tretieji asmenys nekilnojamojo daikto savininku pagrįstai gali laikyti apdovanotąjį. Tai reiškia, kad tariamo sandorio šalys negali panaudoti tariamo sandorio fakto prieš sąžiningus trečiuosius asmenis ir negali ginčyti sąžiningų trečiųjų asmenų teisių, kurias pastarieji įgijo patikėję tariamo sandorio egzistavimu. Šis principas taikomas ir sutarties šalių sąžiningų įpėdinių atžvilgiu. Todėl sąžiningų trečiųjų asmenų teisės, t.y. asmenų, kurie nežinojo ir negalėjo žinoti, kad sutartis buvo sudaryta tik dėl akių, neketinant sukurti jokių teisinių padarinių, įgytos sutarties, kuri jos šalių ginčijama kaip tariamas sandoris, pagrindu, turi būti gerbiamos, paisomos ir pripažįstamos“.

Atkreiptinas dėmesys, kad tariamojo sandorio negaliojimo pasekmės nustatytos CK 1.86 straipsnio 2 dalyje. Ši įstatyminė nuostata nukreipia į CK 1.80 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą abišalės restitucijos taikymą. Apie trečiųjų asmenų teises ar jų gynybos būdus šioje normoje nekalbama. Darytina prielaida, kad toks teisinis reguliavimas numatytas neatsitiktinai. Būtina pažymėti, kad tariamuoju sandoriu nesiekama teisių ir pareigų sukūrimo, toks sandoris yra fiktyvus, neturintis teisinius santykius modifikuojančio turinio. Kadangi tokio sandorio šalys viena kitai neperduoda jokio turto, šis sandoris kartu neturi ekonominio turinio. Iš to seka išvada, kad tariamo sandorio pagrindu neįgiję jokių teisių, kontrahentai negali perduoti šio sandorio objektu buvusio turto tretiesiems asmenims – civilinėje teisėje galioja bendras principas, kad iš neteisės negali atsirasti teisė (lot. *ex injuria ius non oritur*). Todėl negalima ir teisės netoleruotina situacija, kai tretieji asmenys įgyja teises „patikėję tariamo sandorio egzistavimu“. Tariamojo sandorio šalys, žinodamos apie sudaryto sandorio fiktyvumą, turi susilaikyti nuo tolimesnių veiksmų tokio sandorio pagrindu. Jei tariamas teisių turėtojas „disponuoja“ tariamai

²³⁰ Olandijos civilinis kodeksas (Burgerlijk Wetboek). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-28]. <<http://www.dutchcivillaw.com/legislation/dctitle33022.htm>>.

²³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. *L.L. v. V.L., D.B.L., I.B.*, Nr. 3K-3-974/2000, kat. 42.

turimomis teisėmis ar turtu, svarstyti tokio asmens civilinės atsakomybės kilimo ar apgaulės elemento jo veiksmuose buvimo klausimas, kadangi nesąžiningų šalių, sudariusių tariamąjį sandorį, valia nebuvo nukreipta į tradicinių, sandoriu deklaruojamų pasekmių siekimą ir šios pasekmės joms nekilo, todėl negalėjo būti perduodamos ir kitiems subjektams.

LAT nurodo, kad „sutarties patvirtinimas notarine forma tretiesiems asmenims duoda pakankamą pagrindą protingai manyti, jog sutarties šalims buvo išaiškinta sudaromos sutarties esmė ir reikšmė, jų teisės ir pareigos“. Notariato įstatymo²³² 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad notaras privalo atlikti įstatymų jam nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Jei notaras tinkamai nustato asmenybes, patikrina parašus, išaiškina šalims notarinių veiksmų prasmę ir pasekmes, kaip to reikalauja Notariato įstatymas, jam nekyla atsakomybės už tariamojo ar apsimestinio sandorio patvirtinimą, o toks sandoris tampa neteisėtu dėl to, kad neteisėtai elgėsi jo šalys. Pabrėžtina, kad tariamojo sandorio pobūdis lemia paslėptą sutarties šalių išlygą nesiekti teisinių padarinių. Išaiškindamas sandorio esmę, iš jo kylančių teisių ir pareigų turinį bei apimtį, notaras nėra pajėgus garantuoti, kad tikroji šalių valia tikrai bus nukreipta į tvirtinamo sandorio vykdymą. Galiausiai tai ir nėra notaro funkcija, nes notaras tvirtina sutarties formą, tik formaliai darydamas įtakos tokio sandorio turiniui. Nors ir dėdamas visas tam reikalingas pastangas, notaras negali žinoti neviešinamų šalių ketinimų, ypač turint galvoje tariamojo sandorio specifiką. Taigi notaras gali apsaugoti teisinę sistemą nuo tariamų ar apsimestinių sandorių sudarymo, tik jei tvirtinant tokį sandorį dėl kokių nors aplinkybių, pavyzdžiui, šalių elgesio, paaiškinimų ar kita, notarui kils abejonių dėl to, kad ar šalys sudaro teisėtą sandorį²³³.

Kita vertus, jei sudaryto sandorio pagrindu teisės buvo perduotos tretiesiems asmenims, jau negalima kalbėti apie tariamąjį sandorį, nes įvykdytas sandoris nėra tariamas. Teismo teiginys, kad „tariamo sandorio šalys negali panaudoti tariamo sandorio fakto prieš sąžiningus trečiuosius asmenis“ atitinka 1.87 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą vieną iš apsimestinio sandorio pasekmių. Todėl turėtų būti svarstoma, ar šalys, sudarydamos sandorį, neturėjo tikslo juo paslėpti kitokio turinio teises ir pareigas sukuriančio susitarimo.

Sugrįžtant prie nagrinėto pavyzdžio dėl notarine tvarka sudaryto ir įregistruoto tariamo sandorio sukeltamų pasekmių tretiesiems asmenims, būtina paminėti, kad yra valstybių, įstatymuose įtvirtinančių priešingą taisyklę, nei analizuojant Lietuvos teisinį reguliavimą darbe prieita išvada. Graikijos CK 139 straipsnis numato išimtį iš bendros taisyklės, kad simuliuojamas sandoris yra niekinis, ir suteikia galimybę sąžiningiems tretiesiems asmenims

²³² Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 28-810.

²³³ Baranauskas E. Notaro civilinė atsakomybė: aktualūs klausimai // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29). P. 62.

remtis apsimestiniu sandoriu, taip pat leidžia jiems reikalauti sandorio panaikinimo²³⁴. Doktrinoje nurodoma²³⁵, kad sąžiningas tretysis asmuo gali įgyti nuosavybės teisę iš tariamo tokios teisės perleidėjo, jei tariamo teisės turėtojo nuosavybės teisė buvo registruota registre ir toks asmuo jokiais kitomis priemonėmis nežinojo ir negalėjo žinoti apie tokio turto perleidimą simuliuojamu sandoriu.

Įvertinus trečiųjų asmenų teisių ir teisėtų interesų apsaugai įtvirtintų teisės normų reikalavimus bei jų praktinio taikymo ypatumus, galima daryti išvadą, kad CK 1.87 straipsnio 2 ir 3 dalys įtvirtina papildomą apsaugą sąžiningiems tretiesiems asmenims. Šioje normoje nustatytomis teisėmis jie gali pasinaudoti tik esant joje numatytoms aplinkybėms bei įvertinus sandorių negaliojimo instituto, kaip *ultima ratio* priemonės civilinėje apyvartoje paskirtį bei tikslus. Pažymėtina, kad tariamojo sandorio atveju trečiųjų asmenų teisių apsaugos nuostatų CK tiesiogiai nenustato, taikytinos bendrosios pasekmės, numatytos 1.80 straipsnio 2 dalyje. Tariamajam sandoriui nesukuriant jokių teisinės padėties pasikeitimų, tretieji asmenys negali remtis šio sandorio pagrindu įgytomis teisėmis ir pareigomis ar reikalauti įvykdyti tokį sandorį.

Apibendrinant užsienio valstybių praktiką reglamentuojant tariamų ir apsimestinių (simuliuojamų) sandorių pasekmes, galima išskirti dvi kryptis – vienos šalys (pvz. Rusija, Austrija, Graikija, Filipinai), kaip ir Lietuva, renkasi „griežtą“ reglamentavimo modelį, įstatyme įtvirtinant absoliutų tariamų ir apsimestinių sandorių negaliojimo faktą (dažnai tokie sandoriai pripažįstami niekiniais), bei nustatant šių sandorių negaliojimo pasekmes, kitos, priešingai – įtvirtina bendrą taisyklę, kad simuliuojamas sandoris nesukels teisinių pasekmių jo šalims (pvz. Vokietija, Italija), ir tik išimtiniais atvejais, esant įstatyme numatytiems pagrindams, tokius sandorius pripažįsta negaliojančiais. Tačiau visų šalių teisinį reguliavimą vienija dėmesio šalių valiai sutelkimas – jos nustatymas laikytinas pagrindiniu kriterijumi, vertinant tikruosius šalių ketinimus bei sprendžiant dėl pasekmių sandorio šalims ir tretiesiems asmenims taikymo.

²³⁴ Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 307.

²³⁵ Stathopoulos M. Contract law in Greece. Kluwer Law International, 2009. P. 87.

IŠVADOS

1. CK įtvirtinta tariamojo sandorio samprata, nurodant, kad toks sandoris sudaromas apskritai neketinant sukurti jokių teisinių pasekmių, netinkamai apibrėžia šio negaliojimo pagrindo turinį – nors ir sudaromas nesiekiant *jam būdingų* teisinių padarinių, tariamasis sandoris vis dėlto skiriamas kitokiems teisinės padėties pasikeitimams sukurti arba iš teisinės padėties nuosekliai išplaukiantiems pasikeitimams išvengti, todėl siūlytina tikslinti CK 1.86 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip: „Tik dėl akių (neketinant sukurti *jam būdingų* teisinių pasekmių) sudarytas sandoris negalioja“. Tuo tarpu apsimestinio sandorio įtvirtinimas, nustatant tokio sandorio negaliojimo pasekmes, atskleidžia šio negaliojimo pagrindo esmę ir Vakarų Europos šalių teisinio reglamentavimo bei nevalstybinių kodifikacijų kontekste vertintinas kaip atitinkantis šiuolaikinio teisinio reguliavimo tendencijas.
2. Nors ir įtvirtintas skirtinguose CK straipsniuose bei taikomas skirtingoms situacijoms spręsti, nenumatant šių negaliojimo pagrindų kumuliacijos, tariamųjų ir apsimestinių sandorių negaliojimas pagrįstas šalių valios ydingumu sudarant sandorį ir viešai neišreikšta išlyga apskritai nesiekti teisinių padarinių arba siekti jų kitokių, nei nurodoma susitarime. Kadangi visais atvejais, tiek pripažįstant sandorį tariamuoju, tiek apsimestiniu, fiktyvią šalių valią reiškiantis susitarimas laikomas negaliojančiu (ir tik dengiamasis susitarimas apsimestinių sandorių atveju gali likti toliau galioti), Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktas tariamųjų ir apsimestinių sandorių teisinio reguliavimo modelis nepagrįstai išskaido šiuos negaliojimo pagrindus į dvi teisės normas, taip apsunkindamas darbą teisės taikytojui. Vadovaujantis Italijos, Vokietijos, Austrijos teisiniu reguliavimu ir vyraujančia teismų praktika, taip pat PECL bei DCFR nustatytais simuliacijos modeliais, šie negaliojimo pagrindai turėtų būti įtvirtinti vienoje teisės normoje, jų pasekmes taikant atsižvelgiant į tikruosius šalių ketinimus. Taigi **pirmoji hipotezė pasitvirtino**.
3. Tariamieji sandoriai, kaip realaus ekonominio turinio neturintys ir tik dėl akių sudaromi sandoriai, Lietuvos teismų praktikoje bei teisės doktrinoje pagrįstai pripažįstami niekiniais. Tačiau teismų praktikai įprastas apsimestinio sandorio pripažinimas niekiniu laikytinas netinkamu ir neatitinkančiu šio sandorio esmės. Toks vertinimas sukuria prieštarą teismų sprendimuose, kuomet trečiųjų asmenų teisių ir teisėtų interesų apsaugos tikslais teismai palieka apsimestinį sandorį toliau galioti, arba bylose dėl su statytiniu sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu, pripažinę sandorį niekiniu, taiko teisių perkėlimo institutą ir, nustatę kito subjekto teisę būti sandorio šalimi, toliau palieka galioti sandorį, kuris civilinės teisės teorijos požiūriu apskritai neegzistavo. Teismai,

nustatę sandorį buvusį apsimestinį ir *ex officio* turėdami taikyti niekinio sandorio pasekmes, vengia išsamiai nurodyti, kokios teisės normos ir kokia apimtimi taikomos dengiamajam sandoriui, paprastai tiesiog išspręsdami vykdant sandorius kilusių faktinių pasekmių klausimą. Todėl **antroji hipotezė pasitvirtino iš dalies**. Tariamieji sandoriai priskirtini niekiniams, o apsimestinių sandorių praktinio taikymo metu kylančių problemų analizė visiškai pagrįstai tokius sandorius leidžia laikyti nuginčijamais.

4. CK 1.86 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisyklė, numatanti restitucijos taikymą tariamąjį sandorį pripažinus negaliojančiu, neatitinka CK ir teismų praktikoje suformuluotos šio sandorio sampratos – pagal fiktyvų sandorį turtas nėra perduodamas, todėl negali būti nustatoma pareiga šalims „grąžinti viską, ką pagal tokį sandorį jos yra gavusios“. Siekiant nuoseklumo teismams taikant tariamojo sandorio pasekmes bei turint tikslą suvienodinti jų formuojamą praktiką, įstatymų leidėjui siūlytina keisti CK 1.86 straipsnio 2 dalį, ją išdėstant taip: „Tokiems sandoriams *mutatis mutandis* taikomos šio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalies nuostatos“.
5. Taikydami apsimestinio sandorio teises pasekmes, teismai aiškiai neatskiria dengiamąjį sandorį nuo jį dengiančio apsimestinio sandorio, trūksta platesnio išaiškinimo dėl dengiamajam sandoriui taikytinų normų. Susiformavusi praktika, sprendžiant bylas dėl su statytiniu sudarytų sandorių pasekmių taikymo, keistina – teismas turėtų vengti absoliutaus teisių perkėlimo instituto taikymo, kiekvienu atveju aiškindamasis, ar yra tam būtinosios sąlygos, bei jų nesant rinkdamasis alternatyvų pažeistų teisių gynėbos būdą, kuris, atsižvelgiant į ginčo aplinkybes, galėtų būti PECL ir DCFR numatyto atstovavimo instituto ar teisių pripažinimo taikymas.
6. Tariamojo ir apsimestinio sandorio pasekmės sąžiningiems tretiesiems asmenims skiriasi – tariamojo sandorio fiktyvumas lemia draudimą tretiesiems asmenims remtis tokio sandorio sudarymo faktu, tuo tarpu apsimestinio sandorio faktas gali būti panaudotas prieš jo šalis, kartu draudžiant šalims remtis apsimestinumo faktu prieš sąžiningus trečiuosius asmenis. Pasekmių tretiesiems asmenims apimtyje Lietuvoje įtvirtintas teisinis reguliavimas vertintinas kaip atitinkantis daugelio Vakarų Europos valstybių praktiką.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).
2. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 100-2261.
4. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 28-810.
5. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 1964, Nr.19-138 (negalioja).
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 1129 „Dėl nekilnojamojo turto registro nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 72-3077.
7. Austrijos Civilinis kodeksas (ABGB Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, JGS Nr. 946/1811, BGBl. I Nr. 135/2009 (30. Dezember 2009). <<http://www.ibiblio.org/ais/abgb3.htm>>.
8. Filipinų civilinis kodeksas (The Civil Code of the Philippines, Republic Act No. 386, June 18, 1949). <<http://www.chanrobles.com/civilcodeofthephilippines.htm>>.
9. Ispanijos civilinis kodeksas (Código Civil Español, aprobado por R.D. del 24 de Julio de 1889). <<http://www.ucm.es/info/civil/jgstorch/leyes/ccivil.htm#%C3%8Dndice>>.
10. Italijos Civilinis kodeksas (Il Codice Civile Italiano, Gazzetta Ufficiale, n. 79 del 4 aprile 1942). <http://www.jus.unitn.it/cardozo/Obiter_Dictum/codciv/home.html>.
11. Olandijos civilinis kodeksas (Burgerlijk Wetboek). <<http://www.dutchcivillaw.com/legislation/dcttitle33022.htm>>
12. Prancūzijos civilinis kodeksas (Le code civil des Français). <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.
13. Rusijos Civilinis kodeksas (Гражданский Кодекс Российской Федерации (ГК РФ), от 30.11.1994 N 51-ФЗ - Часть 1). <<http://zakon.kuban.ru/gk/gk%60sod.htm>>.
14. United Kingdom Sale of Goods Act 1979, United Kingdom Statute 1979 c 54 (Refs & Annos). <http://www.opsi.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1979/cukpga_19790054_en_1>.
15. Vokietijos Civilinis kodeksas (BGB, Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I p. 42, 2909; 2003 I p. 738). <<http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>>.

Specialioji literatūra

16. Ambrasienė D., et al. Civilinė teisė, prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
17. Antonioli L., Veneziano A. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague: Kluwer Law International, 2005.
18. Baranauskas E., et al. Civilinė teisė, bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
19. Baranauskas E., et al. Daiktinė teisė. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010.
20. Berger A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. The American Philosophical Society, 1991.
21. Bhana D., Bonthuys E., Nortje M. Student's Guide to the Law of Contract. Cape Town: Kluwer, 2009.
22. Busch D., et al. The principles of European contract law and Dutch law. A commentary. Kluwer Law International, 2002
23. Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės: monografija. Vilnius: Justitia, 2009.
24. Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006.
25. Davenport P., Harris C. Unjust enrichment. Leichhardt: Federation Press, 1997.
26. Di Marzio F. La nullità del contratto. Padova: Wolters Kluwer Italia, 2008.
27. Fadda C. I Contratti Speciali– Lezioni Di Diritto Romano. Charlestone: BiblioBazaar, LLC, 2009.
28. Girard P. F. Romėnų teisė, II tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1932.
29. Hesselink M. W., de Vries G. J. Principles of European Contract Law. Kluwer, 2001.
30. Youngs R. English, French and German comparative law. Routledge, 1998.
31. Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2005.
32. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
33. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos / V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: Justitia, 2001.

34. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė / V. Mikelėnas. Vilnius: Justitia, 2003. T. 1.
35. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė / V. Mikelėnas, Š. Keserauskas, Z. Smirnovienė. Vilnius: Justitia, 2002.
36. MacQueen H., Zimmermann R. European contract law: Scots and South African perspectives. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
37. McKendrick Ewan. Contract law. Palgrave Macmillan, 2009.
38. Mikelėnas. Sutarčių teisė. Vilnius : Justitia, 1996.
39. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 2007.
40. Osakwe Ch. Russian Civil Code. Parts 1–3: Text and Analysis. Moscow: Wolters Kluwer Russia, 2008.
41. Papirtis L.V., et al. Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
42. Principles of European contract law, Parts 1-2 / Lando O., Beale H. The Hague: Kluwer Law International, 2000.
43. Principles of European Contract Law. Part 3 / Lando. O., Clive E. et al. The Hague: Kluwer Law International, 2003.
44. Stathopoulos M. Contract law in Greece. Kluwer Law International, 2009.
45. Thuronyi V. Comparative Tax law. Kluwer Law International, 2003.
46. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009.
47. Vileita A. et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009.
48. Vitkevičius P. S. Romėnų privatinės teisės sutartys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2002.
49. Vitkevičius P., et al. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997.
50. Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. New York: Oxford University Press, 1996.
51. Žeruolis J. Tarybinė civilinė teisė. Vilnius: Mintis, 1975.
52. Гув А. Н. Гражданское право: учебник, Ч. 1. Москва : ИНФРА-М, 2003.
53. Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика. Москва: Бератор-Пресс, 2003.
54. Калпина А. Г., Масляева А. И. Гражданское право : учебник, Ч. 1. Москва: Юристъ, 1997.
55. Суханов Е. А. Гражданское право : учебник. Т. 1. Москва : Волтерс Клувер, 2004.

Moksliniai straipsniai

56. Baranauskas E. Notaro civilinė atsakomybė: aktualūs klausimai // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), p. 59-65.
57. Baranauskas E., Zapolskis P. Europos sutarčių derinimas: Europos Komisijos iniciatyvos // Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Vilnius: Justitia, 2007, p. 7-21.
58. Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), p. 79-88.
59. Davies A. C. L.. Sensible thinking about sham transactions. <<http://ilj.oxfordjournals.org/content/38/3/318.full>>.
60. Dott. Pittaluga F. La simulazione negoziale. <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=29205>>.
61. Graber B. D. Can the Battle Be Won? Compaq, the Sham Transaction Doctrine, and a Critique of Proposals to Combat the Corporate Tax Shelter Dragon. <<http://www.jstor.org/stable/3312852?seq=8>>.
62. Jansen N. The Authority of the Draft Common Frame of Reference // After the Common Frame of Reference – What Future for European Private Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009.
63. Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia, 2006, Nr. 4 (62), p. 2-8.
64. Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // Juristas, 2005, Nr. 4, p. 3-11.
65. Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (2) // Juristas, 2005, Nr. 5, p. 20-30.
66. Vaitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // Socialistinė teisė. 1972, Nr. 3, p.15-22.
67. Žukas T. UNIDROIT tarptautinių komercinių principų ir Europos sutarčių teisės principų recepcija Lietuvoje: trečiasis recepcijos etapas ir Šveicarijos patirtis // Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Vilnius: Justitia, 2007, p. 112-135.

Kiti šaltiniai

68. A Dictionary of Law. Sixth Edition / E.A. Martin, J. Law. Oxford University Press, 2006.
69. Black's Law Dictionary. Eight Edition / B. A. Garner. Thomson West, 2004.
70. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.
71. Draft Common Frame of Reference (2008). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-11-12-02]. <<http://www.trans-lex.org/400270>>.

72. Draft Common Frame of Reference. Articles and Comments. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-12-10].
<http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/DCFRpdf1_1262861061.pdf>.
73. Philippine Law Dictionary / Moreno F. B. Quezon city: Rex Bookstore, Inc., 1988.
74. UNIDROIT Principles of International Commercial Contract (2004).
<<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=14311>>.
75. UNIDROIT Principles of International Commercial Contract. Official comments (2004).
<<http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637&x=1>>.
76. Vokietijos civilinio kodekso komentaras (Bürgerliches Gesetzbuch kommentar).
<<http://www.jusline.de/BGB.html>>.
77. Комментарий к гражданскому кодексу части первой. <<http://www.gk-rf.ru/>>.
78. Комментарий к Гражданскому кодексу РФ: В 3 т. Т. 1. 3-е изд. / Т.Е. Абовой, А.Ю. Кабалкина. Юрайт-Издат, 2006. <<http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=1271>>.

Teismų praktika

79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis c.b. *S.J., E.J. v. T.J., L.J.*, Nr. 3K-3-438/2010, kat. 21.4.1.3; 21.4.2.6; 21.4.2.7; 41; 49.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 2 d. nutartis c.b. *R.Ž. v. M.P., D.G. ir O.S.*, Nr. 3K-3-316/2010, kat. 21.4.1.4; 49; 114.11.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 30 d. nutartis c.b. *J. B. v. UAB „NEO GROUP“*, Nr. 3K-3-157/2010, kat. 11.9.6; 42.8.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis c.b. *J. S v. S. K., V. L., S. L., S. L., M. A.*, 3K-3-351/2009, kat. 21.4.2.6; 21.4.2.7; 22.3; 45.6; 63.1.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 13 d. nutartis c.b. *UAB „Vigysta“ v. V. L.*, Nr. 3K-3-502/2009, kat. 42.3; 42.8; 121.11; 36.1.
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis c.b. *G.M. v. R.M. ir G.M.*, Nr. 3K-3-491/2009, kat. 75.6.2; 75.8; 106.2.
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis c.b. *K.K. v. A. M., G. V., R. M., Vilniaus miesto savivaldybės taryba*, 3K-3-365/2009, kat. 21.4.1.1; 93.2.4.

86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c.b. *E. M., J. S., S. S. v. G. S., A. N.*, Nr. 3K-7-288/2009, kat. 21.4.1.4; 30.9.1; 42.8. Teismų praktika 32.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 15 d. nutartis c.b. *V. R. v. M. B., A. C.*, Nr. 3K-3-228/2009, kat. 21.4.1.4; 21.6; 114.11.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 15 d. nutartis c.b. *UAB „Stateta“ v. R. A.*, Nr. 3K-3-418/2008, kat. 21.4.1.3; 114.11.
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis c.b. *A.R. v. J.R., G.A., G.K., A.B.*, Nr. 3K-3-304/2008, kat. 21.4.1.4; 24.2; 24.4; 42.8; 75.8.
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 25 d. nutartis c.b. *A. G. v. D. G., A. G.*, Nr. 3K-3-337/2008, kat. 21.4.1.3, 114.8.2.
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 birželio 3 d. nutartis c.b. *D.P. v. A.P., L.P., R.B., O.M.*, Nr. 3K-3-310/2008, kat. 21.4.1.4; 24.2; 121.18.
92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. *E. G. v. R. G.*, Nr. 3K-3-243/2008, kat. 75.8.
93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 18 d. nutartis c.b. *L.Š. v. E.Š., R.Š., A.Š.M.*, Nr. 3K-3-173/2007, kat. 21.4.1.4
94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c.b. *T.Ž. v. J.V.V. individuali įmonė*, Nr. 3K-3-147/2007, kat. 21.4.2.8; 28.1; 114.11.
95. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. *R.D. v. O.D.*, Nr. 3K-3-653/2006, kat. 75.8; 21.4.1.4.
96. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas c.b. *V. Š. v. A. N., A. N.*, Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4; 45.6; 45.1; Teismų praktika 26.
97. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. *L.L. v. D.B.L., V.L., I.B.*, Nr. 3K-3-338/2006, kat. 21.4.1.4.
98. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 15 d. nutartis c.b. *P. R., M. B., S. V., A. K. v. J. T. ir UAB „Teisita“*, 3K-3-191/2006, kat. 21.4.1.3; 35.6.1.
99. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 1 d. nutartis c.b. *BUAB „Linova“ v. D.V.P.*, Nr. 3K-3-28/2006, kat. 21.4.1.4; 114.11; 52.3.

100. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. *T. L. v. S. I., A. A.*, Nr. 3K-3-61/2005, kat. 30.10; 21.4.1.3.
101. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c. b. *UAB „Edgira“ v. UAB „Norta“*, Nr. 3K-3-599/2005, kat. 24.3; 30.9.1.
102. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 birželio 27 d. nutartis c.b. *L.S. v. A.D., AB “Vilma”, daugiabučio gyvenamojo namo savininkų bendrija Nr. 796*, Nr. 3K-3-355/2005, kat. 123.2; 105; 21.4.1.4; 114.11.
103. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 15 d. nutartis c.b. *A. P. v. R. J. P., Klaipėdos rajono savivaldybės valdyba*, Nr. 3K-3-34/2005, kat. 45.6; 30.5.
104. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 25 d. nutartis c.b. *A. F. v. J. Č., R. G. ir K. Ž.*, Nr. 3K-3-68/2005, kat. 21.4.1.3; 35.6.1.
105. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 21 d. nutartis c.b. *B. B. v. A. B., J.B.*, 3K-3-47/2004, kat. 15.2.2.7., 69.7.
106. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 spalio 6 d. nutartis c.b. *BUAB „Lauda“ v. Z.G., A.P.*, Nr. 3K-3-914/2003, kat. 2.1.; 14.1.; 15.2.1.3.
107. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 11 d. nutartis c.b. *R.T. v. M.T., S.S., J.V.S.*, Nr. 3K-3-1532/2002, kat. 15.2.1.1.; 25.6.2.; 27.6.; 69.5.
108. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gruodžio 2 d. nutartis c.b. *K.G. v. L.P., V.P., N.K.*, Nr. 3K-3-1443/2002, kat. 15.2.1.
109. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 8 d. nutartis c.b. *J.B. v. F.V., S.B.*, Kauno miesto 5-asis notarų biuras, Nr. 3K-3-571/2002, kat. 15.2.1.4.
110. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 25 d. nutartis c.b. *L. S. v. A. S., B.S.*, 3K-3-514/2002, kat. 25.6.2; 44.
111. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 7 d. nutartis c.b. *D.R. v. V.M., G.O.*, Nr. 3K-3-12/2002, kat. 15.2.1.4; 15.2.7; 15.2.8; 40.6.
112. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 17 d. nutartis c.b. *D.R. v. O.A., G.O.*, Nr. 3K-3-1351/2001, kat. 40.6; 15.2.1.4; 15.2.7; 15.2.8.
113. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 10 d. nutartis c.b. *P.V. v. E.M.V., Klaipėdos rajono meras, Klaipėdos rajono*

- žemėtvarkos tarnyba, Klaipėdos apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-1319/2001, kat. 15.1; 15.2.1.1; 84; 94.1; 107.1.
114. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis c.b. *J.Z. v. S.V.*, Nr. 3K-3-745/2001, kat. 15.2.2.6; 44; 46.
115. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. *V. L. v. V. V., V. Z ir O. V.*, Nr. 3K-3-970/2000, kat. 42.
116. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 9 d. nutartis c.b. *L.L. v. V. L., D. B. L., I. B.*, Nr. 3K-3-974/2000, kat. 42.
117. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *A.S. v. V. V. ir D. V.*, Nr. 2A-740/2010, kat. 21.4.1.4.; 41.
118. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 10 d. nutartis c.b. *A.Z. v. UAB „K. ir ko“, S.K. ir M.K.*, Nr. 2A-295/2010, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.1.4; 37.
119. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 21 d. nutartis c.b. *BUAB „Kaldera“ v. AB „Ūkio bankas“*, Nr. 2A-496/2010, kat. 21.4.1.4; 22.3.1; 35.1.
120. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 9 d. nutartis c.b. *ŽŪB „Gustoniai“ v. A.P., UAB „AVG Investment“, E.M, S.Š., S.M., Z.V.P., B.Š., P.M., L.B., Z.J.*, Nr. 2A-234/2010, kat. 21.4.1.4; 27.3.2.4; 45.1; 58.
121. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 26 d. nutartis c.b. *A.Č. v. J.G.*, Nr. 2A-169/2010, kat. 21.4.1.4; 30.12.1.
122. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 7 d. nutartis c.b. *S.P. v. N.R., T.R., A.R ir K.R.*, Nr. 2A-589/2009, kat. 21.4.1.4.
123. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugpjūčio 7 d. nutartis c.b. *V.D. v. B.D., A.D.*, Nr. 2A-338/2009, kat. 21.4.1.3.
124. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis c.b. *K.V. v. A.Z.B., L.S. agroserviso įmonė, A.S., AB bankas „Hansabankas“, V.Š., R.Š.*, Nr. 2A-276/2008, kat. 21.1; 30.10.
125. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartis c.b. *V. K. v. A. K., G.R.*, Nr. 2A-80/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.4.
126. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 29 d. nutartis c.b. *L.V., E.V. v. V.V. personalinė įmonė „Vainė“, P.V., S.V.*, Nr. 2A-1153-464/2008.
127. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *W. T. Ramsay Ltd. v. Inland Revenue Commissioners* [1982] A.C. 300.

128. *Maize Board v Jackson* (396/2004) [2005] ZASCA 80; [2006] 3 All SA 511 (SCA) (19 September 2005)
129. Corte Cass., Sezione II, 2 settembre 1998, n. 8690, Assoc. Fratellanza Miriam c. Callegaro, *Giust. civ. Mass. 1998, 1831*.
130. Corte Cass., Sezione III, 15 ottobre 2002, n. 14655, Soc. Allò c. Giovannini e altro, *Giust. civ. Mass. 2002, 1805*.
131. Corte Cass., Sezione II, 18 maggio 2000, n. 6451, Ricciardi c. Crisconio, *Giust. civ. Mass. 2000, 1050*.
132. Corte Cass., Sezione I, 28 aprile 1997, n. 3666, Abbatelli c. Soc. Pian del Marmo agr. e altro, *Giur. comm. 1998, II, 443 nota di Cian*.
133. Corte Cass., Sezione III, 4 marzo 2002, n. 3102, Pozzolini c. Caso e altro, *Giust. civ. Mass. 2002, 381*.
134. Corte Cass., Sezione II, 11 agosto 1997, n. 7470, Ferrari c. Ramazzotti, *Foro it. 1997, I, 3576*.

SANTRAUKA

TARIAMIEJI IR APSIMESTINIAI SANDORIAI – LIETUVOS IR PASIRINKTŲ UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖS LYGINAMOJI ANALIZĖ

Raktiniai žodžiai: sandorių negaliojimas, tariamieji sandoriai, apsimestiniai sandoriai, restitucija, trečiųjų asmenų teisių apsauga.

Sandorio šalių valia ir jos atitiktis tikriesiems sandorį sudarančių asmenų ketinimams yra vienas esminių sandorių, kaip valios autonomijos principo įgyvendinimo įrankių, elementas. Sandoris, kurį sudarant netinkamai susiformuoja ar ydingai išreiškiama valia, pagal galiojančią teisinį reguliavimą, gali būti pripažintas negaliojančiu.

CK 1.86 ir 1.87 straipsniuose įtvirtinti tariami ir apsimestiniai sandoriai patenka tarp dėl šalių valios trūkumų negaliojančių sandorių pagrindų. Tiek sudarant tariamąjį, tiek apsimestinį sandorį, tarp tokių sandorių šalių susiklosto „dvisluoksniai“ teisiniai santykiai, iš kurių vienas, dengiantysis, tampa žinomas tretiesiems asmenims, ir dažniausiai suponuoja išvadą dėl atitinkamų teisių ir pareigų sukūrimo bei jų realaus įgyvendinimo. Tokiu sandoriu slepiamas kitas, dengiamasis sandoris, išreiškiantis tikruosius šalių ketinimus – išlygą apskritai nesiekti juo numatomų teisinių pasekmių kilimo (tokiu atveju pripažįstama buvus tariamąjį sandorį) ar įgyti kitokio sandorio turinį sudarančių teisių ir pareigų (tuomet konstatuojamas apsimestinio sandorio faktas). Savo turiniu panašūs teisinių santykių reguliavimo modeliai įtvirtinti ir kitų šalių teisinėse sistemose: darbe plačiau analizuojami bei su Lietuvos reguliavimu lyginami Vokietijos, Italijos bei Rusijos teisės aktuose įtvirtinti tariamųjų bei apsimestinių sandorių negaliojimo institutai, papildomai apžvelgiama ir kitų šalių patirtis.

Įstatymo leidėjui lakoniškai suformulavus šiuos sandorių negaliojimo pagrindus įtvirtinančias teisės normas, teismams kyla nemažai praktinių problemų jas taikant. Akivaizdu, kad kyla ne tik teorinio pobūdžio problemų dėl aiškiai nenustatyto tariamojo ir apsimestinio sandorio priskyrimo niekiniams ar nuginkėjamiems sandoriams – teismų praktika, laikydama šiuos sandorius niekiniais, kartu taiko taisykles, suponuojančias tokių sandorių nuginkėjamumą. Žvilgsnis į Italijos ir Vokietijos teisinę praktiką leidžia daryti išvadą, kad, nesant griežto ir absoliutaus tokių sandorių negaliojimo teigimo, teisės praktika tampa įgali ne tik lanksčiai spręsti simuliuojamo sandorio pasekmes, bet ir užtikrinti teisėtumą civilinėje apyvartoje.

Sprendžiant ginčus dėl su netikraja sandorio šalimi – statyiniu sudarytų sandorių negaliojimo, Lietuvoje pasirinktas tvirto teisinio pagrindimo neturintis modelis, todėl teismams siūlytina atsižvelgti į Italijos teisės patirtį nagrinėjant subjektyviosios simuliacijos atvejus bei tarptautinių „privačių“ kodifikacijų (tokių kaip PECL ar DCFR) nuostatas.

Darbe analizuotos problemos, kylančios sprendžiant tariamųjų ir apsimestinių sandorių negaliojimo teises pasekmes jų šalims ir tretiesiems asmenims. Atsižvelgiant į tai, kad tariamasis sandoris nesukuria jokių teisinių padarinių, turtas tokio sandorio pagrindu nėra perduodamas, kritikuotina 1.86 straipsnio 2 dalies nuoroda į restitucijos taikymą, siūlytina šia normą keisti ir ją išdėstyti taip: „Tokiems sandoriams mutatis mutandis taikomos šio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalies nuostatos“.

Nustatę šalių valios apsimestinumo faktą, teismai turėtų ne tik identifikuoti apsimestinį sandorį, bet ir analizuoti dengiamojo sandorio turinį, jo šalims sukuriamas teises ir pareigas, teismo rezoliucinėje dalyje aiškiai nurodyti, kokio sandorio ir kokios pasekmės taikomos ginčo šalims. Taip pat vengtinas „automatinis“ su statytiniu sudaryto sandorio sukurtų teisių ir pareigų perkėlimas tikrajai sandorio šaliai, ypač kuomet ginčas kyla ne tarp bendrosios nuosavybės teise turėtų turinčių subjektų.

Išanalizavus tariamųjų ir apsimestinių sandorių teisinį reguliavimą Lietuvoje ir užsienio šalyse, prieita prie išvados, kad CK reglamentavimas neužtikrina tikslaus ir preciziško šių nuostatų praktinio taikymo – esant šiandienos teisiniam reguliavimui, teismų praktika nėra pajėgi tinkamai spręsti visų kylančių kazusų ir nuosekliai bei kryptingai išplėtoti tariamųjų bei apsimestinių sandorių instituto esmę atspindinčių nuostatų. Manytina, kad šioms teisės normoms taikyti neabejotinai tikslinga būtų remtis užsienio šalių teisinio reguliavimo patirtimi ir gausia teismų praktika.

SUMMARY

SHAM AND SIMULATED JURIDICAL ACTS – COMPARATIVE ANALYSIS OF LITHUANIAN LAW AND THE LAW OF SELECTED FOREIGN COUNTRIES

Keywords: nullity of contracts, sham juridical acts, simulated juridical acts, restitution, protection of third party rights.

The will of the contracting parties and its compliance with their real intentions is one of the key elements of a juridical act as a means to implement the principle of autonomy of will. Should, upon the formation of a transaction, the will be formed or expressed with flaws, such a juridical act can be declared invalid according to the legal regulation in force.

Sham and simulated juridical acts as prescribed in Articles 1.86 and 1.87 of the Civil Code of the Republic of Lithuania are one of the grounds of invalid transactions due to the faulty will between the parties. Upon the formation of both sham and simulated juridical acts, a “two-layered” legal relationship forms between the parties to such transactions; one of these layers – the covering one – is made known to the third parties and most often presupposes the conclusion as regards the creation of respective rights and obligations as well as their actual implementation. Such juridical act conceals the other, the covert agreement, whereby parties express their real intentions: a reservation not to seek the emergence of the consequences foreseen thereby (in this case, the existence of a sham juridical act is admitted) or a reservation to gain the rights and obligations that form the essence of a different juridical act (in other words, the fact of a simulated juridical act is determined). The legal systems of other countries also foresee the models of legal relationship which are similar in their subject matter: the thesis deals in more detail with the institutions of sham and simulated juridical acts as prescribed in German, Italian and Russian legislation, compares them with Lithuanian regulation, and reviews the experience of other countries.

As legal norms stipulating such grounds for invalidity of transactions have been formulated by the legislator in a laconic manner, courts face many practical problems while applying them. It is obvious that not only theoretical problems relative to the lack of clarity in attributing sham and simulated juridical acts to void or voidable juridical acts arise: judicial practice, assuming that such transactions are null and void, also simultaneously applies the rules which presuppose voidability of such juridical acts. A glance at Italian or German judicial practice allows one conclude that, without a strict and absolute stipulation of invalidity of such juridical acts, law is enabled not only to solve flexibly the consequences of a simulated transaction but also to guarantee legitimacy in civil use.

When deciding on disputes that involve the invalidity of a transaction entered into with a false party thereto – an agent, – a model that lacks firm legal basis has been chosen in Lithuania; therefore, it is suggested that courts take into account the experience of Italian judiciary when dealing with the cases of subjective simulation, as well as to consider consulting the provisions of “private” international codifications (such as PECL or DCFR).

The thesis deals with problems arising when deciding upon the legal consequences of the invalidity of sham and simulated juridical acts towards the parties as well as third persons involved thereto. Considering the fact that sham transactions do not create any legal consequences and the property is not subject to transfer, the reference in Article 1.86 paragraph 2 to the application of restitution is criticised: therefore, it is proposed to alter this norm by introducing new wording that reads: “The provisions of Article 1.86 paragraph 2 of this Code apply *mutatis mutandis* to such transactions”.

Having established the fact of simulation of will, courts should not only identify the simulated juridical act but also analyse the subject matter of a covert juridical act, thus creating rights and obligations for the parties thereto; the operative part of a court decision should indicate clearly which juridical act and what consequences apply to the parties. Also, “automatic” transition upon a real party of the rights and obligations created by a juridical act entered into with an agent is to be avoided, especially when the dispute arises not between the subjects in possession of a property which is the object of the right of common ownership.

After having analysed the legal regulation of sham and simulated juridical acts in Lithuania and in foreign countries, it has been concluded the regulation provided by the Civil Code does not guarantee exact and precise practical application of these provisions: with the present legal regulation, judicial practice is not able to solve properly all the cases arising, and to develop consistently and purposefully the stipulations that reflect the essence of the institution of sham and simulated juridical acts. It is suggested that, in order to apply these norms, it is undoubtedly expedient to bear on the experience of foreign countries in legal regulation as well as their abundant judicial practice.